

صایب: ۲-۶۸

# وایب

اون یاشیندا  
تورکجه و فارسجا فرهنگلی مجموعه  
اونو نجوایل

ده ساله  
مجله فرهنگلی فارسی و ترکی  
سال دهم

شماره امتیاز ۸۵۳۸

خرداد و تیر ۱۳۶۷  
قیمت ۳۰۰ ریال

## بسم الله الرحمن الرحيم

### ایچینده کیلر

#### ( فهرست )

- ۱ - باش یازیچیمیز : دوكتور حمید نطقی سفرده ۳
- ۲ - آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباغیش. تکمله (۳۹) : دوكتور جواد هیث ۴
- ۳ - نظامی دن صونرا آذربایجاندا خسرو و شیرین موضوعو: پرفمور بیگدلی ۱۷
- ۴ - نهج البلاغه اوخویاق : اسماعیل هادی ۲۳
- ۵ - بقیه لطیفه‌های ملانصرالدین : م. ع. فرزانه ۲۶
- ۶ - یوسفی زندانه چکمیسین : احمد خسرو شاهی ۳۷
- ۷ - ایلات و عشایر آذربایجان : حسن علیزاده پروین ۳۸
- ۸ - کورو آروادی : ج : رمزی ۲۹
- ۹ - قارس دیلینده تورک کؤکلوئقتلر : فیروز ثمرینلی ۵۰
- ۱۰ - توفار قانلی عاشق عباس (۲) : عباس مهیار ۵۷
- ۱۱ - ریاضی کوزایله : سؤنمز ۶۶
- ۱۲ - دوردلوکلردن : » ۶۷
- ۱۳ - شاباشدان کورونور : م. ج. (ساوالان) ۶۸
- ۱۴ - امپریالیسم زنجیرلرین گمیرهك : حامد ۶۹
- ۱۵ - دیوان فضولی کتابی حقیقنده : آدسیز ۷۰
- ۱۶ - شعر: جلال محمدی گلچین ۷۷
- ۱۷ - قره باغ شکسته‌سی: ت. پیرهاشمی ۸۸
- ۱۸ - دوردلوکلردن : علی آذری ۸۱
- ۱۹ - آتالارسوزو : ع. منظوری خامنه‌ای ۸۲
- ۲۰ - قان آغلایین : علی کمالی ۸۳
- ۲۱ - حاجی محمد نغجوانی : صمد سرداری‌نیا ۸۶

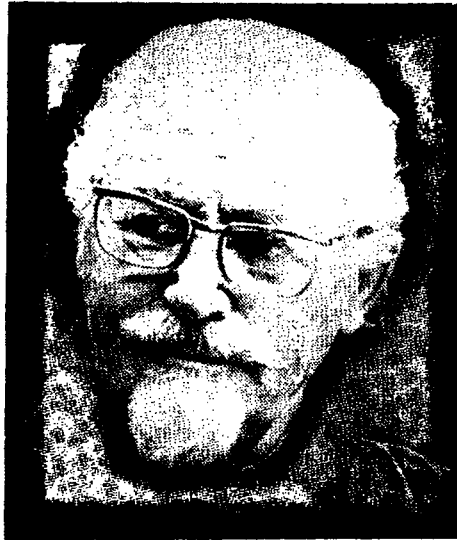


مجله ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی  
آبلیق نورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه

# وارلیق

اونونجو ایل - خرداد و تیر ۱۳۶۷ شمسی

باش یازیچیمیز " اوستاد دوكتور حمید نطقی " آروپا سفرینده اولدوغو اوچون بو صایی دا باش مقاله میزی نشر ائدیلمه سینه امکان



آن سفر کرده که صد قافله دل همراه اوست  
هر کجا هست خدایا بسلامت دارش.

گفتدین توتوشوب یاندی و خودوم سفریندن  
باری کرم ائت " وارلیق " ی سالما نظریندن

یا زان : دوكتور جواد هيئت

=====

## آذربايجان ادبيات تاريخينه

بیر باخیش

۳۹ - تکمله

بومقاله میزده ۱۵-۱۶ - اینجی (۱۰ - ۹ هجری) عصرلرده یا شایان و ادبیات تاریخی کنابلاریمیزدا راستلاما دیتیمیز شاعرلردن قیصا شکلده بحث ائده جه گیک . بو شاعرلرین چوخو تورکیه ده یا شادیقلا ری اوچون آذربايجان دا یازیلان تذکره و ادبیات تاریخی کتابلارینسا گئچمه میشر . حالبوکی بونلارین آراسیندا چوخ قدرتلی شاعر اولسوب بعضی لریندن تورکیه ادبیاتی تاریخلرینده ستایش له بحث اولونموش- دور :

حقیقی : جهان شاه حقیقی قارا قویونلو حکومتی نین پادشاهی و عینی زاماندا ایکی دیلده ( فارسجا و تورکجه ) دیوان یا زمیش عارف بیرشاعر دیر . حقیقی ۱۴۴۸ م = ۸۵۴ هـ . ق تا ۱۴۶۷ م = ۸۷۱ هـ . ق صدر سلطنت ائتمیش و آق قویونلو سلطنتی نی قوران اوزون حسن ایله ساواشدا اولدورولموشدور . حقیقی جامی ایله چاغداش اولوب اونا بیر بیرکیمی ارادتت و ارایمیش و یا زدیغی شعر مجموعه لرینی اونا گوندرمیشدیر . حقیقی نین شعر دیلی و یا رادیجیلیغی حقیقنده بیر فکر الده ائتمک اوچون اوندان بیر غزل و ایکی دؤردلوک نقل ائدیریک :

تاکی حسنین صورت و معنی ده دعوی گورسه دور  
قرصی نین نوری جمالیندن تجلی گورسه دور  
سجده؟ ایمان گؤتورمز قاشلارین محرابینا  
هر بصیرتسیز کیم آنی طاق کسری گورسه دور  
سوره سبعة المثنائی خط رخسارینسا دیر  
شول جهتدن صورتین هر شئیده معنی گورسه دور  
ای مسیحا دم سنین انفاس لغلین عاشقه  
نفخه روح القدس تک نطق عیسی گورسه دور  
کیم کی حئیران اولماز او معشوقه نین رخسارینه  
اهل دل اول مشرقی معنی ده آنا گورسه دور

زاهدا گل سجده قیل شول صورت رحمانه سن  
سجده حقی سنه چون اهل معنی گؤرسه دور  
چون "حقیقی" هرکی منصورا ولدی درمیدان عشق  
برسر دار محبت شرط دعوا گؤرسه دور

ای وصالون روضه رضوانیمیز \* وی دوداغون چشمه حیوانیمیز  
چون ایکی عالمده سن جانیمیز \* کفر زولفون شرحی در ایمانیمیز

\*\*\*\*\*

وحدتین نوری یوزون مهتابی در \* کوثرین رمزی لبین قنابسی در  
لیله الاسرا ساچین اطنابی در \* مست عشق اول باده نین غرقابی در

حامدی : سلطان محمد فاتح زامانیندا و اونون درباریندا ۲۵  
ایل یا شامیش و فضولی، باقی، نفعی کیمی بوغونوک شاعرلر اؤزه ریننده  
تاثیر بورا خمیشدیر. بوشاعرلری حامدی ایله مقایسه ده حامدی نیسن  
دیلی داها ساده اولدوغو حالده استانبول لهجه سینده فضولی دن داها  
یاخین دیر. نمونه اوچون ایکی غزلینی درج ائدیریک :

راحت اولمادی دل ای راحت جان سن گیده لی (سن گئندن بری )  
غنچه وش کونلومه دار اولدی جهان سن گیده لی  
سنبل زلفن ایله گؤل یوزینی یاد ایده رم  
گیجه گوندوز قیلیرام آه وفغان سن گیده لی  
گوره لی لعل گبی لبیرینی مردم چشم  
آقیدیر دردا یله سویرینه قان سن گیده لی  
آب چشمیمده خیال قدسیمین برینسی  
ایستم دمبدم ای سرور روان سن گیده لی  
دهنین شوقی ایله "حامدییی" سوخته نین  
گیتدی صبردل و جان اولدی روان سن گیده لی

آی یوزین آیینسه صورت جاندر بیلورم  
آندا نقش رخ دلدار عیاندیر بیلورم  
اول عیان نوری کی مطلوبیدر اهل نظرین  
دل هر ذره نین ایچینده نهاندیر بیلورم

بوکی آرام ائده مز سیر و سلوکنده فلک  
 غرضی تربیت حسن بیاندر بیل—ورم  
 اول کیم آلور دل و صبر و خردی غارت ایدر  
 مظهر صورت زیبای فلاندر بیل—ورم  
 اول شکر لب گتورر "حامدی"یی میکده یه  
 گؤسترن یول بنا مهدی زماندر بیل—ورم

**خلیلی :** خلیلی ۱۵ - اینجی عرصده یا شامیش بیرشاعردی—ر .  
 جوانلیغیندا شرق دن ( دیاربکر؟ ) ازنیکه گلمیش واورادا تحصیل  
 ایله مشغول اولموش و ۸۸۰ هجری ده اوردا بیر خانقاه قورموش و ۸۹۰ .  
 دا اورادا وفات ائتمیشدیر .خلیلی تحصیل ائناسیندا بیرقیزی سئومیش  
 و بو عشقی داستانی فراقنامه آدیله منظوم بیر اثرین یازماغینا  
 سبب اولموشدور .اونون دیوانی اولدوغونو تذکره لر قید ائتمیشلر .خلیلی  
 نین یارادیجیلیغیندان بیرنمونه اولاراق اونون آشاغیداکی تخمیندن  
 اوچ بندینی درج ائدیریک :

ای گونش طلعت قمر بهجت حبیب گل عزار  
 ای پری پیکر ملک منظر صنوبر بویلی یار  
 سرورا سن بیر پری رخ سن کی دور روزگار  
 سنی دوران ایچره یوسفدن قومش دور یادگار  
 آب کوثردر دوداغین شربتیندن شرمسار

ای یوزی جنت دوداغیندیر شراب سلسبیل  
 غنچه وش لعلوکی جان اولسون فدا جانیم سبیل  
 بو کمالیله کی حق ویردی سنا حسن جمیل  
 عاشق دلخسته نین حالین صوروب قدرینی بیل

کی نه لر چکمیشدر رهجرینده اول لیل ونهار  
 نیته کیم عشقینده بن فریاد وافغان ایله رم  
 مرغ جانی هر سحر شوقیله نالان ائل—هرم  
 کونلیمی زلفین کیبی غمدن پریشان ایله رم  
 بیلزم نولدی گناهیم صانه سن قان ایله رم  
 کی منی جورینله هر دم آغلادیرسان زار زار

هاشمی : هاشمی ۱۵ - اینجی عصر شاعر لریندندیر. اونون دوغوم یئری و ایلی حقیقده هله لیک بیلگی میز یوخدور. او جوانلیقدا آذر - بايجان دان تورکیه یه گئدیب یا وۇز سلطان سلیمین خدمتینه گیرمیش و اونون مصاحبی اولموشدور. تاریخی قیدلره گوره هجری ۹۱۷ ده اولموش - دور. اولیا چلبی سیاحتنامه سی اونو سلطان بایزید ثانی شاعر لریندن گؤسته ریر و بئله یازیر " سادات عجم دن دیر. عجمانه اشعار ی غایت پا - کیزه دیر " او زمان آذربایجان دا تاج و تخت و مذهباقاقلاری اوزو - ندن امنیت و رفاهین پوزولماسی سببیله هاشمی ده بیر چوخ آذری شاعر لری کیمی تورکیه یه گؤچموش و عثمانلی دربارلارینا سیغینمیشدیر - بوشاعر حقیقده تورکیه تذکره چی لری بیر - بیریندن بیر آز فرقلی معلومات و ثریر لیر .

لطیفی نین یازدیغینا گوره هاشمی گنجلیکینده آنا یوردو آذر - بايجان دان آیریلاراق طرابزون طرفلرینده حکومت ائدن یا وۇز سلیمین یانینا گلیمیش، علم، ادب و یارادیجیلیغی سایه سینده شهزاده سلیم طرفیندن بیه نیلیب اونون مصاحب لری آراسینا گیرمیش و مداح شاعر لر - یندن اولموشدور .

کینه لطیفی یه گوره بو شاعر یا ووز سلیمین آتاسی بایزید لیه ائتدیگی محاربه ده اولموشدور ؟

لکن قینالی زاده حسن چلبی نین یازدیغینا گوره هاشمی هم او زو هم ده آتاسی یا ووز سلطان سلیمین مصاحبی اولموشلار .

دیلی و یارادیجیلیغی : هاشمی اؤز چاغی نین شاعر لری آراسیندا صنعت و قابلیتله تانینمیشدیر. اونون یارادیجیلیغی سلطان سلیم کیمی مشکل پسند بیر شاعر پادشاه طرفیندن بیه نیلمیش و بیر چوخ شاعر لرا ونون شعر لرینه نظیره لر یازمیشلار. بورادا نمونه اوچون اونون بیر چوخلاری طرفیندن ده تنظیر ائدیلمن بیر غزلینی نقل ائدیریک :

بزمیمی ائیله میشم دون گئجه خوبا نلار ایله

نیجه خوبا نلار ایله بی سروسا مانلار ایله

وای نه خوش بیلدی کی یوقدور بنی آدم ده وفا

شؤل کی انس ائیله دی مجنون کیمی حیوانلار

نه بنا وصل میسر، نه خود وصل حبیب

دوشه ییم شهرینه شیدا اولوب افغانلار ایله

کئینگراد آسیا موزه سینده موجود بیرال یازما مجموعه بیوعزل  
 بیرآز فرقلی، لاکن بۆتوو اولاراق نقل ائدلمیشدیر :  
 بزم می ائیله میشم دون گئجه سلطانلار ایله  
 نیجه سلطانلار ایله بی سروسا مانلار ایله  
 می و محبوبه بنی توبه لودر دئرلرمیش  
 دوستلار نیچده یین بو قوروبه تانلار ایله  
 نه بنا صبر میسر در ونه وصل جیب  
 دوشوبن کویبینه شیدا اولوب افغانلار ایله  
 مست اولوب عاشق و شیدا اولونوب سینه سی چاک  
 گزه رم شهری بۆتون جمع پریشانلار ایله  
 (هاشمی) قابل تقزیر دگیل قصه عشق  
 کیم آنی شرح ائده سن دفتر و دیوانلار ایله

(۱) نه ائدیم، نهجه ائدیم .

سروری : سروری ده ۱۵ - اینجی عصر شاعرلریمیزدن دیر او دا  
 عمر و نون چوخ قسمتینی تورکیه ده کئچیرمیش و اورادا وفات ائتمیشدیر  
 اونون حقیقده لطیفی تذکره سینده بئله یازیلیمیشدیر :  
 " غایت ده مطبوع اشعاری و مخیل گفتاری واردر، طرز تغزلده نظیری  
 معدوم و عدیلی نامعلوم دور " . سهی تذکره سینده اونون " سلطان سلیم  
 دورینده شاه اسماعیل وقتنده فوت اولدی " یازیلدیغینا گوره اونون  
 ۹۲۶ - ۹۱۸ آرالاریندا اولدوگوو محتمل دیر :

قینالی زاده حسن چلبی نین " سروری ولایت عجمدندر سلطان سلیم  
 خان ماضی زمانیندا فوت اولوب بو دنیانک سروری فی الحقیقه عین  
 سروردیر... اگرچه اشعاری بیشاردر لاکن لایق قبول بعضی مطالعی وار -  
 دیر، بو شعر آنک گفتار بندندر :

دیده، برنمه خالک عکسی ای آرام جان

مسکه بکز کیم قزل والاده اولمشدر نهان (۱)

لطیفی نین وئردیگی معلوما تا گوره سروری نین بیر دیوانی اولوب  
 زمانی نین چوخ مقبول شاعری اولموش و او زونه مخصوص اسلوبی وار دیر .  
 سروری نین دیل و یارادیجیلیق قدرتینی یاخیندان گوره بیلمک



اوچون آشاغيداکي غزل لريني دقتله اوخوماق يثرينده اولاجاق :  
 قامتيم غمدن بوکولدى سنبل پرتاب تک  
 گوزلريم قانيله دولدى لاله سیراب تک  
 جنگ ایچون مردم دل خارادن اول سرو روان  
 طاش ساقلار سینه سیمین ایچینده آب تک  
 عشق کوینده نمد پوشم که نعل و داغدن  
 جسم اوزره هر طرف اولمشدورر قلاب تک (۲)  
 تا معنبر کا کلون خورشیده سالمیشدر کمند  
 باغلامیشدر بوینیمی زنجیر زلفون بند بند  
 قد دلجو یون نهالین گوردی چون گلزارده  
 دوردی آياغ اوستینه تعظیم ائدیپ سرو بلند  
 عنبر افشان زلفونه یرمک دیلرچانا کونول  
 الله الله نه اوزاق سودا یه دوشمیش درد مند  
 ناصحا پندا یتمه گیل مهربندن اول مه پاره نین  
 شویله دولمشدر کونول کیم قالما میشدر جای پند  
 ای "سروری" خط سودا سیندان آنین باش چکن  
 پاره لانسون تیغ محنتله قلم تک بند بند

بوغزلی عثمانلی شاعر لریندن محرمی ، تخمیس و شمعی ، ذاتی ، وصفی ،  
 روانی و باشقا بیرچوخ شاعر لر تنظیر ائتمیشلر . صون اولاراق ( لینینگراد  
 آسیا موزه سینده " روزنامه " آدلی و (ص ۲۷۳) نمره لی اسکی درنگلی  
 کاغذلار اوزه رینه یازیلیمیش مجموعه ، صفحه ۶۸) ده یازیلان بیرغزلینی  
 نقل ائدیریک :  
 کونلومی زلفونله چک زنجیره شیدا لانما سون  
 سینه می چاک ایت که سندن اوزگه ما والانما سون  
 طوتمشم خونابه دل بیرله چشم روزنیسن  
 کیم یوزوندن اوزگه یی هرگز تماشا لانما سون  
 لبلرون دورنده مشکین زلفونی داغیت که تا  
 غنچه خندان اولما سون سنبل مطرا لانما سون  
 غمزه نی بیدار قیل ناز او یقوسنده کیم دخی  
 نرگس رعنا چمن صحنینده شهلا لانما سون

ای "سروری" شویله ایکن داخی ملالانما سسون

- (۱) "قینالی زاده حسن چلبی تذکره سی"، یازما لنیننگراد عمومی کتابخا  
- نه نمره ۸۰۴، صفحه ۲۶۳ .  
(۲) ( لطیفی تذکره سی )، صفحه ۱۸۶

**بصیری** : بصیری ۱۶- اینجی عصر شاعر لریمیزدندیر. تورک تذکره لرین یازدیغینا گؤره او، هجری ۹- اونجو عصرین صونلاریندا آنادان اولموش وهجری اونونجو عصرین اورتالاریندا اولموشدور. بو دوره تورک کلاسیک ادبیاتی نین آلتین دوره سی دیر. بو دوره ده خراسان دا سلطان حسین بایقرا، نواثی، لطیفی و آذربایجان دا حبیبی، فضولی و بصیری و تورکیده ذاتی، باقی و اونلار کیمی بویوک شاعر و ادبی شخصیت لر ظهور ائدیبتورک ادبیاتینی دنیا مقیاسیندا یوکسک ذیرویه چا تدیرمیشلار. سهی تذکره سینده بصیری حقینده بئله روایت واردیر: "عجمدر، اوغورلی اوغلی محمد میرزانک خدمتینده اولوردی. اوغور اوغلی عجمه واروب پادشاه اولدیقدا مرحوم سلطان بایزیده ایلچیلیک طریقسیله گونده ردی. رومه گلدیکده اول ائنادا اوغورلی اوغلی واقعه یه اوغرایوب دیار عجمه گتتمک میسر اولما یوب بوندا استان بولدا تاهل ایله یوب قالدی. خیلی زماندان بری ولایت رومدا اولما قلازی <sup>رومی</sup> کبی اولوب بوندا اولان روم شاعر لرینک اکثری ایله همزبان دوشوب چوق مناظره سی و محاوره سی کچمیشدر. تورکی اشعاری واردر و بو حیثیتله روم شاعر - لریندن عد اولونوب اشتهار بولمغین بو تذکره یه قید اولوندی. زیاده معارفه و نیجه لطائفه قادر کیمسه در."

بومعلوما تا گؤره بصیری سلطان محمد فاتح زامانیندا استان بولوا کلمیش اولاجاق .

لطیفی تذکره سینده اونون حقینده بئله یازیلیمیشدیر: "عجم سرحدینه قریب یردندر. سلطان بایزید زامانیندا حضرت شیخ جامی و مولانا نوایی تربیه نامه سیله رومه گلمیش ونواثی دیوانینی دیار رومه اول اول کتور - نئشدر. اکثر اوقاتین دیار رومدا کئچیرمکین طرز شعرده تورکی عبارت ناظملاری شیوه سین و روم شاعر لری عشوه سین رعایت ائتمیشدر. خوش آینده خوب اشعاری و پسندیده فارس و ترکی مرغوب کفتاری واردر .

بویرقاچ مطلع آنک اشعاریندندر :

عاشقارینی آه او مسیحا دم اولدورر \* بو آدم اولدورر که مسیح آدم اولدورر

شول ایکی مخمور کوزله رچهره<sup>۴</sup> دلدارده \* ایکی نرکسدر آچلمش کوشه گلزارده  
مطلع فارسی :

تا خاک پاک از نظراهل درد رفت \* چندان کریست دیده که دریا بگردرفت  
بو ایکی تذکره نین وئردیگی معلومات آراسیندا بعضی نقطه لر وار،  
کی بیری - بیرینه مخالف گبی گؤرونور. بیری اوغورلی اوغلی محمد  
میرزا معیتینده گلدیگی، دیگری ده ملاجی و امیرنواشی توصیه سیله  
گونده ریلدیگی دیر. هر حالدا بونلاری بیرلشدیرمک ممکندر. بو قدر وار کی  
محمد میرزا ایله گلدی ایسه فاتح زمانیندا گلمیش اولما سی لازم، لطیفی نین  
دئدیگینه گؤره ایسه با یزید زمانیندا گلمشدر. دئمک اولور کی، بصیری  
اوغورلی محمدله گلوب، گئتمیش و اوغورلی محمدین فلاکتیندن صونلارا  
استانبولا دؤنمک اوزره چیقمیش و اوغورلی اراق جامی و نواشی نی -  
مکتوبلارینی و دیوانلارینی برابر گتیرمیشدیر. (اسماعیل حکمت، آذربا -  
یجان ادبیاتی تاریخی، بیرینجی جلد، آذر نشر، باکو ۱۹۲۸)

باشقا تذکره لرین ده. وئردیگی معلوماتی نظره آلساق بصیری نین  
آذربایجاندا آنادان اولوب بویؤدؤگو و صونرادان استانبولا گلدیگی  
ثبوت ائدیر.

بصیری تَهَقْ = کک مک اؤزلی اولدوغو اوچون (آلاجی بصیری) آدیله  
ده مشهور اولموشدور (ریاضی تذکره سی).

تورکیه ده یازیلان تذکره لرین تقریباً هامیسی اونون چوخ قدرتلی  
عالم، بذله سنج و لطیفه پرداز (ریاضی تذکره سی) اولدوغونویا زیرلار.

سهی تذکره سی اونون زیاده معارفه و نیجه لطائفه قدر کیمسه دریا زیر  
لطیفی ده مطایبه (ظرافتچی) سرلوحه سی آلتیندا اونون حقیقته  
بئله دئییر :

"مرحوم عجب چرب زبان و عذب لسان، خندان روی و بذله گوی، ندیم شیوه  
شوخ طبع کیشی ایدی جُنگلره و جریده لره ثبت اولونا جاق رنگین لطائفی  
ولطائفه متعلق معارفی چوقدی. خوی خصلته آلاجی لیغیندان (کک مک)  
غیری عیبی یوقیدی .

بصیری یا ریم عصر قدر اوزون بیر مدت عثمانلی سرایلاریندا یا شامیش

و فاتح دن باشلایاراق سلیمان قانونی‌یه قدر پادشاه‌لارا مدحیه‌لریاز  
 - میش‌وبالآخره سلطان سلیمان‌نین بغداد فتحی ایلینده (۹۴۱ هجری) وفات  
 ائتمیشدیر. ریاضی‌نین یازدیغینا‌گوره "۹۴۱ ده فوت اولوب (ایستوب)<sup>۱</sup>  
 ره‌گذاریندا (ذاتی) ایله بیریرده مدفوندر"  
 بصیری‌نین یازما‌بیردیوانی استانبولدا (علی امیری) کتابخانا -  
 سیندا دیر. بوندان باشقا بیرچوق غزل‌لری نظمی‌نین (مجمع‌النظائر) آدلی  
 تذکره‌سینده یازیلی دیر.

دیلی و یارادیجیلیغی : بصیری کلاسیک و قدیم مکتب‌نین نماینده -  
 لریندندیر. دیلی طمطراقلی و تکلفلی دیر. چاغی‌نین ان یوکسک محفل‌لر  
 یله تماسدا اولدوغو اوچون اثرلرینی او محفل‌لره‌بینه‌ندیرمیش‌وبوسيله  
 ایله‌ده یاشاییشینی تامین ائتمک مجبوریتینده قالمیش‌واو زماندا  
 یوکسک محیط‌لرده بیه‌نیلن اسلام و ایران فرهنگی‌نین یاراتدیغی ایران  
 ادبیاتینی تقلید و تنظیر ائتمیشدیر.

بصیری‌نین طبعی سیال و شوخ و ملایم‌دیر. نمونه‌اوچون آشاغیداکی  
 غزلی نقل ائدیریک :

شول نازنین که دل زاریم آشنادیر آنا  
 بلایی گورکه گوزه‌ل لرده مبتلادیر آنا  
 یاقوب بیقار سا دل و جانیم اعتراض‌ایده‌م  
 نه سویله‌یم بیری قربان بیری فدا دیر آنا  
 سزای باغدا گلگشتی ناسزالار ایله  
 نه طعن ایدر سه ، بداندیشه‌لر سزادیر آنا  
 طبیعتی قاتی نازیندن اول شه حسـنـن  
 شکایت ایله‌یه‌م جوردن جفا دیر آنا  
 حکایت ایتمه بنا حور عینی ای واعظ  
 که دوست تشنه‌سی م رغبتیم آنادر آنا  
 فسون و غنج (ناز) و دلال (ناز و عشوه) و کرشمه و شوخی  
 بۆتون بنمده وار اکسیک همین وفادر آنا  
 نهدم ( نه ائدیم) که ایله‌یه ترتیب بزم ساز و طرب  
 نوا طراز "بصیری" بی نوا در آنا  
 غزل‌لریندن گورولدوغو کیمی بصیری‌نین دیلی زمانی‌نین شاعرلری  
 نین دیلیندن داها ساده‌دیر غزل‌لرینده دؤشونجه و دؤیغوه‌را یکیسـی ده

واردیر، بصیری نین عرفانی غزللری ده واردیر، مثلاً :  
 عارفه دولتدن استغنا کیبی دولت می وار  
 ترک لذات جهان ایتمک قدر لذت می وار  
 شاه عالیجاه دن درویش خاطر ریشه دک  
 کیمسه مه محنت سرای دهرده راحت می وار  
 عشق حسن پاک از لدن خاصلار مخصوصی در  
 یوقسا عامی لرده هیبات اویله خاصیتی وار  
 لذت ایراث ایله یور آمیزش ابنای دهر  
 عاقله عزلت کیبی سرمایه عزت می وار  
 نقش شیرین کوه ده آساندر اما بن کیبی  
 کوهکنده کوه محنت چکمه یه طاقت می وار  
 یاد قتلچون وضو قیلیمیش! تقرب عزمینی  
 یا ضمیرینده نمازم قیلماغا نیت می وار  
 ای "بصیری" عبدین احوالی آنا معلوم ایکن  
 درگه مولادا عرض حاجته حاجت می وار

بصیری زامانی نین شاعرلری (ذاتی، روانی، طالعی، مجمع النظایر  
 صاحبی نظمی وداها بیرچوخ لاریله دوستلوق قورموش و بیر- بیرلرینه  
 نظیره لر یازیب و مشاعرلر ائتمیشلر.  
 بصیری ظریف و صنعتکار بیر شاعر اولوب هزله، شطحیاته و گولوب  
 اکلنمگه مایل اولدوغو حالده ایچینده گیزلی بیر حزنون و المین  
 یا شادیغینی دا بعضی شعرلرینده گوروروک مثلاً :  
 گریه قیلسام حزین اولور کونلوم \* گولسه م اندوهکین اولور کونلوم  
 غم ایله شوپله الفت ائتمیش کیم \* بی غم اولسا غمین اولور کونلوم  
 اول بت خوب طلعت ائتسه گذر \* رشک خلد برین اولور کونلوم  
 ای "بصیری" محبت ائتدی کجه \* محنت ایله قرین اولور کونلوم

صون اولاراق بصیری نین اؤز تانریسی ایله نجواسینی شرح وئرن  
 واونون اینام دویغولارینا ترجمان اولان بیر غزلینی نقل ائدیریک :  
 گدای نعمت آموزم بنی آج ایلمه یارب  
 سهام فاقه<sup>۲</sup> و افلاسه آماج ایلمه یارب

کبار و اغنیاسی جمله محتاج نوالوندور<sup>۳</sup>  
 کرم ایله بنی محتاجه محتاج ایلمه یارب  
 فقیرایتدونسده یازما برین طومارینه اسمیم  
 یازارسان داخی اول دفتردن اخراج ایلمه یارب  
 تن عریانیمی تقوا لباسیله مزین قییل  
 رهین منت زربفت و دیباج ایلمه یارب  
 "بصری" کیبی ظل رافتین فرقمده کافیدر  
 سروم درد آشنای افسر تاج ایلمه یارب

(۱) ایوب، پیغمبریمیزین صابا به سیندن ایوب انصاری نین مقبره سی اولان  
 استانبول دا بیرمحله نین آدی دیر. (۲) سهام فاقه = فقر اوخلارینا  
 (۳) نوال = عطاء، نصیب.

ماتمی : ماتمی ده تورکیه ده یاشامیش آذری شاعر لریندن دیر.  
 او احتمالاً هجری دو ققوزونجو عصرین صونلاریندا آنادان اولموش و  
 چالدیران ساواشیندان صونرا تورکیه یه گئتمیش دیر.  
 ماتمی تخلصینی سئجه گی اونون شیعه اولوب آل عبایه علاقه سینین  
 گؤسته ریر. ماتمی حقیقده معلوما تیمیز آزدیر. اونون چاغدا شسی اولان  
 عثمانلی شاعر لرینته یازدیغی بعضی نظیره لری مجمع النظائر و مجموعه  
 النظائر کیمی مجموعه لرده نقل ائدیلمیش دیر. ماتمی نین یارادیجیلیق  
 قدرتینی یوخلاما ق اوچون بونلاردان ایکی نمونه نقل ائدیریک :  
 بوغزلی فاقح دئوری شاعری نجاتی نین :  
 دل کسيلمز عشق دلبردن قو ناصح سوزی کس

وه که بو خواب اجل در اولماز ( اولماز ) مانع کس

مطلعلی غزلینه یازمیش دیر :

باش قویوب درگاهینه پابوسدن ایتدی ملتتمس  
 بن گدایی گؤرکه تاج سلطنت قیلدم هوس  
 باشومی یاصدینماغ ایچون ای گل باغ جمال  
 بالش رحمت گلور کویونده اولان خار و خس  
 کوکب برج شرف سن ای کمان ابرو صاقین  
 کیم ایریشور مهرو ماهه تیرآهم هر نفس  
 غایب اولالی نظردن آب حیوانم بنم (بنوم)  
 حسرتیندن اشک چشم اولدی جیحون و ارس

ای خضر آب بقا نوش ایله سن کیم "ماتمی"  
زهر غمدن نوش دا رویی اجل قلدی هوس

**کشوری :** کشوری شاه اسماعیل خطائی معاصری شاعر لریمیزدندیر .  
اونون دا حیاتی و اثرلری حقینده کافی معلوما تیمیز یوخدور .لنینگراد  
شرق موزه سینده کی مثنوی خطائی (۲۹۷ صایلی) آدلی گؤزه ل ال یا زماسی  
بیراثرده .درج ائدیلمیش بیرنئچه غزلی شاعرین شعروصنعتی حقینده بیزه  
اولدوقجا قوتلی بیر فکر و اثره بیلیر ( اسماعیل حکمت ، آذربایجان  
ادبیاتی تاریخی باکی ، آذر نشر ۱۹۲۸ ) .سام میرزانین دا تذکره سینده  
اونون رودبار قزوین دن اولوب فارسجا چوخ شعریا زدیعی یازیلمشدیر .  
کشوری ضین شعرلری اونون فکر دن آرتیق احساس شاعری اولدوغونو  
گؤستریر .شعرلرینده فضولیا نه بیر ادا و ناله ، عاشقانه بیر سیزیلدا ما  
واردیر .هر ایکیسی ده ۱۶ - اینجی عصره عائد اولدوقلاری حالده هانسی  
نین اول و هانسی نین صونرا اولدوغو بللی دگیلیدیر .کشوری ده فضولی  
کیمی بؤیوک ایران شاعرلریندن اوجمله دن حافظ ، نظامی ، خاقانی فردوس  
سی و نوائی دن تاثیر آلمیشدیر .

بورادا نمونه اوچون اوندان ایکی غزل نقل ائدیریک :

سندن آیرولگم گویا که تقدیر اولمادی

یوخسان ویرمکده منده هیچ تقصیر اولمادی

یار اولوب اغیارایله وار موجب بدنا ملیق

نیجه کیم قیلدم نصیحت یاره تدبیر اولمادی

زلفون ایله باغلا کونلمنی (کونلومی) که قاچار خلقدن

تیلیه (دلی) نین بوینینده گربیر لحظه زنجیر

گلمه دی بیرگون که یوزوم اوزره مژگان سیل دن اولمادی

بومنم درد دلمقان بیزله تحریر اولمادی

کیم که باخدی سندین آیرو کشوری نین یوزینه

بیلدی کیم خالی نه درمحتاج تقریر اولمادی

سندین آیرو یوز غم و درد و ملامت در منسا

نه خوشمنه نا خوشم بیلمن نه حالت در منسا

هجرمه قاتلان ديينجه تيغ چك اؤلدور منى  
 حق رضاسى چون كه بو عين عدالت در- منا  
 ملك هستى ايچره نه حاصل منا بازار گرم  
 ايمدى كيم كوه عدم سارى جوالت در منا  
 عشقدين گنج دير منا ادر اكسيز زاهد ولى  
 آنى بيلمز كيم بوتريغيب جهالت در منا  
 نيله ييم بيچاره كونلوم بيردم اولماز يارسيز  
 ابسم اولماز نيته كيم جهدا ئيله رم بو عار ســــيز  
 كشورى حقينده توركيه ده يازيلان تذكره لرده هئچ بير معلومات  
 يوخدور. بودا اونون توركيه ده ياشا ما ديغيني گؤسترير .

(۱) ابسم = ديلسيز . نيته كيم = نهجه كيم .

نهج البلاغه نين قالانى :

سى نين باشينا سالماق ... اودئيه گسن ائله ، بو دئيه سن ...  
 اؤروش = هنده ور ، چه وره ، دوره - بر ، اطراف . گاوير ( گور ) ؛ كافر ،  
 آياغ باغى = ( بورادا ) عربجه نين خلخال يئرینه ايشلنميش . عرب  
 خاتينلارى بزهك اوچون آياقلارينى مينجيق يا قيزيل باغلايرميشلار  
 بيلمز يگ كيمي . سيتقماق = يالواريب يا خارماق ، التماس . چا پقين =  
 تالان ، يغمالاماق . په ائوين جن ! = په اتانان ! ( تعجب موقعى  
 دئيلير ) عجا ! آي داد بيداد ! غريبه دير ! ...  
 آماج = هدف ، اوخ نشانه سى ، كلک . آتيش = آتماق ، آتش ائلمهك ،  
 اوخ آتماق . بودا ماق = دؤيمك ، توكون يولماق ، دئديب داغي تماق ،  
 قول - بوداغين سينديرماق ... سيقاق = ايستى . آياز = سرين هاوا ،  
 قوزئى يئلى . ازك = ناز - اركون اوشاق = ناز - نازى اوشاق .  
 كؤكسو = سينه ، دؤش ، باغىرى . ارينمك / تنبليك ، ارينجك = اوسال  
 تنبل آدام . سايتال = سيچكين ، گوركملى ، ممتاز



نظامی دن صونرا آذربایجان دا  
"خسرو و شیرین" موضوعسو

✽ عارف اردبیلی ✽<sup>۱</sup>

نظامی یارادیجیلیغی بوتون یاخین و اورتا شرقده بیر عنعنه بیر  
اؤرنک اولدوغو کیمی، آنا یوردو آذربایجاندا شاعر دن صونرا بو عنعنه  
دوام ائتمیش و بیرچوخ شاعر لر و آذربایجان تورک دیلینده شاعره جوا بلار  
ونظیره لر یازمیشلار و نظامی مثنوی لری اساسیندا بیرچوخ یئنی اثر  
میدانا چیخه رمیشلار.

"خسرو و شیرین" موضوعسونون اساسیندا بو یئنی اثر یارادانلار  
دان بیری ده شاعر عارف اردبیلی<sup>۲</sup> اولموشدور. عارف ده نظامی کیمی  
فارس دیلینده اثر یازیب، اؤزوده نظامی ایله مناقشه ده اولموشدور.  
دؤزدورکی اساس موضوعو نظامی "خسرو و شیرین" یین دن گؤتورموش آنجاق  
اونا تنقیدی مناسبت ده اولوب غیرجدی ملاحظه لرده یؤروتموشدور.

عارف اردبیلی اؤز "فرهادنامه" سینی یار اتماقدا ایکی اساس منبع  
دن استفاده ائتمیشدیر :

- ۱ - نظامی گنجهوی نین "خسرو و شیرین" منظومه سی .
- ۲ - شفاهی خلق ادبیاتیندان توپلاندان بیرکتاب کی گویا فرهاد  
واونون نسلی و اولادلاری حقینده کی آغیزدان - آغیزا یا ییلیب گلن بعضی  
افسانه لر و احوالات لارلا دولو بوکتابی "شروان" دا اولارکن فرهادین  
اولادلاری نین بیرینده گؤرموشدور .

گویا شاعر نظامی نین "خسرو و شیرین" منظومه سین گؤزدن کچیرمک  
له برابر اساساً بوشفاهی داستانلاردا<sup>۳</sup> استفاده ائده رک، نظامی نین  
عکسینه اولاراق اؤز مثنوی سینی نظمه چکیب اورتا یا چیخارمیشدیر. آدینی  
"فرهادنامه" قویموشدور .

- درآن موضع که دایم باد آباد ✽ یکی دیدم ز فرزندان فرهاد  
جوانی سنگ بُر استاد ماهر ✽ فنون علم خود را کرده ظاهر  
از او تا کوهکن قومش سراسر ✽ با ستادی زیکدیگر فزونتر  
اگر هشیار میگشتی اگر مست ✽ کتابی داشتی پیوسته در دست

در او گفته حکایت‌های فرهاد \* که منبش با گلستان از چه افتاد نوشته قصه شیرین تامسی \* نه بر وجهی که می گوید نظامی چو این افسانه را خواندم ز دفتر \* بخوبی دلپسند آمد سراسر اساس تازه بنهادم سخن را \* بیگفتن زنده کردم کوهکن را درین گفته چو جاری گشت خامه \* نهادم نام این "فرهاد نامه" ۳ عارفین "فرهاد نامه" سی مقدمه و ایکی حصه دن : "فرهاد و گلستان، "فرهاد و شیرین" دن عبارتدینر.

اثرین مقدمه سینده شاعر سلطان اویس جلایری مدح ائتمیش، صونرا دوغما شهری اردبیل ده یا شایش شرایطی نین چوخ آغیر اولما سیندان شکایتلنمیشدیر. دورون تضیقی نین دوزله لمزلیگینی نظمه چکمیشدیر.

بیرینجی حصه ده عارف نظامی دن فرقلی اولاراق فرهادی بیر چین شهزاده سی کیمی تقدیم ائتمیش، اونو فراستلی بیر شهزاده، با جار یقلی بیر صنعتکار، مهارتلی بیر رسام کیمی قلمه وئرمیش، اگر نظامی اؤز "خسرو و شیرین" منظومه سینده ایران شهزاده سی خسرو و عیاش و لایالی بیر شخصیت کیمی گؤستریمیش دیرسه، عارف چین شهزاده سی فرهادی چوخ ادب ارکانلی، صنعتی و هنره، عشقه محبتی قیمت وئرن، صنعتکارا حرمت بسله یین، فکا و فراست صاحبزبیتی محترم سا یان بیر شخصیت کیمی قلمه آلمیشدیر. اثر عشق و محبتی حصر اولونموشدور.

نظامی، شاپور و چین ده رساملیق تحصیل آلمیش بیر صنعتکار، عین زاماندا خسروون آتاسی هرمزون سارای خادملریندن بیرسی، خسروون ندیمی و محرمی کیمی جلوه لندیریر. عارفین اثرینده شاپور آبخازلی کیمی وئرلییر، او چین ده مشهور رسام مانی نین مکتبینه تحصیل آلماق اوچون چینه گئتمیش، اوردا اؤز استعداد و لیاقتینه گؤره چین شهزاده سی فرهادیله تانیش اولما بیلیمیش، اونون ندیمی و سیرداشی اولموشدور. هرایکی اثرده شاپورون آدی و اختصاصی عینی اولسادا، اونون منسی منسوبیتی، چینده تحصیل آلماسی مسئله سی و داورانیشی تامامیله قرقلی دیر. نظامی شاپور و شیرینین تصویرینی مداین ده خسرو و گؤسته ریر. عارف شاپور و ایلیمه چین ده اولدوقلاری زامان فرهادی آبخازلی داشیوونان بیر معمارین گلستان آدلی گؤزه ل بیر قیزی نین رسمینی گؤسته ریر فرهاد گلستانا وورلور، گلستانین وفاتیندان صونرا عارف شاپور و شیرین احوالاتینی اورتایا چیخاریر و فرهاد و شیرینی غایبانه فرهاده تقدیم ائدیر.

نظامی "خسرووشیرین" ینده ، خسرو آتاسی هر مزدن قورخاراق، گوزله - نیلن تهلکه دن جانینی قورتارماق اوچون بزرگ امیدین مصلحتی ایله آذربایجانا قاچیر، اورادان ارمن زمینه یوللانیر... عارف اثرینده ایسه فرهاد آتاسی چین خاقانی نین وفاتیندان سونرا، تاج و تخت مسئله سی اساسیندا قارداشیندان قورخاراق اؤلکه نی ترک ائدیر. شاپورون مصلحتی ایله آبخازا یولا دوشور و آبخاز حکمداری طرفیندن، مهین بانو خسروو قارشیلادینی کیمی، طنطنه ایله قارشیلانیر. هله لیک فرهادین کیم اولدوغو - نو بیلیمیر و اونا ماهر بیررسام کیمی حرمت بسله ییمیر.

اساسا عارف، نظامی موضوعوندا کنارا چیخا بیلمه میشدیر. اگر نظامی خسرووشیرین له عهد و پیمان باغلامیش و اؤلنمک وعده سی وئر میش دیرسه، بیزانس حکمدارینا پناهنده اولاندان سونرا شیرینی اونودوب مریم له اؤلنمیش دیر. عارف منظومه سینده ده ایکی محبت و ایکی معشوقه رول اوینا میش دیر گلستان و شیرین دئمه لی عارف ایستهر ایسته مز نظامی نی تکرار ائتمیشدیر.

فرهاد گلستانلا ائوله نیر، گویا اوچ اولادی اولور، اولارین هامیسی هنر صاحبی و بیویوک صنعتکار اولورلار. اگر نظامی اثرینده بهرام چوبینه احوالاتی، خسروون اونونلا دویوشو و اونا غلبه چالما سی تصویر اولونوب سا، عارفین قهرمانی فرهاددا رقیبی اولوب گلستانی سئوه ن بیزانس شهزاده سینه غالب گلیب، اونو اولدورموشدور. بو احوالات اونون شهرتی نی داها دا آرتیر میشدیر. ائله بو حادثه شهزاده نین منشاء نین چین خاقا - نی اولدوغونو دا اورتایا چیخار میشدیر.

نظامی اثرینده مهین بانو حکمدار، شیرین ده اونون قارداشی قیزی دیر. لیکن عارف اثرینده شیرین مهین بانونون اغز قیزی دیر. گورونور حادثه لر و صورتلر دگیشسه ده احوالات عینی دیر. عارف هئج بیرینی لیک گتیره بیلمه میشدیر.

نظامی اثرینده اساس صورتلردن بیری اولان مریم گویا زهرله نیب اولور. عارف اثرینده گلستان دوغوش زامانی اوشاق اوسته گئدیر.

نظامی "خسرووشیرینی" مکمل، گوزله و دولقون وتام یارارلی بیر باشقا، اثر اولدوغو حالدا نسبت و اویقونلوق مسئله سینده معین نقصان لاری دا واردیر. مثلا خسروون شیرویه بویدا اوغلو وار کیمی اودا شیرینه مفتون اولانلارین بیرسی دیر. بو اویقونسوزلوق و یارارسیزلیق

عارف اثرینده اؤزونو گؤسته ریر. فرهاد شیرینه وؤرولوب اولوندیکلری زمان فرهادین گلستاندان اولان اوغلانلاری، بابالاری یئثرینده حاکمیت باشیندا دوروب آبخازی اداره ائتمک قابلیتینده دیرلر.

اثرین ایکینجی حصه سینده فرهاد و شیرین بؤلومونده، نظامی ده اولدوغو کیمی عارف ده فرهادلا شیرینی گؤرور و تخمینا حادثه لری و صحنه لری عارف طرفیندن تقلید و تکرار اولونور. آنجاق بیئر مسئله دقته لایق دیرکی، عارف نظامی نین قلمه آلیب نظمه چکدیگی اوپاک عشقی شیرینین محکم اراده و صداقتلی عصمتینی و اؤزونو اؤزون ایل لر قورویوب، محافظه ائتمه سینی درک ائده بیلمه ییب، حتی بؤیوک نظامیه اعتراض ائدیرکی نچون اونلار فرستدن استفاده ائتمه ییب جنسی علاقه یاراتما میس و فرصتی فوت ائتمیش لر. عارف مسئله یه آنجاق شهوت و لذت نقطه نظریندن یاناشیب، او مقدس تمیز سئوگی و محبت حالینی درک ائده بیلمه میشدیر. حتی نظامی نین اؤزونه بئله حقارت نظری ایله باخیب، اونو برک تنقید ائتمیشدیر.

عارفه گؤره خسرو ائله باشلانقیدا شیرینی لوت چشمه ده بیونا رکن گؤرجه گین گرک اوندان گوج ایله اولسادا کام آلیب، اونو اؤز تصرفینه گتیره ایدی، عارف خسروو برک تنقید آتشینه توتور و یازیر:

بوقت آنکه باید کرد چستی \* نمیدانم چرا می کرد سستی  
عجایب بود شیرین دیدن او \* پس از دیدار سر پیچیدن او...  
گذشتن ز آهوان شیری نباشد \* که جوع الکل را سیری نباشد  
چو عاشق پیشه ای بیند نگاری \* چنان باشد که شیر نر شکاری  
ز چنگش گر جهد عیب تمام است \* مبرنا مش که صد ننگش ز نام است<sup>۴</sup>  
صونرا مستهجن سؤزلر ایشله دیر و بواحوالاتی نظامی نین یاشلی -  
لیغیله توجیه ائدیر. گویا بوسبیدن نظامی قصورسوز سؤز سویلمه یه بیلمه میشدیر.

نظامی یقین ما گمان بود \* هر آنچ اورا گمان ما را عیان بود  
نبود این عشقبازی پیشه او \* بگفتن پی نبرد اندیشه او...  
طریق عاشقی زانسان نموده است \* که پنداری مگر عاشق نبوده است<sup>۵</sup>  
عارف صاف محبت و تمیز عشق مسئله سینی و شهوت و عیاشلیق موضوعو ایله فرق وئره بیلیمیر و محبتی آنجاق شهوت را نلیق گؤرور. نظامی خسروونو با جارا قسیر و بی اراده تصویر ائده رک، فرهادی جاسارتلی و کام

و موفق ترنم اندیروبو فکرینه برائت قازانماق اوچون نظامی یه استناد  
اندیب اوندان بیرنجه مصرع شاهد کتیریب صوراً اوز خام فکرینی  
بئله بیان ائدیر .

در اثنای سخن گوید نظامی \* حدیثی چون در شیرین گرامی  
" زگوهر سفتن استادی هراسد \* که قیمت مندی گوهر شناسد "  
" نبینی وقت سفتن مرد حکاک \* به شاگردان دهد دُرّ خطرناک "  
چو شیرین گوهری بس قیمتی بود \* کسی دستی نیارستی بدو سود  
بیفتاد آن گهر در دست فرهاد \* چنان سفتش که حیران ماند استاد  
بودور کی، بو کیمی طرز تفکر و چیلپاق و یارارارسیزدانیشدیغینا  
گوره اونون اثری نین ادبی دگرینی نظامی خلف لریندن و نظیره و جواب  
یا زانلاریندان چوخ آشاغی توتوب، اونا هئج جور برائت قازانابیلیمیر  
- یک . اونو بعضاً بیردلقک سه و ییه سینده گوروب فردی مدنیت سطحینی  
چوخ آشاغیدا اولدوغونو دؤیوروق .

عارفین مثنوی سی نین ایکینجی حصه سی یعنی "فرهاد و شیرین" بؤلمه  
سی نظامی نی چوخ با جارا قسیز یا سدیلاماق، حادثه لری عیبه جرلشدیرمک و  
احوالاتی بیرنوع با یاتی لاشدیرماقدان عبارت اولموشدور . مسئله لری  
قاتیب قاریشدیرمیشدیر . بیز بئله بیر نتیجه یه کلیریک کی، بؤیوک سؤز  
دانیشماق و بؤیوک اثر یاراتماق چوخ چتین دیر و هرکسین ایشی دگیل .  
عارف مثنوی سی نین بو حصه سینده اساس قهرمان فرهادی (چین شه -  
زاده سی نی) گؤتوروب، اونا درین محبت و رغبت بسله میشدیر . فرهاد  
تکجه شیرینی سئومه میش ، دونیادان ناکام گشته میشدیر . او اولجسه  
گلستانی سئویب اونا ائولنمیش ، اوندان اوچ اولاد صاحبی اولموش،  
گلستانین وفاتیندان صوراً ، شیرینه مفتون اولوب عشق هوسینه دوشموش  
دور .

عارف بو بؤلمه ده خسروون عیبه جر ، چرکین خصوصیتلرینی گؤسته رسه  
ده ، شیرینی ده ایده آل بیر قادین ، عشق و محبت رمزی اولان بیر سئوگی  
و عاطفه مظهری کیمی سجه لندیرمه بیلمه میشدیرا ونوسا رایلارا خاص ، یعنی  
ضعیف سجه لی ، متردد ، تئز تسلیم اولان ، کشفجیل و هر دم خیال بیسر  
قادین کیمی تصویر و ترنم ائتمیشدیر . بو نظامی نین ترنم ائتدیگی ،  
صاف عشقلی ، عفتلی ، ناموسلو ، دؤزوملو ، دوشونجه لی ، وفا و کمال  
صاحبی شیرین دگیلدیر . نظامی شیرینی دوغرودا ندا گول یارباغیندان

دا اینجه و حساس ولطفدیر. او، حقیقی عشقه، صاف محبته اینانان شرف و وجدان و صداقت آبده سی دیر.

بیز " شرق ادبیاتیندا خسرو و شیرین موضوعو " آدلی اثریمیزی حاضرلایاندا یاخین و اورتا شرقده آنجاق نظامی نین " خسرو و شیرین " منظومه سینه نظیره و جواب یازان شاعرلرین ساینی ۱۵۰ نفر دن آرتیق گوردوک و مسلم دیرکی، بونلار هامیسی دگیل دیر. آنجاق بونلارین هامیسی گنجه اوستادینا درین رغبت بسله ییب، بو یوک احترام و معلم و اوستاد لیق عالمی ایله یانا شمشیلار و اوز اثرین ده بیرنجه بیت نظامی نین قدرت و عظمتینه حصر ائتمیشلر. تاسفلر اولسون تکجه عارف اردبیلی دیر، نظامی یه منفی مناسبت بسله میش، اونون شاه اثری اولان " خسرو و شیرین " منظومه سی نین درین و تصفیه ائدیجی و اؤگره دیجی مضمونونو درک ائده بیلمه میشدیر.

---

(۱) بو حقه گئیش معلومات الده ائتمک اوچون باخ : غلامحسیب بیگدلی " شرق ادبیاتیندا خسرو و شیرین موضوعو ". " علم " نشریات تی. باکی ۱۹۷۰ صفحه ۳۰۳ - ۳۱۴

(۲) عارفین آدی بللی دگیل دیر. آتاسی نین آدی شمس الدین محمدا ولموش دور. او، هجری قمری ۷۱۱ ایلده اردبیل ده آنادان اولموش، سلطان اویس جلایرین معاصر لریندن اولراق، شروانشاه اعظم کیکاوس بن کیقباد - ین دعوتیله شیروانا گئتمیش، اونون اوغلونون تدریس و تعلیم و تربیه ایشلری ایله مشغول اولموش دور.

عارف نظامی گنجه وی نین " خسرو و شیرین " مثنوی سینه جواب اولراق " فرهاد نامه " آدلی بیرداستان نظمه چکمیش و اونو ۷۷۱ ه. ق - ده بیترمیش دیر بئله کی سؤیله ییر:

ز هجرت بود با عین و الفدال \* سه شنبه آخر صیفا اول سال = ۷۷۱

بگاہ گفتن این صورت حال \* یک هفتاد و هفتصد بود از سال = ۷۷۱

(۳) فرهاد نامه - عارف اردبیلی از روی یگانه نسخه معلوم و محفوظ در کتابخانه ایاصوفیه اسلامبول - تصحیح و مقدمه وحاشیه دکتر عبیدالرضا آذر. انتشارات فرهنگ ایران، چاپخانه خواجه صفحه ۹ - ۱۲

(۴) فرهاد نامه عارف اردبیلی - هم اورادا صفحه ۱۳۳

(۵) اورادا صفحه ۱۳۸ . (۶) اورادا صفحه ۱۴۶

# نَهَجُ الْبَلَاغَةِ وَأَخْوَابُهَا

۱۶ - نجی خطبہ

إِنَّ اللَّهَ بَعَثَ مُحَمَّدًا (صلى الله عليه و آله) نَذِيرًا  
لِّلْعَالَمِينَ وَآمِينَ عَلَى التَّنْزِيلِ وَأَنْتُمْ يَا مَعْشَرَ  
الْعَرَبِ....

تائری محمد (ص) ی کل عالمی حقہ جا غیر ماغا، قرآن کریم اوچون  
امین اولماغا گونده رنده، سیز آی عرب اٹلری! دینلرین لاپ قولایی  
اٹولرین لاپ پینتی سی، سیزین کی ایدی، یاتاغیز گوبود داشلار،  
کارایلانلار آراسی ایدی (دئمکدن او زهرلی قورخونج ایلانلار اٹله  
آدام سایماز وحشی ایمیشلر دئیہ سن کی کارمیشلار!) بولانیق، لیل  
سو ایچیبدیش باتماز یئمک یئیہ ردیز! بیر - بیریزین قانینی تۆکوب  
اٹل - گۆنلریزدن ایلگیزی کسمیشدیر، آرانیزدا بۆتله دیکه لیب، سوچ  
و گناهدان آیریلمازدیز!

(ها بئله بو خطبہ نین بیر آیری بؤلومونده حضرت رسول (ص) دان  
صونرا یالقیز قالماغین بئله دیله گتیریر:)

باخدیم گوردوم منه اؤز قوهوملاریمدان باشقا بیر آرخا یوخ!  
(دینمه دیم) اونلاری قیریلماقدان قورتارام. گوزومده قوم قالدیق-  
داه، یومدوم. بوغازیمدا سۆموک خیرداسی واریکن اوددوم. بوغازیمسی  
آچیق قووورماغا، علقمدن آجی زهره دوزدوم.

(خطبہ نین بیر آیری بؤلومونده عمروعاص کیمی بیر طاماهکار  
تۆلکونون معاویہ یه ساتیلما سینا بئله اشاره ائدیر)

او بیعتینه قیمت شرطی کسمه یینجه (معاویہ یه) بیعت ائتمه دی،  
گوروم بو سفیل ساتیجی هئج خئیر گورمه سین او اسگیک آلانی دا بو  
چرکین ماته رسوای ائتسین!

ایندی سیز (آی منیم قوچاقلاریم) دؤیوشمکدن اؤتری یاراقلابین  
توقوشماق اوچون سیلاح توپلایین کی ساواش تندیری قیزاریب، آلوو

قالخیب . ایندی دۆزوم ، دایانماق گرهک کی ظفر دۆزومده دیر!

۲۷ - نجی خطبه

أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ الْجِهَادَ بَابٌ مِنْ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ  
فَتَحَبَّهُ اللَّهُ لِحَاظِهِ أَوْلِيَاءِهِ وَهُوَ لِبَاسُ التَّقْوَى  
وَدِرْعُ اللَّهِ الْحَصِينَةِ وَجُنَّتِهِ الْوَثِيقَةِ . . . .

تانری یا حمد قیلاندان صونرا . بیلین کی " جهاد " جنت قاپیلار -  
ریندان بیرسی دیر . بو قاپینی تانری سائتال دوستلاری اوچون آچمیش  
جهاد ، تقوا گئیمی ، تانری نین باغیشلادیغی بیرتیلماز خیفتان ،  
قالین - قئیم قالخان دیر . هرکس جهادی بورا خیب آتسا ، تانری اونا  
ذلت پالتاری گئیندیرر . بلا اونو چولغالار ، یازیقلیق ، قارابختلیک  
اونو باسار ، قلبینی چاشقینلیق قارالدار ، بصیرتی الدن گفدهر . جهادی  
کیچیک سانیب ضای اقتدیگی اوچون حقندن حقیقتدن آزالی قالیب و  
انصافدان اوزاق دۆشر .

من گفجه - گؤندوز گیزلیده ، آشکاردا هئی سیزی بو فرقه (معاویه

نین آداملاری ) ایله چاقیشماغا چاغیردیم و دئدیم :

- اونلار سیزین اؤستوزو آلما میشدان ، اونلارین اؤستونه یئر بیین!  
واللهی کی ، هئج بیر ائل اؤز یوردو ایچره چیرپیشمادی کی ، یازیق  
اولماسین ( دۆشمین سیزه آخین ائتمه میش اونا ما جال وئرمه ییب اؤستو -  
نه یؤرومک گرهک )

آما سیز ! اوقدر بیر - بیریزه سالدیز سؤروندوز کی ، دۆشمین  
اؤستوزو آلدی یوزدوزو باسدی . هابودی (ایشته ) ( معاویه نین باشچی  
سی ) " قئامد قارداشی " - نین آتلیلاری " انباره شهرینه گیریبت " حسان  
ابن حسان بگری " نی اؤلدوروب سیزین آتلیلاریزی او اؤروشدن چیخار -  
دیبت ! منه خبر گلیبت کی ، اونلاردان بیر کیشی بیر مسلمان خاتینن ،  
باشقاسی دا اسلام بایراغی آلتیندا یاشایان بیرگاویر خاتینا اؤز  
قویوب ، آیاق باغی ، قول باغی ، بویون باغی و سیرقالارین سویدوقدا  
او یازیق خاتینلار یالواریب ، یا خاریب ، سیتقادیقلاری حالدا ، بیر  
دادا دورانلاری اولماییب . ( معاویه نین قولدورلاری بئلنچی بیر قودوز  
چاپقین دان صونرا بوللو غنیمت ایله ) الی دولو شهردن چیخاندا  
کیشی لریندن بیرپده یارالانماییب بیر نین بورنو دا قانا ما میشدی .  
ایندی بیر مسلمان کیمسه بئلنچی بیر فاجعه دن صونرا آجیغیندان دیغلا



اۋلسە قىنامالى دگىل، منجە بلكەدە گرەكدى بئله اولسون !  
 پە ائويىن جن ! بونلارېن باطل عقىدەلرى اۋستە بئله بىرلىكلرى  
 سىزىن حق اولاراق بئله ذاغىنىق اولدوغوز آدامى دارىخدىرير، اۋرگىن  
 پاتلادير!.... عار اولسون سىزە ! گۈنلوز كدرايله دولسون ! (يازيق  
 سىز! گۈرنە گۈنە قالمىسز!) دۋشمن آتشى نىن آماجى اولموسوز!  
 تالانىرسىز (قوزو كىمى باخىب) تالامپىرسىز! بودانىرسىز. بودامپىرسىز.  
 تانرى يا عصيان ائىدىليرە سىز چىخىمىز!

يايدا دىدىم: "دۋشمن اۋستە يئىرىن!" دىدىز ھا ھا چوخ اىستى-  
 دىر، قوى سىجاق سوووشون صورا. قىش دا دىئىندە: "ھايدى گلېن!"  
 دىدىز: بوگۈنلر ھا ھا آيازىدى، شاختاىە ھلە قوى بىر آرزۇ ھا واقىز-  
 سىن... پونجا اېستى - سوپوقدان قاچىب زىققىنيرسىنيز! سىزكى، اىستى  
 سوپوقدان بئله قاچىرسىز قىلىنجان داھا دا قاچا جاقسىز! آى كىشى يە  
 بنزر ناكىشى لر! اوشاق اركىلى، گرەك لى گلېن دۋشمنجەلى لر! كاش  
 سىزى گۈرمە يىب بىلمە يە ايدىم. سىزى گۈرمە گىم پشيمانلىق تۈرە تدى.  
 كدر ياراتدى. آللە سىزى قىرسىن! اۋرەگى آغرىدان دولدوردوز،  
 كۈكسومو آچىقدان، نىفس يئىرىنە منە قان اوددوردوز! بو ارىنچكلىك  
 سۈزە باخما ماغىز منىم تدبىرلرېمى پوزدو. ايش بىر يئىرە يئىتىشىدى  
 قرىش دىدى لر:

— ابيطالب اوغلو اىگىت كىشى دىر آما سا واشدان باشى چىمىز!  
 ددەلرى رحمتدە! اىچلرېندە بىر كىشى وارمى كى، سا واشدا مندن  
 چوخ سىنا نىمىش، مندن آرتىق قاباقچىل اولا؟ من اىگىرمى ياشىما  
 دولما مىش سا واش اگىردىم. ايندى ياشىم آلتىمىشى ائوتوب! (باشىمى  
 سا واش ميدانلارېندا آغارتمىشام) آما بللى دىر سۈزۈ يئىرمە يىن  
 كىمسە نىن تدبىرى كىرلى اولماز!

گوبود = ايرى، يىكە، خىن. علقم = (عربى) بىر آجى سىملى اوت، بىزجە  
 ككىرۈ دىمك اولور. ياراق = سلاح / ياراقلانماق = سلاھا دولماق.  
 چىرپىشماق = توقوشماق = چاقىشماق = دۋيوشمك و... سا واش، محارپە.  
 آخىن = دۋشمن اوستە يئىرىش، حملە. يۈرومك (يىرىمك) [بىر معنادا] :  
 آخىن، بىر-بىرىنە سالماق: وظىفە آلتىندان قاچىب ايشى اوزگە-  
 قالانى ۱۶-نجى صفحەدە

بقیه مقدمه :

## «لطیفه‌های ملا نصرالدین»

م.ع فرزانه

و اما در مورد ویژگی‌های مضمونی و محتوایی طنز و نیشخند مندرج در لطیفه‌ها و بذله‌های عامیانه بطور کلی و لطیفه‌ها و بذله‌های ملا نصرالدین بطور اخص ، از دیرباز ملاحظات و نقطه نظرهای گوناگونی ابراز شده است و اینجا برای اجتناب از درگیری میان این تفاهت‌ها و مغایرت‌های موجود در این ملاحظات و نقطه نظرها و ارائه چشم‌اندازی گذرا از ویژگی‌های طنز مندرج در این لطیفه‌ها ، رشته کلام رابه عزیزن سین طنزنویس معروف ترک و درعین حال یکی از بهترین تحلیل‌گران لطیفه‌های ملا نصرالدین می‌سپاریم و نکاتی از مقاله ممتع او را که سال‌ها قبل انتشار یافته است ، در زیر می‌آوریم :

"تاکنون ، بسیاری از نویسندگان و اندیشمندان در تعریف طنز اندیشه‌های مختلفی پیش کشیده‌اند . هرگاه این اندیشه‌ها و ملاحظات مورد بررسی و تحقیق قرار گیرد ، معلوم خواهد شد که ، بسیاری از آنها با یکدیگر مغایر و ناهمگون هستند . بنابراین ، می‌توان ادعا کرد که هنوز در مورد طنز تعریف دقیق و شاملی ارائه نشده است .

نه تنها در مورد مفهوم مجردی مانند طنز ، حتی می‌توان گفت که ، در باره بسیاری از مفاهیم عینی و ملموس نیز هنوز به اندیشه قطعی دست نیافته‌ایم ، این در موارد زیادی واقعاً چنین است : بعنوان مثال مفهوم "قدح" را در نظر بگیریم . ما بهنگام به‌کار بردن این کلمه ، هر چند بخیالمان همگی شیئی واحدی را در ذهن مجسم می‌کنیم ، ولی در حقیقت امر ، می‌توان گفت که تفهیم مشخص و دقیقی از آن نداریم . زیرا "قدح" دارای انواع و اشکال گوناگون است : قدح شیشه‌ای ، قدح بلورین ، قدح چینی ، قدح

سفالی و فلزی و قدح دسته دار رومی دسته قدح پایه دار و دیگر انواع و اشکال  
گوناگون قدح ...

به این ترتیب ، ما بین منظور کسی که این کلمه را به کار می برد و  
دریافت ما از آن ، انواع و اشکال جور و اجوری از قدح می تواند متصور  
باشد . اینجا ، حداکثر تصور مشترکی که ما بین به کار برنده این اسم و  
شنونده آن وجود دارد ، در مورد کاربرد قدح ، یعنی مورد استفاده بودن آن در  
نوشیدن آب و سایر مایعات است .

بنابراین ، وقتی درباره یک چنین مفهوم عینی و قابل لمس ،  
برداشت و تصور همگونی وجود نداشته باشد ، در مورد طنز که مفهوم رو بنائی  
مجردی در رابطه با جامعه و طبقات اجتماعی و ادراک اجتماعی و سایر  
عوامل است ، رسیدن به نقطه نظر همگون و هماهنگ ، بیش از پیش دشوار  
خواهد بود . علت اصلی تعریفهای مختلفی هم که از طنز بعمل آمده درست  
در همین است . زیرا هر کس طنز را بهمان سان که خود استنباط می کند و  
در تصور خود دارد ، تعریف می کند ، بنا بر این هم ، هرگاه بگوئیم که هر  
تعریفی از طنز ، مانند تعریفی از این یا آن نوع طنز درست است ، گزاف  
نگفته ایم .

پس در این صورت وجه مشترک انواع مختلف طنز در کجاست ؟

خصلت خنده دار (کمیک ) بودن وجه مشترک و جنبه همگانی انواع  
مختلف طنز است . بدون وجود این خصلت جدائی نا پذیر و الزامی ،  
می توان گفت که طنزی نیز وجود نخواهد داشت . ولی مطلب اینجاست  
که همین جنبه مشترک در انواع گوناگون طنز ، بر حسب تعلق آنها به صنوف  
واقعا مختلف جامعه ، به کلی با هم متفاوت است . دو مثال بسیار رایج  
زیرا در نظر بگیریم :

۱ - بچه ای بخاطر این که مادرش همواره از گونه راست و پدرش از گونه  
چپ اومی بوسید ، گونه راستش را "گونه مادر" و گونه چپش را "گونه پدر"  
نام داده بود . روزی مهمانی که به آن خانه آمده بود ، از گونه راست بچه  
می بوسد . بچه فریاد زنان پیش پدر می رود و می گوید : پدر ، این عموز  
گونه مادر بوسید .

۲ - روزی ملاخوا بیده بود که در کوچه هیا هورا می افتد . ملا ز خواب  
بیدار شده لحاف را به خود می پیچد و به کوچه بیرون می آید . شب تاریک

بوده و کسی کسیرانسی شناخته ؛ در این بین یکی ز پشت سر می رسد و لحاف را از کول ملامی برپا می‌دود و در می‌رود. ملاهر قهر را دو فریاد می‌کند، فایده نمی‌بخشد در این فاصله‌ها هوی کوچه نیز خا موش می‌شود. ملاپریشان و لرزان بخانه بر می‌گردد زنش می‌پرسد. مرد، «یا هومال چه بود؟ ملا جواب می‌دهد: هیچ، دعوا سر لحاف ملانصرالدین بود، لحاف رفت و هیا هو خوابید».

بطوریکه ملاحظه می‌شود، چاشنی و عنصر خنده در هر دو لطیفه بطور مشترک وجود دارد، با اینهمه، حتی با یک نظر اجمالی نیز می‌توان فرقی میان انگیزه‌های خنده‌زای میان آن دو را از هم تشخیص داد. خنده مندرج در مثال اول "خنده برای خندیدن" و اما خنده مندرج در مثال دوم "خنده برای اندیشیدن" است.

گوناگونی انواع طنز، از به وجود آمدن آن در جوامع جداگانه و تحت شرایط و عناوین متفاوت تاریخی و در یک جامعه واحد، از اختصاص این یا آن نوع طنز به طبقات و قشرهای مجزا از هم ناشی می‌شود. بهمان گونه که مردم منسوب به اجتماعاتیکه از شرایط تاریخی مشابه و همسان برخوردارند، طنز یکدیگر را برای راحتی درک میکنند، مردمانیکه فاقد این مشابیهت و همسانی تاریخی باشند، به طنز یکدیگر ناآشنایی مانند لکن، همه اینها بجای خود، جدالی عمده میان طنزهای اجتماعات مختلف، از جدائی میان طبقات و قشرها سرچشمه می‌گیرد. طنز طبقات و قشرهای جدا از هم هر ملت همیشه از یکدیگر تفاوتها دارد. برعکس، طنز افراد منسوب به همان قشر و طبقه در میان ملت‌های مختلف بهم نزدیک است.

بهنگام بررسی انواع و اشکال گوناگون طنز، در میان آنها، قبل از هر چیز، با دو فرق اساسی روبرو می‌شویم. همچنانکه ما بین طنز یک جامعه مرفه و قرین سعادت با یک جامعه درگیر با نیاز و تنگدستی فرقی هست، ما بین طبقات و قشرهای محروم و منکوب یک جامعه با طنز قشرها و افرادی نیاز و خوش اقبال آن جامعه نیز فرقی اساسی وجود دارد.

اهمیت عمومی طنز ملانصرالدین در تعلق آن به مردم ژرف‌اندیش و هم‌آواشی آن با واکنشهای قشرها و طبقات محروم و ستمدیده و بلاکشیده ایست که بسا رگران و طاقت فرسای زندگی را به دوش کشیده و از کوره راه‌های مشابیه گذشته‌اند. نه تنها طنز ملانصرالدین، بلکه آثار طنز آمیز غامیانه همه، خلقها از یک چنین خصلت و ماهیتی برخوردار است...

یکی از بارزترین جنبه‌های طنز خلقی در آنستکه انسان‌های ستم‌دیده و مقهور از آن در جهت نشان دادن حقانیت خود استفاده می‌کنند. در این - قبیل جوامع، که طبقات حاکم و استعمارگر همه امتیازات مادی و رفاهی جامعه را در چنگ خود دارند، قشرهای محروم و تاراج شده ناگزیر بر سرای نشان دادن جنبه‌های ظالمانه و تحمیلی این تسلط جا برانه، به طنز متوسل می‌شوند و از آن بعنوان سلاحی کوبنده و پویا در افشای ماهیت و چهره چرکین و نابکار غارتگران بهره می‌گیرند...

بطوریکه می‌دانیم، یکی از انواع رایج طنز خلقی دهن کجی کردن و سربه سر گذاشتن است. در مبارزه‌ایکه میان زورمند و ضعیف رخ می‌دهد، اولی با استفاده از برتریها و توانائیهای خود دومی را می‌کوبد و منکوب می‌کند و در این کوبیدن و منکوب کردن هیچ سرشویی و ملاحظه هم ندارد. حال اگر این زورمند، در حین کوبیدن و از میدان به در کردن ضعیف بخواد ببا او سربه سر هم بگذارد، قطعا "این طنز و نیشخند خوش آیندی نخواهد بود و ذوق و احساس هیچ مغلوبی را نخواهد نواخت. در صورتیکه در رهگذر همین مبارزه، نیشخند و دهن کجی مغلوب بر غالب، برای هر مغلوب دیگر مطبوع و مقبول خواهد بود، بعنوان نمونه، دن کیشوت، یکی از معروفترین مغلوبان روی زمین را در نظر بگیریم. او بعنوان مظهر تمام انسان‌های مغلوب عصر خود، آنچنان شخصیتی است که به تمام جنگاوران پیروز زمان خود می‌خندد و با سربه سر گذاشتن با آنها می‌کوشد تا انتقام خود را از آنها با زستاند و بر آنان فائق آید. دن کیشوت هیچکس را آشکارا دست زدن نمی‌اندازد، اما این نیشخند بطور نهان در زندگی و کارها و برخوردهای او پدیدار است. او سربه سر گذاشتن با دیگران را در سربه سر گذاشتن با خویشان تحقق می‌بخشد. ما در تمام طنزهای خلقی می‌توانیم نظاره‌گر این شیوه نیشخند و استهزای ستم‌دیدگان در افشای ماهیت ستمگران باشیم. طنز و نیشخند ملانصرالدین نمودار زنده و گویائی از همین نوع طنز و نیشخند است.

این خصوصیت طنز خلقی را به تعبیر دیگری نیز می‌توان توجیه کرد: در کشاکش درگیری زورمند و ضعیف، وقتی طرف ضعیف به دلیل زورگویی و قلدری طرف قوی، در دفاع از خود عاجز می‌ماند، برای مصون ماندن از ضربه‌های طرف ناچار جاجالی می‌کند و چون امکان فرود آمدن ضربه‌های متقابل را ندارد، برای مقابله به مثل از شیوه‌های دیگری استفاده می‌کند. مثلا

سنگ پرتاب می کند، تف می اندازد، فحش می دهد، بدوبیرا می گوید، لعنت می فرستد و هرگاه اینها نیز چاره ساز نباشد، آخرسری سعی می کند با دهن کجی و استهزای اطوار و ژست های طرف، هم خشم ناشی از ناتوانی خود را فرو نشانند و هم از او "انتقام" بگیرد. از این نظر، طنز در حکم واپسین سلاحی است که طرف مغلوب در مبارزه نابرابر با طرف قوی، الزاماً به آن دست می یازد.

علاوه بر این، در بر خوردها و رویا روئیهای قشرهای ستمدیده با عوامل زورگو و غارتگر خودی و یا استیلاگران خارجی که بعد از تسلط به فاطمه کما بیش با ایادی و عوامل زورگو و غارتگر خودی کنار آمده و دست یکی می شوند، مراحل نیز پیش می آید که استمرار فشار و خشونت، از مردم زهرچشم می گیرد و آنها را دچار ترس و هراس می کند. همین ترس و هراس و در بن بست قرار گرفتن خود سرمنشأ ابداع و اشاعه بهترین نمونه های طنز و مزاح خلقی می گردد.

طنز و مزاحی که حاصل ترس باشد بشری است. زیرا ترس بخودی خود یکی از احساسهای بشری است. مردم در شرایط گرفتار شدن در چنین شرایط فشا و اختناق و تنگناست که دست به آفریدن قهرمانهای طنز آفرین افسانه ای می شوند و آنچه را خود یا رای گفتن آن را ندارند، در گفتار و کردار و حرکات طنز آمیز و شوخ این قهرمانان تجسم می بخشند. تا از این طریق هم کین و نفرت خود را بیان و عیان کرده باشند و هم "گناه" ترسوئی خود را به این طریق بشویند... " عزیزنسن، نصرالدین خوجا حنقنده تدقیقات (مقاله)، مجله آذرا بیجان سال ۱۹۶۶ شماره ۱۲ - نقل مطالب به مضمون و بطور فشرده انجام شده است."

نکته ای که بر این تحلیل ممتنع عزیزنسن می توان افزود، اینکه یکی از جنبه های برجسته طنز خلقی جنبه بدعت شکن آنهاست. استیلاها به صورتی که انجام شود، دیریا زود، مظاهر و عوارض ستمگرانه و غیر انسانی خود را به شکل بدعتهای گوناگون و در تمام زمینه های عینی و ذهنی زندگی تحمیل میکند. این بدعتهای تحمیلی و ستمگرانه با استفاده از همه شیوه های تهدید و تحمیل، جای بدعتها و رسوم اصیل جامعه را می گیرد و به این ترتیب آزادی فدای بندگی، عدالت فدای ستم، مناعت فدای آزمندی، راستی و صداقت فدای دوروغ و ریا و همدردی و فداکاری فدای

دغلبا زی و مردردندی می شود. یکی از مشخصات اصلی قهرمانه‌های افسانه‌ای و نیمه افسانه‌ای طنزی که از جانب مردم آفریده می شوند، به مسخره گرفتن و استهزا و افشای همین بدعت‌های ظالمانه و نا بخردانه است که در تاریخ حیات خلقها از سوی استیلاگران و غاصبان و حاکمان بر مردم ژرفا تحمیل می گردد.

\* \* \*

چهره اسطوره‌ای و نیمه افسانه‌ای قهرمانان طنز خلقی که مردم ژرفا در اصل، برای بازگو کردن حرفهای نگفته و رازهای نگشوده خود و بر ملا کردن جنبه‌های پلید و غیر انسانی بدعتها و تحمیلها آفریده اند، غالبا "با هاله‌ای از روایات و شایعات گوناگون در مورد شخصیت واقعی آنان و اینکه در چه عصری و میان کدام قومی زیسته اند، احاطه شده است. این روایات و شایعات از یک سو مستند به اشارات و اقوال مورخان و تذکره نویسان و از سوی دیگر مستخرج از لطایف و ظرایف و سخنانی است که از زبان این قهرمانان نقل شده و یا با نام آنها به نحوی پیوند خورده است. چهره اسطوره‌ای و تاریخی ملانصرالدین، به دلیل شهرت و گستردگی لطایف او در شرق و بخصوص در میان اقوام ترک زبان، از دیرباز همواره هاله‌ای از روایات و شایعات را به همراه داشته است. به موجب این روایات و شایعات که در برخی از کتب تذکره و تراجم احوال نقل شده و بعدها حتی منجر به تنظیم نوعی ترجمه حال برای ملاگردیده است، ملانصرالدین، یا به اصطلاح مردم ترکیه "نصرالدین خوجا" یک شخصیت واقعی است که در قرون هفتم زیسته و قسمت عمده عمر خود را در یکی از قصبات ایالت قونیه ترکیه به نام آق شهر به سر آورده و درهما نجا نیز حیات را به درود گفته است. بر اساس همین روایات، ملادرزادگانه خود بسیار مورد احترام و اقبال مردم بوده است. بطوریکه قبرا و در همین قصبه سالهای سال بعنوان مقبره و تربت یکی از اولیا و متبرکین مورد تکریم بوده و مردم از اکناف به زیارت آنجا می رفته اند و نذرونیا زنتا آن می کرده اند و از آن مراد می طلبیده اند. در این بقعه لوحه‌ای هست که تاریخ وفات خوجا به سال ۶۸۳ هجری در آن حک شده است.

پی گیری اقوال و روایات شایع درباره شخصیت واقعی ملا و ملاحظات کسانی که با مسئله چهره تاریخی ملانصرالدین مشغول گشته اند، از یک سو ما را به او و خردوران سلاجقه روم، یعنی یکی از آشفته ترین دورانهای سیاسی

و اجتماعی تاریخ ترکیه و از طرف دیگر، به دوران استیلای امپراتوری، یعنی با یکی زبدهترین دورانهای تاریخ سرخوردگی مردم مناطقی زیر سلطه تیمور را هما می شود. وجود حکام و عمال خودکامه، قاضی های رشوه خوار، داروغه های دغل و بخصوص حضور خود تیمور در تعدادی از لطایف پرمضمون ملانصرالدین، بعنوان نمودارهایی از رابطه شخصیت تاریخی ملانصرالدین با آن دورانها تلقی می شود.

درفولکورشناسی آذربایجان شوروی و بخصوص در ملاحظات و بررسیهای مربوط به شخصیت واقعی ملانصرالدین، نظریه ای مطرح است که به اتکای آن سعی می شود مشابهت هایی مابین چهره حقیقی ملا و شخصیت تاریخی خواجه نصیرالدین طوسی، دانشمند و ستاره شناس معروف قرن هفتم و مولف کتاب اخلاق ناصری پیدا شود. همانا و همزمان بودن این دو چهره و وجود حکایات و لطایفی در کتاب اخلاق ناصری از یک طرف و تداخل مسائل مربوط به نجوم و ماه و ستارگان و گردش کائنات در لطیفه های ملانصرالدین از طرف دیگر، از عوامل بروز این نظریه بنوده است.

کسانی "نصرالدین خوجا" یا "ملانصرالدین" را نسخه بدلی از جوحا چهره طنز آفرین عرب می دانند و عقیده دارند که قسمت عمده لطایف منسوب به او، از فولکور عرب به فولکور اقوام ترک و سایر ملل راه جسته است. اینان علاوه بر قرینه هم بودن نامهای "جوحا" و "خوجا" به نسخه ترجمه عربی لطیفه های ملانصرالدین استناد می کنند که به آن عنوان "نوادرخوجا نصرالدین جوحا" داده شده است. (نصرالدین خوجا - حاضر - لایان عبدالباقی گول پینارلی، استانبول - ۱۹۶۱، صفحه ۹).

برخی از گردآوردگان لطیفه های ملانصرالدین کوشیده اند تا جای پای شخصیت و چهره واقعی او را در میان لطیفه های منسوب به او پیدا کنند. کسانی از اینان، مسئله راحتی تا آنجا جدی گرفته اند که لطیفه ها را بعنوان نمودارهای تراجم احوال ملا زیرسرفصلهایی از قبیل ۱- دوران کودکی و جوانی ملا ۲- ملا و خانواده او ۳- ملا در مقام وعظ و امامت جمعه ۴- ملا در مسند قضا ۵- ملا و تیمور لنگ ۶- ملا در سنین پیروی فصل بندی کرده اند (نصرالدین خوجا دان حکایه لر، درلین: حقی ارجان استانبول - بدون تاریخ چاپ).

نظریات و استندهای مربوط به تشخیص هویت و شخصیت تاریخی



ملانصرالدین ، که به چند مورد مهم از آنها به طور نمونه اشاره رفت ، ضمن اینکه ممکن است گوشه‌هایی از واقعیت را در برداشته باشد ، با وجود این ، نه بحث و کاوش درباره بقعه منسوب به ملانصرالدین و تاریخ وفات منقوش بر لوحه سنگی و اولیا به حساب رفتن ملا ، نه مشابهت های احتمالی او با خواجه نصیرالدین طوسی ، نه نسخه بدل جوای عرب تلقی شدن او و نه تقسیم بندی لطایف ملاحظه حسب فحوای تقویمی آنها هرگز نخواهد توانست از نقش خلاق و تاریخی خلق در ابداع این چهره اسطوره‌ای به کاهد .

تکیه کردن به نظریات و مستندات از این قبیل و ندیده انگاشتن و در سایه قرار دادن نقش خلاق مردم ژرفا در ابداع شخصیت و الگوی طنز آفرینی ملا و لطیفه‌ها و بذله‌های آمیخته با نیش و نوش وی ، ما را به هیچ چشم‌انداز روشنی رهنمون نخواهد شد .

برعکس کسانی که در جستجوی جای پائی از شخصیت واقعی ملانصرالدین در تاریخ هستند و راه به جای نبرده اند ، محققان نیکه نقش اجماع مردم را در ابداع چهره و الگوی اسطوره‌ای و فولکلوریک ملانصرالدین مورد توجه و تاکید قرار داده اند ، در بررسیهای خود توانسته اند به ابهامات و مشکلاتی که پایه پای پذیرش ملانصرالدین بعنوان یک شخصیت تاریخی مطرح می‌شود ، پاسخ گویند . به نظر این محققان اولاً- مشهور بودن و رواج عام داشتن ملانصرالدین و لطیفه‌های منسوب به او و نه تنها در ترکیه و آذربایجان و ایران ، بلکه در منطقه جغرافیائی بسیار گسترده‌ای از یونان گرفته تا چین و میان اقوامی که در این منطقه پهنای و بر سر برده اند و هر یک ملانصرالدینی با الگوها و تندیس‌های ویژه خود داشته اند ، قبل از اینکه ما را به فشاری در شناخت ملا بعنوان شخصیت تاریخی متعلق به این یا آن قوم و به این یا آن سرزمین وادارد ، به شناخت چهره خلقی و فولکلوریک او که چهره‌ای محبوب و آشنا برای بسیاری از خلقها در ابعاد زمان و مکان است برمی انگیزد . ثانیاً "گوناگونی و تنوع فوق العاده مضامین لطیفه‌ها" و تضادهای و تناقضات شدید موجود ما بین چهره‌های متفاوت و متضاد ملانصرالدین در لطیفه‌ها که ، در یک جا با چستی و چالاکتی و خردمندی و حاضر جوابیهای رعد آسا همه مسائل و مشکلات را حل می کند و در جای دیگر ،

با دست و پا چلفتی و ساده لوحی رقت انگیز در حل عادیترین مسائل روزمره و امی مانند، یک جا به همه کائنات می خندد و یک جا همه کائنات را بخود می خنداند. وجود این همه حالات و خصوصیات متنوع و متضاد، ضمن اینکه در خلقت یک آدم حقیقی مشکل و محال می نماید، در وجود الگوهای اسطوره‌ای و فولکلوریک طنزی به‌راحتی امکان پذیر و قابل توجیه است. در فولکلور بهلول هم "داننده" است و هم "دیوانه"، با دانندگی خود به دیگران می خندد و با دیوانگی دیگران را به خود می خنداند...

اکنون اگر محققان و فولکلورشناسان اعم از شرقی یا غربی کسه شخصیت ملانصرالدین و لطیفه‌های منسوب به او را بعنوان دست‌آوردهای فولکلوریک مورد بررسی و تحقیق قرار می دهند به این برآورد و نتیجه مشترک رسیده‌اند که ملانصرالدین، به فرض اینکه در تاریخ نیز شخصیتی با این نام و نشان تجلی کرده باشد، یک اسطوره و سیمای خلقی است که قشرهای ژرفای جامعه برای تجسم دردها، شکوه‌ها و اعتراض‌های خود آفریده‌اند و حرف‌های ناگفتنی خود را از زبان او گفته‌اند و ما برای اینکه نمونه‌ای از این نظریات به دست داده باشیم، در زیر به توجیه علمی طهما سب فرضی یف فولکلورشناس آذربایجان شوروی که ضمن بررسی نظرات و عقاید دانشمندان و فولکلورشناسان مختلف حاصل کرده است اشاره می کنیم:

او می‌نویسد: "اولاً ملانصرالدین را نمی توان با این یگانگی شخصیت تاریخی قرینه‌سازی و تطبیق داد. برای اینکه چنین برداشتی بطور کلی با مبانی دانش فولکلورشناسی هماهنگ نیست. به استثنای آفریده‌های سرایندگان خلقی (عاشق‌ها)، در اغلب انواع ادبیات شفاهی خلق و بخصوص در قصه‌ها، حکم و امثال، بایات‌ها و چیستانها و غیره در سواغ مولف گشتن روش درستی نیست. در صورت پذیرش این روش، ما نبوغ آفرینندگی خلق و خصلت‌های تحول پذیر آن را محصور می کنیم. به عبارت دیگر در خلاف جهت آن نظریه علمی و فلسفی قرار می‌گیریم که ادبیات شفاهی را حاصل و ثمره خلاقیت خلق می‌دانند. ثانیاً، اگر بخواهیم این روش تحقیق را بپذیریم، لازم خواهد آمد که با پی گیری، هم مولف هر لطیفه و هم کسیرا که لطیفه در مورد او گفته شده‌کاوش کنیم که این نیز خارج از حدود امکان است. اینجا تنها یک راه وجود دارد و آن‌هم این‌که قهرمانان لطیفه‌ها را

به جای کاوش در اشکال اولیه شخصیت های تاریخی، در چهره های که خلق در طول تاریخ آفریده است قبول کنیم.

بعقیده ما، هیچ فرق ندارد که ملانصرالدین آذربایجانی، تـسـوـک یا فارس یا چین باشد. او قبل از هر چیز یکا سطوره فولکلوریک و بنا بر این حاصل آفرینندگی خلق است. ملانصرالدین برای هر خلقی که بتواند این اسطوره را درک کند و دوست بدارد، عزیز و مغتنم است " (طهما سب فرضی یف، آذربایجان خلق لطیفه لری، علم نشریاتی، بباکی - ۱۹۷۱ ص ۴۹).

\* \* \*

قبل از پایان دادن به این مختصر، بهتر است اندکی نیز در باره چشم انداز و خصوصیتها و شرایط جوامعیکه خلق در طول قرنهای و نسلها برای نشان دادن بدعتها و ظالمانه و غیر انسانی ناشی از زورگوئیها، خودسریها و ریاکاریها، آزمندیها و دیگر پلیدیهای تحمیل شده بر اجتماع و روابط اجتماعی، ناگزیر دست بردار من ملاحظه و این اسطوره فیلسوف مشرب و فیکومنش و خوش فکر و جانانه طنز آفرین را زبان گویا و سپربلای خود بزرگزیده است، تامل کرد. جامعه و روابط اجتماعی تصویر شده در لطیفه های ملانصرالدین، قبل از هر چیز و صرف نظر از گوناگونی آنها و اینکه در چه دوره ای و از طرف قشرهای ژرفای کدام یک از جوامع و اقوام ابداع شده است، زندگی آمیخته به شرنگ تلخ تنگدستیها، ناکامیها، در بدریها و خون جگر خوردنهای حاکی از زورگوئیها و بی عدالتیهای است که جوامع شرقی و بخصوص جوامعی که زادگاه لطیفه های ملانصرالدین بوده، در ادوار طولانی که ادامه آن تا زمان حاضر نیز کشیده می شود، زیر بار و فئودالیسم دیرپا و مستمک شرقی و عوارض اقتصادی و سیاسی و اجتماعی و سنتی ناشی از آن تحمل کرده است. سرنیزه خون فشان و سم اسپان ویرانگر استیلاگران و غاصبان که تیمور می تواند مظهر و نمودار تمام نمای آن باشد، عمال دیوانی فاسد و خیره سروتا را جگر که جان و مال مردم در گرو هوسها و خوشگذرانیهای آنهاست، زندگی پرتلاش اما کم بهره روستائی با تولید انفرادی ابتدائی که سهم عمده دست آورد آن از جانب اربابان زمین و استیلاگران و بهره کشان خارجی و داخلی به یغما می رود و زندگی توانفرسا و توأم با تنگنای پیشه وری شهری که حاصل آن نصیب مشتکی ایادی و عمال حکومت و سوداگران و رباخواران می گردد و برای اکثریت عظیم قشرهای

محروم و زحمتکش چیزی جز تا ول پا و پینه دست و عرق جبین و رنج جان و تن به جای نمی‌گذارد، شاخص‌ترین خصوصیات این جامعه و روابط اجتماعی حاکم بر آنست.

در همین جامعه است که ملایب وجود داشتن سواد و کسوت روحانی و امکانات و امتیازاتی که می‌تواند برای شخص او به وجود آورد، در چهره فردی از اعماق جامعه ظاهر می‌شود. و برای تأمین معاش خود و خانواده اش به انواع کارهای پر زحمت از کشاوری و جالیزکاری و هیزم‌کشی و خربندگی گرفته تا دادوستدهای جزئی که در آنها نیز غالباً "سوداگران و رباخواران" پاچه و رمالیده کلاه سرش می‌گذارند، و با انواع حلیه و دفع الوقت حاصل کار خودش و حتی زنش را از چنگش درمی‌آورند، بیشتر اوقات کمیته‌ش لنگ است و اغلب آرزوی خوردن یک شکم‌سیرویا پوشیدن یک جفت کفش نورا به دل دارد و یا اینکه پول گندمی که فروخته پیش تا جر علاف خوابیده، خودش به دلیل بی‌پولی و از کثرت گرسنگی ناچار می‌شود که از دکان نانوائی قرص نان برپایند و یا بعد از سوسه شدن به خوردن غذا در یک دکان غذاخوری که امکان پرداخت بهای آن را ندارد قهرا "از دست دکاندار رکتک می‌خورد و همچنین بخاطر اینکه بتواند شکمی از غذا درآورد سعی دارد در همه مهمانیه‌ها و دعوت‌هایی که می‌شود به هر طریق که ممکن باشد حضور یابد و برای این کار به شیوه‌های مختلفی متوسل می‌شود و یا اینکه آدم درست کردار و حلال حرام - شناسی نیز هست تنگدستی و فشار زندگی و راحتی به دزدی میوه از بساغ دیگران برمی‌انگیزد.

عدم تأمین زندگی با وجود کوشش و تلاش، علاوه بر تحمل گرسنگی و این دروآن در زدن، مشکلات و پستی آمدهای گوناگون و از همه رنگ دیگری را نیز به همراه دارد: در این شرایط و انفسا، شخص باید آنچه را که از دستبرد قلدران و مفتخوران بجا مانده چهار دستی به پایند و گرنه این بار سر و گرنه الحیل آدم‌خوش‌نیتی مثل ملال‌الخت خواهند کرد و آنچه را از دستبرد غارتگران اصلی بجای مانده خواهند ربود.

بگومگوها و برخوردهای روزمره ما بین زن و شوهر و سایر افراد خانواده که منشأ آن نیز در اساس فقر و فاقه است، مزاحمتها و توقعات دائمی

همسایه‌ها و آشنايان كه نه تنها براي عا ريه گرفتن آنچه كه موردنيا زخود  
 ملاست مزاحم اند، بلکه از آرزوهای دل ملانيز سهمی توقع دارند ...  
 در جنب این مشکلات و گرفتاریهای طاقت فرسای روزمره و پايان ناپذیر،  
 سیار بدعتها و تکالیف ناسازگار و تحمیلی كه تن و جان را می‌فرساید و  
 انسان ژرفا نه توان تحمل و نه نیروی کافی و بسیج شده‌ای در مقابل و  
 رویا روفی با آنها را دارد، ناگزیر دست به دامن اسطوره طنز آفرین و بذرله-  
 پردا ز ملامی شود. به او عنوان "ملا" یا "خوجا" می‌بخشد و براندا مسش ردای  
 روحانیت می پوشاند تا از چشم زخم و تعرض متجا وزان و مستکبران مصون  
 بدارد. به او و خصلت فیلسوف منشی، شوخ طبعی، نکته سنجی، حضور ذهن و حاضر  
 جوابی می‌بخشد تا آنچه را كه خود یا رای بر زبان راندن آن را نداد رد در لباس  
 جد و هزل و طنز و مزاح بر زبان او جاری سازد ...

احمد خسرو شاهی      یوسفی زندانه چکمیسن  
 \*\*\*\*\*

نه طوق دور کی، دؤور زندانه چکمیسن  
 سن آی، گونو بو حسن ایله بطلانه چکمیسن  
 داوودی حلقه و دل خفتاندا گیزله دیب  
 نه جرم ائدیبدی یوسفی زندانه چکمیسن  
 سن خضرسن صفتنده، دالینجا اؤدور منی  
 عطشان ائدیبو چشمه‌ی حیوانه چکمیسن  
 سن مشک ترله خام گوموشه یا زمیسان طلــ  
 ماهی کمند زلفله فرمانه چکمیسن  
 ای مست گوز! غرور یله ایچدین نه دن مئییی  
 خنجر، بو نوعی مهردرخشانه چکمیسن  
 چوخ تیره گون سنی گورورم زلف مشـکـبو  
 سن ده اوزون بو ورطه‌ی هجرانه چکمیسن  
 بیر شهردن کونول آپاریر خالین، ای صنم  
 خلقی شکنج زلف پریشانه چکمیسن  
 سن پرده ده گوموش سینه نی گورموسن مگر  
 ای صیحدم! کی، باشی گریبانه چکمیسن  
 مین محنت و بلا ایله دریای عشـقـده  
 نه سـری وار کی، خسروی طوفانه چکمیسن؟

✽ ایلات و عشایر آذربایجان ✽

( ۱ )

آذربایجان درازمنه قدیم ما من زیست ایلات و طوایف عشایری است که شاهسونها یا اقلسئوه‌ها و ارسبارانی‌ها یا قره‌داغلوها از آنجمله‌اند.

در مورد پیشینه تاریخی و شناخت ایلات آذربایجان عده‌ای از مورخین براین باورند که آنها از ترکیه آمده‌اند تا در پناه شاهان صفوی باشند. در استان السیاحه تالیف زین العابدین شیروانی (چاپ اول) در مورد ائل سئوه‌ها چنین آمده است " جمعی از نمک بحرامان قزلباش و شاه عباس خروج کرده پای جرات و جسارت پیش نهادند. شاه فرمود: شاه سئوه گلسون " لهذا از هرقره آمده، طاغیان را شکست دادند از آن زمان به شاهسون معروف شدند. در میان شاهسون طوایف متعددی است. مسکن ایشان در ملک مغان و آذربایجان و فارس است و قلیلی در خراسان و کابل و کشمیر سکونت دارند و در غریب نوازی و شجاعت بر امثال خود طریق سبقت سپارند " در مورد شجاعت آنها و حضور مغان شان در رویدادهای تاریخی نقل روایتی شایسته است: وقتی بین شاه اسماعیل صفوی و سلطان سلیم عثمانی جنگ معروف چالدران اتفاق افتاد و شاه اسماعیل به سوی تبریز عقب نشست سلطان سلیم عثمانی از این غلبه و پیروزی بسیار مغرور شده تصمیم گرفت تبریز و آذربایجان را تصرف کند. بنا بر این به طرف تبریز حرکت کرد وقتی در راه حرکت بسوی تبریز بوده عده‌ای از مشاورانش سلطان سلیم را از این فکر بر حذر کرده و عاقبت خطرناک این تصمیم را به او یادآوری کردند. اطرافیان سلطان سلیم به او خاطر نشان کردند که بعد از این شما قادر نخواهید بود بر آذربایجان و شاه اسماعیل پیروز شوید. زیرا شاه اسماعیل برای گرفتن کمک میان ایلات و عشایر دشت مغان رفته و از آنها یاری طلبیده است و عشایر دلاور آذربایجان یکپارچه به پشتیبانی شاه اسماعیل برخاسته‌اند و معلوم است که نیروهای عثمانی هرگز در برابر نیروهای شجاع و جنگجوی عشایر قدرت استقامت و نیرو را نخواهند داشت. وقتی سلطان سلیم عملاً پی‌با همیت مسئله بردازنده‌های بعدی در آذربایجان خودداری کرد "

این روایت تاریخی مبین این واقعیت نیز هست که عشایر و ایلات آذربایجان در زمان شاه اسماعیل در آذربایجان به صورت یک مجموعه عشایری می زیسته اند و قلمرو جغرافیائی خاص خود را داشته اند.

اطلاعاتی که در قرن نوزدهم از عشایر آذربایجان در دسترس است اغلب مشاهدات و نوشته های جهانگردان و پژوهشگران غربی است. از جمله ابوت در سال ۱۸۴۴ جمعیت اثل سئوهن را ۱۲ هزار نوشته و اشاره کرده است که بخشی در مشگین شهر و بخشی در اردبیل سکونت دارند و سالیان هزار تومان هم به دولت مالیات می پردازند. شیل اثل سئوهن ها را ده هزار چادر نوشته، شیندلر طایفه اینانلورا بزرگترین طایفه اثل سئوهن دانسته و نوشته است: بخشی از عشایر بهارلو در آذربایجان می زیسته اند تا در اوایل قرن بیستم بسیاری از اثل سئوهن ها تخته قاپوشده اند. او بن آمار اینان را ۱۹۷۰۰ خانوار نوشته است. شیل چلبیانلوی ارسباران را ۱۵۰۰، قراچورلو را ۲۵۰۰، حاجی علیلورا ۸۰۰، بیلدلورا ۲۰۰ و گروه های کوچک دیگر را بر روی هم ۵۵۰ خانه گزارش کرده اند.

به نظرمی رسد اطلاعات جهانگردان مربوط به عشایری بوده که در آن زمان تخته قاپوشده و در کنار شهرهای اردبیل، مشگین شهر (خیابو) و اهر به صورت نیمه کوچ نشین زندگی می کرده اند و یا به طور کلی اسکان یافته بودند.

احتمال زیاد است که به لحاظ عدم وجود راه های ارتباطی در قلمرو زیست ایلات و عشایر، نتوانسته اند به ییلاقات و قیشلاق ها مسافرت کرده و اطلاعات دقیقی از کوچ نشینان آذربایجان ارائه دهند. به هر حال واقعیت اینست که بخشی از مردم آذربایجان قرن ها است که به شیوه کوچ نشینی زیست می کنند. و به نامهای عشایری شاهسون و عشایر ارسباران شهرت یافته اند. پس از پیروزی انقلاب اسلامی شاهسونها به اثل سئوهن ها تغییر نام یافتند.

کوچ نشین نوعی از زیست است که در آن معیشت بر پایه دامداری است. کوچ نشینان جهت دسترسی به علوفه با تغییر فصل، محل زیست خود را تغییر می دهند. عشایر آذربایجان در فصل زمستان در دشت مغان و در تابستان در ارتفاعات سبلان و قره داغ و سهند زندگی می کنند. دشت مغان را که محل زیست زمستانی عشایر است کمی بیشتر بشناسیم:

دشت مغان در ساحل جنوبی رود ارس واقع است. این دشت از قدیم الایام

مورد توجه بوده، شهرهای آبا دوشهرهای پرتاب داشته است. دژکتاب‌های قدیمی از جمله در کتاب المسالك والممالك و صورالاقالیم از شهرهای زیاده در مغان نام برده‌اند. مثل ورتان، برده، می‌گویند تیمورلنگ نه‌ری در این دشت ساخته و ۷۰ آبادی در زیر نه‌ری بوجود آورده، میرزا مهدی خان استرآبادی نیز احداث نه‌ری را در این دشت به نادر نسبت می‌دهد و امروز نیز آثار بنام نه‌ری مشهور است.

دشت مغان که کل مساحت آن ۳۰۰ هزار هکتار تخمین زده می‌شود روی مدارها ۵۰ - ۴۷ شرقی و ۲۰ - ۳۹ - ۴۲ درجه شمالی واقع شده است مساحت هموار دشت ۹۰ هزار هکتار می‌باشد که در ساحل جنوبی ارس واقع شده است. آب و هوای دشت در تابستان گرم و در زمستان معتدل و بارانی است. میانگین گرما در تابستان ۳۵ درجه و در زمستان ۲/۳ درجه سانتیگراد است. متوسط بارندگی سالیانه دشت ۲۲۵ میلی‌متر می‌باشد.

محدوده قشلاق‌های عشایر در دشت مغان بشرح زیر است:

از شمال رودخانه ارس از جنوب محدوده کوهپایه‌هایی که بین ۲۰۰ تا ۵۰۰ متر از سطح دریا ارتفاع دارند. تقریباً تا زمین‌های منتهی، منطقه ارس از شرق: مرز ایران و شوروی. از غرب: دره رودخانه قره‌سو.

محدوده جغرافیایی عشایر ارسباران به شرح زیر است:

شمال: از دره قره‌قاپاق شروع و در کرانه رود ارس تا منطقه قره‌سوچ درخداآفرین ختم می‌گردد. غرب: از دره اود تا منطقه نودوز.

جنوب: منطقه بزغوش و دهستان بدوستان. شرق: از تبریز شروع و رو به شمال منطقه کوهستانی مشگین‌نیر، چهارشنبه و محال اوزومدل، تا کناره جنوبی رود ارس ختم می‌گردد.

قلمرو بیلاقی عشایر ارسباران، ارتفاعات قره‌داغ و عشایر ائل‌سئوه ارتفاعات سیلان و سهند می‌باشد.

تا قبل از سرشماری سال ۱۹۶۴ ما در رستی از عشایر چه اسکان یافته‌وجه کؤچری در دسترس نیست. اما رهای موجود هم در منابع مختلف با هم منطبق نیستند. بنا بر این ذکر هرگونه آمار از عشایر خالی از اشکال نخواهد بود. در سرشماریه‌های گذشته ایلات و عشایر به صورت مستقل آمارگیری نشده‌اند و اینک سعی بر این بوده آمار مستقلی از آنان ارائه نشود.

طبق نتایج مرحله اول سرشماری عشایر در سال ۱۹۶۴، ائل‌سئوه‌ها ۴۵۸۷ خانوار کوچنده هستند. میزان کوچنده ایل ارسباران ۳۷۲۴ خانوار



گزارش شده است. با توجه به ارقام چندصد هزار عشایر کوچرو در گذشته، به نظر می رسد که کوچ نشینان با شتاب فزاینده ای دست از کوچ نشینی بر داشته و به شهرها و بخش ها روانه شده اند. روند مهاجرت با توسعه تکنولوژی آینده این شیوه زیست و تولید را مورد تهدید قرار داده است.

طبق نتایج همین سرشماری میزان دام اثل سئوهن ها نزدیک به یک میلیون راس و میزان دام موجود در ایل ارسباران ۴۰۷ هزار راس می باشد در متون مربوط به عشایر در گذشته، میزان دام ایلات آذربایجان را تا ۳ میلیون تخمین زده اند که آما لگیری اخیر نشان داد که این میزان تا نصف تقلیل یافته است.

در ۲ جدول ذیل آمارهای نفوس و دام که از مرحله اول سرشماری عشایر استنتاج شده، نقل می شود:

اثل سئوهن

تعداد خانوار کوچنده	تعداد کوچکترین رده	تعداد گوسفند و بره	تعداد بز و بزغاله	تعداد گاو و گاو میش
۴۵۸۷	۱۴۵۱	۸۰۱۴۰۶	۲۶۳۶۷	۱۳۷۳۰

تعداد شتر و بچه شتر

۴۱۱۲

ایل ارسباران

تعداد خانوار کوچنده	تعداد کوچکترین رده	تعداد گوسفند و بره	تعداد بز و بزغاله	تعداد گاو و گاو میش
۳۷۲۴	۹۹۲	۳۵۷۴۰۳	۳۱۲۵۹	۱۹۵۳۱

تعداد شتر و بچه شتر

۱۲۸۹

هر خانوار کُوچرو در استان ما اعم از ائل سئوهن یا ارسباران، به طور متوسط دارای ۱۴۰ گوسفند، ۸ بز و ۴ گاو است ضمناً طبق آمار فوق هر سه خانوار کوچرو ۲ شتر دارند. بدلیل توسعه راههای ایلی و افزایش تعداد خودرو در میان کوچ نشینان تعداد شتر بشدت کاهش یافته است. اطلاعات بدست آمده نشان داده است که ایل ائل سئوهن از ۴۰ طایفه و ایل ارسباران از ۷ طایفه عمده تشکیل یافته است. هر طایفه خود از چند تیره و هر تیره از چنداؤبه تشکیل می شود. مثلاً طایفه مغانلو که از مهمترین طوایف ائل سئوهن است از ۲۳ تیره تشکیل شده و طایفه حاج علیلو که از معروفترین طوایف ایل ارسباران است از ۹ تیره تشکیل یافته است.

طوایف ایل ائل سئوهن عبارتند از:

- ۱- مغانلو ۲- آیواتلو ۳- جعفرلو ۴- هومونلو ۵- تکه ۶- بالابیگلو
- ۷- مرادلو ۸- مستعلی بیگلو ۹- آرالو ۱۰- لاهرود ۱۱- قره لر خیابو
- ۱۲- عیسی لو ۱۳- شاه علی بیگلو ۱۴- جعفرقلی خانلو ۱۵- اجی—رلو
- ۱۶- سرخان بیگلو ۱۷- ساری نصیرلو ۱۸- بیگ باغلو ۱۹- جهان خانلو
- ۲۰- ساربانلار ۲۱- عربلو ۲۲- قره جیدرق ۲۳- کورعباس لو ۲۴- کبلو
- ۲۵- حاجی خواجهلو ۲۶- گیگلو ۲۷- قوتلار ۲۸- علی بابالو ۲۹-
- جلودارلو ۳۰- کلاش ۳۱- حسین حاجی لو ۳۲- سیدلر ۳۳- دمیرچی لو
- ۳۴- خلیفه لو ۳۵- حسین اکلو ۳۶- قوجا بیگلو ۳۷- طالش میکائیل لو
- ۳۸- بیگدلو ۳۹- ادولو ۴۰- اجارود.

طوایف ارسباران عبارتند از:

- ۱- چلیپانلو ۲- حاج علیلو ۳- داش گروس ۴- حسین \*کلو ۵- قره چورلو
- ۶- اینانلو ۷- محمدخانلو.

همچنانکه اشاره شد. طایفه حاج علیلو در ایل ارسباران دارای ۹

تیره است که عبارتند از:

- ۱- گنجهلو ۲- چاخیرلو ۳- قاراباغلو ۴- مقدم ۵- قراخانلو ۶- کنگرلو
- ۷- پیرعلیلو ۸- باغبستلو ۹- بسطاملو.

از ذکر تیره های سایر طوایف به لحاظ پرهیز از تاله کلام خودداری میشود حال که طوایف عشایر آذربایجان را شمردیم لازم است اشاره کنیم که در نظام ایلی و در ساختار اجتماعی کوچ نشینان خانواده کوچکترین واحداً اجتماعی است. در مقابل، ایل بزرگترین واحد شمارمی آید. در بین این دو باید

از اوبه ( اولاد، دودمان ) تیره و طایفه نام برد. مبنای گسترش همواره بر اساس نظام خویشاوندان بوده و هست .

کوچ نشینان در طول تاریخ به لحاظ تامین امنیت و قدرت، تا مین حقوق مربوط به چراگاههای مشترک، ایجاد سهولت و همکاری به هنگام کوچ و بالاخره تضمین استمرار این شیوه زیست، ناگزیر از شکل بندی این نظام و این سلسله مراتب اجتماعی بوده اند .

به موازات توسعه ارتباطات و تکنولوژی، تدوین قوانین و افزایش کنترل و نظارت حکومت ها و تامین امنیت، ساختار اجتماعی کوچ نشینان نیز با دگرگونیهای فراوان روبرو شده است .

نظام خانوار، بر پایه پدرسالاری است. پدر بعنوان سرپرست خانواده در کلیه امور تصمیم گیر است. البته ایشان در اغلب امور مربوط به خانواده با ریش سفید او به مشورت می کند. تقسیم کار بر مبنای سن و جنس است. مردان در امر داد و ستد کوچ، عروسی، نمد مالی و در کارهایی که بنحوی با مراجع قانونی ارتباط پیدا می کند شرکت دارند. زنان علاوه زبچه داری، شیردوشی پخت و پز، تهیه فرآورده های لبنی، نظافت در تهیه آب نیز کمک می کنند. و در تولیدات دستیاف مثل قالی، گلیم، جاجیم، ورنی و نظایر آن تلاش و کوشش فراوان بخرج می دهند .

چرای دام به عهده چوپانان است .

ریش سفیدان اوبه و تیره از اهمیت خاصی برخوردارند، آنان در داری قضاوت، و در حل منازعات و اختلافات، پی گیری اقدامات عمرانی و اداری شرکت می کنند .

مهمترین فعالیت اقتصادی کوچ نشینان پرورش دام است . پرورش دام بر اساس دسترسی به علوفه تر در حوزه های جغرافیائی متفاوت در طول سال از ویژگیهای زندگی کوچ نشینی است. بنا بر این ۲ رکن اساسی زندگی اقتصادی کوچ نشینان دام و مرتع است .

پیشاپیش آماری از تعداد دام عشایر بر اساس سرشماری اخیر ارائه گردید، در این قسمت نگاهی بوضع مراتع خواهیم داشت .  
وسعت کل مراتع استان بالغ بر ۲/۳۰۰/۰۰۰ هکتار می باشد. که در سه قلمرو مرتعی متمرکزند :

۱- مراتع بیلاقی ۲- مراتع قیشلاقی ۳- مراتع میان بند .  
رقم فوق نشان می دهد که بیش از نصف وسعت استان را مرتع تشکیل

می دهد. به همین دلیل استان آذربایجان شرقی، یکی از قطب های دامداری تولید فرآورده های دامی در سطح کشور بشمار می آید.

مراتع ییلاقی استان عموماً در سه منطقه<sup>۱</sup> کوهستانی ۱- سهند ۲- سیلان تا قره داغ ۳- بزغوش متمرکز است. مراتع قشلاقی در مغان است که کل مساحت آن ۱۵۰/۰۰۰ هکتار می باشد. از نظر کیفیت، مراتع استان را به درجه ۱ و ۲ تقسیم می کنند. مراتع درجه یک در ارتفاعات بالا و در مناطق کوهستانی یافت می شود که در صد بسیار کمی را تشکیل می دهد. ۶۰ الی ۷۵ درصد این مراتع پوشیده از گیاهان خوش خوراک است.

مراتع درجه ۲ که بیش از ۵۰ درصد مراتع استان را به خود اختصاص داده ۴۰ الی ۶۰ درصدشان پوشیده از گیاهان خوش خوراک می باشد. مراتع درجه ۳ استان میزان قابل توجهی را تشکیل می دهد. این مراتع بشدت تخریب شده و فاقد پوششی از گیاهان خوش خوراک می باشند. سیر تخریبی مراتع استان از دوره ملی شدن مراتع آغاز شده است. به روایت سرچنگلدار کل استان بعد از سال ۴۲ ضربه های شدیدی بر پیکر مراتع زده شده که امروز بعد از ۹ سال از پیروزی انقلاب آثارشان بیش از پیش مشهود است.

نکته دیگری که در رابطه با مرتع قابل اشاره است اینست که از مراتع استان در شرایط فعلی، بیش از ظرفیت آن استفاده می شود. طبق برآورد سازمان جنگلها و مراتع میزان استفاده از مراتع استان ۳/۷ برابر بیش از ظرفیت آن است. بعبارت دیگر تعداد واحدهای که اینک از مراتع استان استفاده می کند ۵۰ میلیون واحد است در صورتیکه مراتع استان کفاف نیاز تنها یک ونیم میلیون واحد دامی را دارد. استفاده بیش از ظرفیت از مراتع بشدت موجب تخریب مراتع می شود و هرگز اقداماتی که ادارات ذیربط انجام می دهند نمی تواند با آن مقابله نمایند.

با توجه به اینکه هر خانوار عشایری در صورتی قادر به ادامه زندگی کوچ نشینی است که به مرتعی دسترسی داشته باشد می توان اذعان نمود که روند تخریبی مراتع آینده زندگی کوچ نشینان و اساساً دامداری استان را به شدت تهدید می کند.

طبق اصل ۴۵ قانون اساسی مرتع جزء انفال است و قوانین اخیری که از تصویب مجلس گذشت با تفکیک وظایف ادارات ذیربط باید با هماهنگی های لازم، برنامه های احیاء و جلوگیری از تخریب و مراتع باید

با قاطمیت و سرعت دنبال شود .

### کوچ

کوچ نشینان آذربایجان زندگی در قیشلاق را از نیمه دوم مهرماه آغاز می کنند و تا اردیبهشت ماه ادامه می دهند. همچنان که قبلا اشاره شد . قیشلاق کوچ نشینان آذربایجان دشت مغان است . یک ماه پس از بهار درست زمانیکه آفتاب بهاری برف کوهها را آب می کند و علوفه سرسبز در مراتع سهند و سلان و قره داغ چشم انداز زیبایی را به دره ها و تپه ها می بخشد . کوچ نشینان بساط زندگی خود را از مغان برمی چینند و زاهی کوهها می شوند :

موغاندان دوشدوم یولا

ساللانا - ساطلانا ، الیمده آغاچ قوینومدا چپیش . ده وه لر یوکلو ،

قویونلار ، قوزولار های ساللا - ساللا

هئی گلیرم ، هئی گلیرم ، سحر چاغی ، آخشاما کیمی ، باخیرام او یانا

باخیرام بویانا دئییرم دوشرگه هانی ؟ قویونلار مله ییر .

گوزلریم قالیر باغا - باغا

بززنده ن آشدیم ، دوزه نگاهلاری کفچدیم . کنگرلو ، مشکین ، موسیل ، گوزوم

دوشدو ساوالانا قار آلتیندا قالا - قالا

سولار شاققیلدیر ، بولاقلار آخیر ، چیمن گویه ریب ، او جاقی یان دیریب ،

اوبانی قوردوم ، سیخیجی کونلومو آجا - آجا .

سحر چاغی تئزدن ، گون شاققیندا کهلیکلر قاققیلدیر ، اوشاقلار

قاچیر او یانا ، بویانا ، آغ بیرچک ستارا سود ساغا - ساغا .

اقل سفوه ن یایلاقدا سفوینجک باشلایار ، طویو ، شادلیغی ،

بیر ایل لیق یورقونلوغونو آلا - آلا .

مبنای زندگی کوچ نشینان آذربایجان تغییر محل زندگی با تغییر

فصول سال است . طولانی ترین سیر کوچ فاصله بین قیشلاق ( اطراق زمستانی )

و ییلاق ( اطراق تابستانی ) است .

بررسی کوچ عشایر در ۲ مقطع تاریخی دارای ویژگیهای متفاوتی است :

۱- کوچ عشایر قبل از دوسه دهه اخیر ۲- کوچ در حال حاضر .

کوچ درازمنه قدیم تنها طی فاصله ییلاق و قیشلاق نبود بلکه حفظ

قومیت و منافع ایلی و طایفه ای و تیره نیز مطرح بود .

آغاز بهار با آمدگی کوچ نشینان برای عزیمت به ییلاق همزمان است

معروف است که می گویند: " دهلیزه آریخ لاری وئر دوزه " دهلیزه دهم فروردین ماه را می گویند مفهومش هم اینست که گوسفندهای لاغر را ردیف کنید که فصل کوچ است .

رسم برای نیست که او آخر فروردین ماه رئیس اوبه ها و تیره ها دور هم جمع شده و درباره کوچ مشورت می کنند آنگاه پیش رئیس طایفه می روند . این جمع شدن را " کوچ اوتور مصلحتی " می گویند . در این جلسه در رابطه با تاریخ کوچ، ردیف طایفه و تیره در مسیر کوچ و انتخاب اطراق های بین راه مشورت می کنند .

پس از تصمیم گیری ریش سفیدان به اوبه های خود برگشته و روز کوچ را به افراد اوبه اطلاع می دهند و از فردای آن روز کارهای ضروری زیر در اوبه ها انجام می شود :

- قیچی کردن پشم گوسفندان

- تعیین و جمع کردن اجناس که امانت گذارده می شود که آن را اوروغ می گویند . منظور اینست که برخی از وسایل خانه را که به بیلاق نمی برند در روستاهای نزدیک به امانت می گذارند .

- چول ؛ کوپان ، تیکیش . یعنی تعمیر و وصله چول و کوپان شترها و یراق آنها .

- ییغ - ییغیش ( جمع کردن وسایل و بسته بندی آنها )

- دید و بازدید کوتاه از آشنایان و دوستان .

یک روز قبل از کوچ، زنان ، نان مصرفی ۱۵ روز کوچ را پخت می کنند . البته بزخی در اطراق ها هم نان می پزند . چوپان ها شبانگاه و بعد از دوشیدن گوسفندان یک روز زودتر از کوچ گوسفندان را حرکت می دهند . در همان روز گوسفندان به دقت سرشماری و رنگ می شوند تا در صورت قاطی شدن با سایر گوسفندان در مسیر ، قابل تفکیک باشند . صبح روز بعد شترها قطار شده به ترتیب حرکت می کنند :

۱- آلاچیق ده وه سی ( شتر آلاچیق ) . تمام اجزاء آلاچیق به نحوی مطمئن در روی شتر بار می شود .

۲- فارماش ده وه سی . شتر زیبا را به حمل فارماش اختصاص می دهند . در فارماش ها وسایل رختخواب و سایر وسایل پارچه ای جا داده می شوند .

۳- قاب قازان ده وه سی ( شتر ظروف ) ظروف و وسایل مربوط به صنایع دستی را در این شتر بار می کنند زنان شترها را بزه می کنند تا کوچ جلوه

داشته باشد. آنها می خواهند. مجموعه زندگی شان که بزروی چندشتر حمل می شود از نظر کسانیکه در مسیر کوچ مشاهده می کنند پرزرق و برق جلوه نماید. صبح زود قبل از طلوع آفتاب کوچ آغاز می شود. جوانی سوار بر اسب نگهبانی کوچ را عهده دار است. و اینچنین راه می روند تا به اطراق برسند. اولین اطراق که رسیدند، هرکسی کارهای لازم یک روز زندگی را بر اساس تقسیم کار انجام می دهد.

امروزه کوچ فرق کرده است. با توسعه راهها و عمران راههای کوچ و انتقال وسایل کمتر با شتر انجام می شود. تراکتورها و کامیون ها در کمتر - این زمان وسایل کوچ نشینان را حمل می کنند. تحدید حریم راهها، از بین رفتن اطراق های بین راه و فشار و اختلاف روستائیان مسیر باعث شده است دام عشایر با سرعت زیاده در زمان اندک مسیر کوچ را طی نمایند البته در شرایط حاضر صلاح دامداری کشور و عشایر زحمتکش است که دام نیز با کامیون های ویژه حمل شود. جدا از تلفات و ضایعات دامی در مسیر کوچ هر دام در مدت طی فاصله قیشلاق تا ییلاق از ۴ کیلوتا ۷ کیلو وزن کم می کند.

\*  
\*\*

عشایر قبل از ورود به ییلاق حدود یک ماه در یا زلاق اطراق می کنند. یا زلاق قلمرو مراتعی است که در دامنه ها است. دام عشایر از نیمه دوم اردیبهشت تا نیمه خرداد ماه از این مراتع تغذیه می کنند. بعد از این تاریخ عشایر بسوی ییلاق ها کوچ می کنند و تا حدود پایان مهر ماه در ییلاق ها می مانند. لازم به یادآوری است که زمانهای کوچ با خشکسالی و یا بارانی بودن سال فراوانی یا کمی علوفه و خوراک دام قابل تغییر اند.

عشایر از ییلاق ها که بسوی قیشلاق بر می گردند حدود یک ماه در گوزدک اطراق می کنند. گوزدک اطراق پائیزه است (گوز = پاییز، یاز = بهار) و قلمرو مراتعی است که به محدوده قیشلاق ها متصل می شود.

همچنانکه قبلا نیز اشاره شد قیشلاق عشایر دشت مغان از خروسلوتا پارس آباد و از بران تا ارکه قویون به وسعت تقریبی ۲۰۰ کیلومتر امتداد دارد حال که با کوچ و نحوه آن و اطراق عشایر در طول یکسال آشنا شدیم در خاتمه این مطلب مسیرهای کوچ عشایر را معرفی می نمایم:

کوچ نشینان فاصله بین قیشلاق و ییلاق را از سه مسیری پیمایند:  
مسیر اول: ابتدا به طرف دامنه خروسلو که شورگول معروف است حرکت

می کنند. آنگاه به پاراقیشلاق سپس به طرف چیت دومان که نزدیک بزرزند است رهسپار می شوند. از بزرزند بسوی ارشق، لاهرود و بالاخره به مشگین شهر می رسند. از مشگین شهر بسوی یا زلاق رهسپار می شوند.

مسیر دوم: از قیشلاق ابتدا بسوی بران حرکت می کنند، سپس از محل آقا محمد بیگلو، بالا زیوه آق برون، قره آغاج عبور کرده تا به آلیارلومی رسند آنگاه به طرف صلوات حرکت کرده در شمعیسیر با مسیر اولی همسو شده به طرف لاهرود و مشگین شهر حرکت می کنند.

مسیر سوم: در این مسیر که از قیشلاق حرکت می کنند به ترتیب از پولاد قویونلو، اینجیل لی، لنگان، عرشه، رضی، سیاب قهوه سی، ییل سا میسان، سرعین، سردابه عبور می کنند.

بحث پیرامون ایلات و عشایر آذربایجان را برای این شماره بسنده می کنیم تا در شماره دیگر پیرامون موضوعات دیگر مربوط به ایلات و عشایر به بررسی و تدقیق به نشینیم. برای حسن ختام این مقاله قابل ذکر است که ایلات آذربایجان ترکی آذری را بصورت اصیل تر صحبت می کنند. کلمات اصیل و لحن زیبا، در برخورد با عشایر بیش از هر چیز دیگر جلب نظر می کند. چه سینا رکلمات و عبارت را ما در مسافرت های متعدد به او به ها برای اولین بار شنیدیم که در شهرها به لحاظ عدم استعمال از یادها و ذهن ها زدوده شده است سال گذشته در مسیر کوچ یک کومه نشسته بودیم. چوپانی به دیدار ما آمد.

گویا مطلبی در مورد مشکل عبور از ایل راهها داشت. وقتی دید ما ازارگانهای اجرائی نیستیم کمی اخم نمودولی بزودی فراموش نمود و لبخندی برای ما ارزانی داشت. بعد از صحبت های فراوان، بایاتی های شنیدنی خواند و در آخر یک خاطره به ما نقل نمود و ما با درج این خاطره بعنوان نمونه ای از گفتار اصیل و زیبا و شنیدنی از زبان یک چوپان عشایری بخش اول این مقاله را به پایان می بریم.

"توران کؤچن چاغی گؤردوم که لهک اوچدو صورادان دوردوم چیخدیم چوله گؤردوم یوخ که لهک اوچما ییب، یانی شاققیلیتی سی گلدی، داشین شاققیلیتی سی، من ائله ساندیم کی که لهک اوچوب، دوردوم گؤردوم آیی دی، داش آتیب داشا دگدی، صورادان ایتی سیخدی، ایتی سیخاندا ن صورنا دوردوم ساپا تدادیم. گشت دی! بیر گره ن گشت دی، گئجه یاریسی گلدی، گلندن صورنا دوردوم بیر کوچوک قانجیق واریدی، گتیردیم قویدوم قوزونون ایچینه، اوندان صورنا، گلدی گئنه سحره جن الله شدی.



یا تمادی من ده یا تمادیم، ایشیقلا ناندان سونرا دوردوم گوردوم  
افوین اوستو یورددا یا تیب، اوردان قییلادیم قالدی چیخدی اوستده  
کی یوردلارا، اوندان گلدیم افوه .

(پایان قسمت اول)

### ✧ کور و آروادی

بیر کورون واردی بیر کیفیرقادیننی  
کیمسه سئومزدی کی، چکه آدیننی  
ارینه تعریف ائیله ییب اوزوننو  
هر سوزونده سوزوردی قاش-گوزوننو  
سؤیله ییردی: "بو یوم چنار کیمی دیر  
بدنیم شاخ داغیندا قار کیمی دیر  
گولمه سم باخچادا آچیلماز گول  
چهجه کی مندن اؤگره نیب بولبول  
کیمه بیر قیقاجی باخام اوزولر  
دوشر آردیمجا بال کیمی سوزولر.."  
کور دئدی: "گوزولر آلاردی سنی  
اؤولاییب جایناغنا سالاردی سنی  
مختصر دورما زیدیلار گئنده  
اولسا ایدی دئدی کلرین سنده"

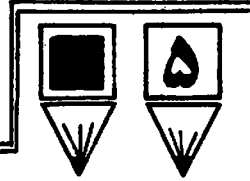
ج. رمزی

\*\*\*\*\*

اسلام تاریخیندن حضرت محمدین حیاتی (ص)  
آدلی تورکجه کتایبیمیزی تهران دا "امیر کبیر"  
کتایب فروشلاریندان، تبریزده امام خمینی پاسا-  
ژیندا "انتشارات یاران" دان آلا بیلهرسبیز

# فارس دیلینده تۆرک کۆکولوغتئر

## (لغات ترکی مصطلح در زبان فارسی)



- ۲۶۱- پرچم = الف : دسته‌ای مویاریشه ومنگله سیاه‌رنگ که بر نیزه و علم آویزند، بابه‌کردن اسپان‌بندند. غزغاو، کزگا و. ب : موی دُم‌گا وکوهی، دُم نوعی ازگا وبحری که برگردن اسپان بندند = پ : نوعی ازگا وکوهی که مابین ملک ختا و هندوستان زندگی می‌کند. ت : موی گیسو، کاکل. ث : اصطلاحاً " : زبان، زبان آتش، لپییب .
- ج : در اصطلاحات امروزی که فرهنگستان ایران نیز آنرا تأیید نموده به درفش و علم ورایت و بیرق گفته می‌شود. چ : قسمتی از گیاه کسه در فارسی معادل مستقل ندارد و به فرانسه آنرا " Etamine " گویند .
- ۲۶۲- پیورت = توضیح : مرکب از فارسی و ترکی: (پیر+ یورد) .  
اص : صاحب اطاقهای بسیار .
- ۲۶۳- پنبوق = شکل اصلی آن : پانْپیق . پنبیه .
- ۲۶۴- پوچ = شکل اصلی آن : پیچ ، پیچا . الف : خالی، تهی .  
ب : اصطلاحاً " : بی معنی، بی محتوا .
- ۲۶۵- پیچاق = کارد، چاقو. مثال اول : " شب فراق خروس سحر نفس کشید / خوش آن زمان که سرش را بپرم از پیچاق - فوقی یزدی " .  
مثال دوم : " از چشم من بر آن بیچک تو چکد سرشک / ترکی مکن، برکشتن من بر مکش بیچک ( پیچاق ) - سوزنی سمرقندی " . توضیح : پیچاق بیچک : از مصدر " بیچمک " .
- ۲۶۶- پیش قراول = توضیح : مرکب از فارسی و ترکی- در ضمن واژه - " پس قراول " نیز چنین ترکیبی است . جلودار، پیش‌آهنگ ، کسی که در امری پیشقدم است ، سربازی که در مقدمه گروهی ز سپاهیان برای مراقبت حرکت کند .
- ۲۶۷- پیغو = شاه ، امیر . مثال : " اندر عمل تسکین عیاریک غازی / بندند میان پیشت صد پیغو و صد تسکین - سوزنی " .

- ۲۶۸- پیغوی = الف : ترک ، ترکی، زبان ترکی، مثال: "همنه ایرجی زاده پهلوی / نه افراسیابی ونه پیغوی- شاهنامه فردوسی".
- ب : تورانی، مثال : "چوازشهرتوران به بلخ آمدند/ به درگاه او بر- پیاده شدند/ بدادندش آن نامه خسروی/ نوشته براوبرخط پیغوی فردوسی".
- ۲۶۹- تاباق = توضیح : دراصل به ظرف چوبین اطلاق میشود که روستائیان نان را بعد از پخت در آن نگهدارند. اصطلاحاً : "چوب دستی".
- ۲۷۰- تابوت = شکل طی آن : تابُتد .
- ۲۷۱- تابه = شکل اصلی آن : تاوا .
- ۲۷۲- تاجه = سایر صورت‌های مصطلح : تاجچه . شکل اصلی آن : تاج + چا . لنگه تا .
- ۲۷۳- تاری = شکل اصلی آن : تانری . خدا .
- ۲۷۴- تاش = سایر صورت‌های مصطلح : داش . توضیح : این واژه جزو لغات متشابه یا (اومونیم) - های زبان ترکی است که علاوه بر مفهوم زیر - به معنای "سنگ" نیز میباشد . پسوند اشتراک، هم . مثال : "قار- داش ، یولداش، دینداش و ...".
- ۲۷۵- تاغ = توضیح : در زبان ترکی مفهوم اصلی آن "درختچه یا گیاهی که بار دهد" میباشد. گیاه جالیزی . الف : درختچه‌ای از تیره اسفناجیان دارای برگ‌های مثلثی شکل و گل‌های خوشه‌یی که در حدود ده گونه از آن در ایران و سایر ممالک آسیا و آفریقا و اروپا شناخته شده است - اصطلاحاً : "Haloxylon ammodendron" ب : زیتون تلخ . پ : شاخه، بداغ .
- ۲۷۶- قالن = توضیح : از مصدر "قالناماق". تاراج، یغما، چپاول .
- ۲۷۷- تاو = شکل اصلی آن : توو .
- ۲۷۸- تاجی = سایر صورت‌های مصطلح : تا . نظیر .
- ۲۷۹- تپانچه . سایر صورت‌های مصطلح : طبانجه، تپانچه . شکل اصلی آن : توپانچا . الف : اسلحه گرم کوچک کمری، کُلت . ب : اصطلاحاً : سیلی، لطمه . پ : اصطلاحاً : کوهه، موجسه دریا .
- ۲۸۰- تپه = شکل اصلی آن : تپه . توضیح : این واژه در زبان ترکی جزو لغات متشابه است . جهت اطلاع بیشتر رجوع شود به "فرهنگ لغات متشابه در زبان آذربایجانی - به همین قلم" . کوه کم ارتفاع .

۲۸۱ - تخماق = شکل اصلی آن : توخماق . چکش چوبی ، گوشت کوب  
چکش پلاستیکی .

۲۸۲ - ترخان = رایج در دوره ایلخانان مغول . اصطلاحاً : شاهزاده  
وبزرگی که از بعضی مزایای موروثی از جمله معافیت از مالیات و عوارض  
متعدد برخوردار بود و مجاز بود که هرگاه میخواست به نزد سلطان برود .  
بعضی از روحانیون نیز بدین مقام می رسیدند .

۲۸۳ - ترک = الف : تر ، مرطوب ، نمدار . ب : تروتازه ،  
لطیف . پ : اصطلاحاً : دختر بکر و دوشیزه . ت : حلوایی که از قند  
و نشاسته و تخم ریحان پخت می شود .

۲۸۴ - تسمه = دوال یا بند چرمی .

۲۸۵ - تشک = سایر صورت های مصطلح : توشک ، دوشک . شکل اصلی  
آن : دو تشک . زیر انداز خواب .

۲۸۶ - تغار = سایر صورت های مصطلح : طغار . شکل اصلی آن : تا غار .  
الف : ظرف سفالی دراز که در آن ماست ریزند . ب : ظرف گلی که در آن  
آرد گندم و جو خمیر کنند . پ : اصطلاحاً : به فرمان " غازان خان " پادشاه  
مغول به واحدی که برابر با ده کیلوگرم بود گفته میشد . ت : ممرز ( گیاه ) .  
۲۸۷ - تفنگ = شکل اصلی آن : تو فنگ . نوعی اسلحه گرم بالولسه  
بلند و قنداق .

۲۸۸ - ثقلی = شکل اصلی آن : توخلو . گوسفندشش ماهه ، بره .

۲۸۹ - تک = تک ، تنها .

۲۹۰ - تکین = سایر صورت های مصطلح : تکین . الف : اصطلاحاً :

خوش ترکیب ، زیبا شکل . ب : اصطلاحاً : پهلوای ، شجاع .

۲۹۱ - تمغا = سایر صورت های مصطلح : طمغا . شکل اصلی آن : دامغا .

مهری که اموال تجاری وارداتی را بدان ممهور کرده و عوارض می گرفتند . مثال :  
" مرا که از زر طمغاست ساز و برگ معاش / چرا مذمت رندش را بخواره کنم ؟ -  
حافظ "

۲۹۲ - توتوق = رجوع شود به : تتق .

۲۹۳ - توپ = سایر صورت های مصطلح : طوپ . الف : نوعی اسلحه

جنگی . ب : گوی لاستیکی ویژه بازیهای فوتبال و والیبال و غیره .  
پ : طاقه ، طاقه پارچه یا امثال آن .

۲۹۴ - توپچی = سایر صورت های مصطلح : طوپچی . شکل اصلی آن :

توپچو . توپ انداز ، مسئول اسلحه توپ .

۲۹۵ - توپخانه = توضیح : مرکب از ترکی و فارسی . الف : محل نگهداری توپها . ب : واحدی در ارتش که وظیفه آن تیراندازی با توپ است .

۲۹۶ - توتک = شکل اصلی آن : توتک . نی لبک ، نوعی نی کسه چوپانان نوازند .

۲۹۷ - توتون = سایر صورتهای مصطلح : تتن . گیاهی از تیسره بادنجانیان که تباکونیز گفته میشود به فرانسوی " Tabac " می شود .

۲۹۸ - تور = شکل اصلی آن : تور . آنچه زنج ضخیم یاریسمان با سوراخهای بزرگ بافته شده باشد . مانند : " تورماهیگیری " .

۲۹۹ - توشقان نیل = شکل اصلی آن : دوشقان ایلی . سال خرگوش سال چهارم از دوره هوازده ساله ترکان .

۳۰۰ - توشک = رجوع شوده : تشک .

۳۰۱ - توغ = سایر صورتهای مصطلح : توق . عَلم وراثت بزرگی کسه معمولاً در ایام عزاداری حمل می شود .

۳۰۲ - توک = شکل اصلی آن : توک . توضیح : در ترکی فقط به معنی ( مو ) است . الف : یک دست موی و پشم . ب : موی پیشانی . پ : اصطلاحاً " : کاکل اسب .

۳۰۳ - توله = شکل اصلی آن : تولا . بچه سگ و امثال آن .

۳۰۴ - تومان = شکل اصلی آن : تومن . الف : واحد پول معادل ده ریال . ب : ده هزار دینار .

۳۰۵ - تیان = سایر صورتهای مصطلح : طیان . پاتیل ، دیگ پهن ، دیگ سرگشاد بزرگ .

۳۰۶ - تیانچه = شکل اصلی آن : تیانچا . تیان کوچک ، دیگ کوچک پاتیل کوچک .

۳۰۷ - تیماج = سایر صورتهای مصطلح : توماج . پوست بز دباغی شده .

۳۰۸ - تیمار = شکل اصلی آن : تومار " از مصدر تومار لاق " .

الف : پرستاری ، نوازش . ب : اصطلاحاً " آنکه احتیاج به نوازش و پرستاری دارد .

۳۰۹ - تیول = واگذاری درآمد و هزینه ناحیه معین است از طرف پادشاه و دولت به اشخاص بر اثر ابراز لیاقت . " مصطلح در دوره ایلخانان تسیا قاجاریه " . توضیح : باین لغت ترکیبات دیگری نیز ساخته شده است .

- مثل : "تیول دار، تیول نامه".
- ۳۱۰- جاتاغ = شکل اصلی آن: چاتاق . کلیجه خیمه ، تخته ای سوراخدار که بر سرستون خیمه گذارند .
- ۳۱۱- جاجیم = سایر صورت های مصطلح : جاجیم . شکل اصلی آن : ججاجیم .
- ۳۱۲- جار = نوا ، بانگ ، فریاد .
- ۳۱۳- جارچی = منادی گر ، نداکننده ، خبردهنده .
- ۳۱۴- جبه = الف: لباس آهنین ، زره . ب : اسلحه ، سازو- برگ جنگی .
- ۳۱۵- جرگه = زمزه ، گروه .
- ۳۱۶- جز = شکل اصلی آن : چیژ . صدایی که از تماس آب با آتش یا امثال آن برخیزد .
- ۳۱۷- جزغال = سایر صورت های مصطلح : جزغاله . شکل اصلی آن : - چیژغالا . هر چیز سوخته و برشته شده .
- ۳۱۸- جزغاله = رجوع شود به : جزغال .
- ۳۱۹- جفرات = سایر صورت های مصطلح : جفرات ، سقراط ، صفراط . شکلی اصلی آن : یوغورت . ماست ، نوعی ماست که آب آنرا گرفته باشند .
- ۳۲۰- جغه = سایر صورت های مصطلح : جقه ، جیغه . شکل اصلی آن : - چیغا . هر چیز تاج مانند که به کلاه نصب کنند .
- ۳۲۱- جلو = الف : پیش ، مقابل ، جلو . ب : لگام مرکوب عنان . ب : اسب کوتل .
- ۳۲۲- جلوخان = پیشگاه خانه ، میدانی که در مقابل عبارت و منزل واقع باشد .
- ۳۲۳- جلو دار = ت : مرکب از ترکی و فارسی . الف : کسی که زمام اسب مخدوم خود را در دست گرفته باشد ، آنکه سواره یا پیاده جلوی مرکوب ارباب حرکت کند ، پیشرو کاروان . ب : سربازانی که پیش تر از دیگر سربازان حرکت کنند ، طلایه ، طلایع ، پیش قراول .
- ۳۲۴- جلوگیر = توضیح : مرکب از ترکی و فارسی . جلو گیرنده ، آنکه جلوگیری کند ، مانع .
- ۳۲۵- جناق = سایر صورت های مصطلح : جناغ . شکل اصلی آن : جیناق الف : استخوان وسط قفسه سینه . ب : اصطلاحاً " : شرط و گرو که دونفر با هم می بندند . ب : اصطلاحاً " : طاق پیشین زین اسب .

- اصطلاحاً " : تسمه رکاب .
- ۳۲۶- جوغ = سایر صورت‌های مصطلح : چوخ ، چوق ، جوق . شکل اصلی آن چوخ . الف : بسیار، زیاد، کثیر . ب : اصطلاحاً " : گروه، دسته (انسان یا حیوان) .
- ۳۲۷- جوخه = الف : کوچکترین واحد نظامی که تعداد افراد آن بالغ بر هشت تن است . ب : فوج، گروه مردم .
- ۳۲۸- جور = شکل اصلی آن : جوړ . قسم ، نوع .
- ۳۲۹- جوق = رجوع شود به : جوخ .
- ۳۳۰- جوقه = رجوع شود به : جوخه .
- ۳۳۱- جیران = شکل اصلی آن : جئیران . آهو ، غزال .
- ۳۳۲- چابک = شکل اصلی آن : چئویک . سایر صورت‌های مصطلح : چابوک زرنکه ماهر، زبردست . توضیح : سایر ترکیبات " چابکدست ، چابکدستی چابک سوار ، چابک سواری و چابکی، نیز با همین واژه ساخته شده‌اند .
- ۳۳۳- چاپار = پیک، قاصد، نامه‌بر . توضیح : ترکیبات " چاپار خانه و چاپارچی " با همین واژه ساخته شده‌اند .
- ۳۳۴- چاپیدن = شکل اصلی آن : اژمدر " چاماق " . توضیح : مرکب از ترکی و فارسی : چاب + یدن . تاراج کردن، غارت کردن ، به یغما بردن .
- ۳۳۵- چاتاق = رجوع شود به : جاتاغ .
- ۳۳۶- چاتانقو = سایر صورت‌های مصطلح : چاتلانقوش . درختی از تیره سماقی ها که آنرا به فارسی " بنه " و به فرانسوی " *Térébinthaceés* " گویند .
- ۳۳۷- چاتم = شکل اصلی آن : چاتما از مصدر " چاتماق " . الف : - به هم پیوسته دو چیز به هم بسته . مثال : " چاتماقاش = ابروی بهم پیوسته " . ب : اصطلاحاً " : وضع استقرار چند تفنگ بر روی زمین - بطوریکه بصورت مخروطی درآید .
- توضیح : ترکیبات " چاتمزدن " و " چاتم تفنگ " نیز با همین لغت ساخته شده‌اند .
- ۳۳۸- چاخان = الف : دروغ، حقه . ب : دروغگو، حقه‌باز ، شارلاتان .
- ۳۳۹- چادر = شکل اصلی آن : چادیر . چادر .
- ۳۴۰- چارق = سایر صورت‌های مصطلح : چارغ ، چاروق ، چاروغ . شکل

اصلی آن : چارِیق . کفشی چرمی که بندها و تسمه‌های بلنددارد و بندهای آن به ساق پا پیچیده می‌شود، پا پوشی که بیشتر مورد استفاده چوپانان قرار می‌گیرد .

۳۴۱- چاق = سایر صورت‌های مصطلح : چاغ . الف : صحت سلامت

ب : زمان ، وقت . پ : فربه ، تنومند . ت : تندرسته سالم .  
توضیح : ترکیبات "چاقالو" و "چاقچور" نیز با همین لغت ساخته شده‌اند .

۳۴۲- چاقو = شکل اصلی آن : چاققی . چاقو ، کارد .

۳۴۳- چاکز = سایر صورت‌های مصطلح : شاکر . نوکر ، خدمتگزار ، بنده

مخلص ، غلام .

کی  
۳۴۴- چاکری = توضیح : مرکب از ترکی و پسوند فارسی . نوکری ، بند

خدمتگزاری .

۳۴۵- چال = الف : اسبی که رنگ موی او سرخ و سفید باشد .

ب : بچه‌شتر . پ : ریش‌پاسری که دارای موهای سیاه و سفید باشد .

۳۴۶- چالانچی = سازنده ، نوازنده ، ساززن .

۳۴۷- چالشن = شکل اصلی آن : چالیش : از مصدر "چالیشماق" .

الف : زد و خورد ، جنگ و جدال . ب : کوشش ، سعی ، جدیت .

توضیح : سایر ترکیبات "چالش کردن" ، چالشکرو چالشگری " نیز با همین واژه ساخته شده‌اند .

۳۴۸- چانه = شکل اصلی آن : چَنَه .

۳۴۹- چاوش = سایر صورت‌های مصطلح : چاووشی . شکل اصلی آن :

چوووش . الف : نقیب قافلہ ، پیشروی لشکر و کاروان .

ب : کسی که پیشاپیش زوار حرکت کند و آواز خواند . پ : حاجب .

۳۵۰- چپار = شکل اصلی آن : چوپور . الف : هر چیز دورنگ .

ب : کبوتر سبزه که خالهای سیاه داشته باشد . پ : اسبی که نقطه‌ها و خالها

به رنگ مغایر با رنگ اصلی بر بدن داشته باشد .

۳۵۱- چپاق = سایر صورت‌های مصطلح : چپاغ . نوعی ماهی کوچک .

۳۵۲- چپاول = شکل اصلی آن : چاپوؤول . غارت ، یغما ، تاراج .

۳۵۳- چپاولچی = شکل اصلی آن : چاپوؤولچو . غارتگر ، چپاولگر

یغماگر .

۳۵۴- چپر = مخفف "چاپار" .

... ادامه دارد .



توفارقانلی عاشیق عابباس

✽ می یانا روایتینده ✽

( ۲ )

بیرآز فیکیردن صورنا اؤز- اؤزونه دئییر: " بیر گوروم جلادهارایه  
گتدی. باشینا نه گلدی " دوروبایاغه چشمه نین باشینا گلدی. نه  
گوردی گؤزلر گورسون و اوره کله ایسته سین. گوردی گول گزیری قارا  
تئلری اوزه داغیدیب چشمه باشیندا اوزانیب یاتیب. عابباس تازا باشا  
دوشور کی، ایش نه یین نه سی دیر. دردلی اوره کدن آه چکیب، اوزایستک  
لی گول گزه توتوب یامان عشقیله و یانان اوره گیلله بئله دئییب:  
من قوربانام سنی تۆکن نقاشا      بتردوشدوم سنسیز داستانا گولگز  
آغ اوزونده خالون قلمدورقاشون      هر دن ده بنزیری کامانا گولگز

\*\*\*

من قوربانام آلما کیمین یاناغا      گؤزلروه اولوم قوربان صاداغا  
.....

\*\*\*

باسارام سر اوزنگینی نی آتدان      سن منی قورتاردون آلودان اوتدان  
عابباسین شوگیسی خوابغلتدن      سیلکنیب طاووس تک اوینا گولگز  
عابباسین شعر اوخوماق سینه گول گز گؤزلرین آچیر. عابباسی باشی  
اوسته گورور. دوداق گولور، گؤز شوونور:  
باش قوزانیب، باش اگیلیب      یکی باش، باش باشا چاتیب  
.....

سازاق اسیر، آغاج تریپنیر، اوت گؤریر، غونچالار گول اولور، یکی  
عاشیق اوزاق زاماندا صورنا سؤزه صحبتیه اوتورورلار. بیر زاماندا  
صورنا دا یولا دوشوب توفارقان دئیوبن گئدیرلر.

\*

\*\*\*

اویاندا ان عشیدک قول عابدوللادان کی، عابباسی قوردتله سینه  
سال میشدی. گونلرین بیر گونونده هوسلنیب توفارقانا گتسین. چول

چاپیب باغلییور یولا دوشور. یول گئدیر یورولمور اوزون یول قورتو - لمور. تابیرگون توفارقان محالینا یئتیشیر. گورور بیر اوجا بویلو ایکید، بیر گوزه قیزیلا آت اوسته توفارقانا ساری گئدیرلر. ایستیر اونلاریلا یولداشلیق قاتا. آتین قاباغا سورور. عابباسی دیندیریر. کور اولسون او گوز کی، دوشمانین تانیماز. عابباس قول عابدوللانی تانیب قوش کیمین آتین بئلیندن یئره قونوب، قول عابدوللانی آت اوستن یئره چکیب. قوزاییب باشینا، ایکی اللی یئره ویریب، سینه سی اوسته اوتورور. خنجهری بئلیندن چکیب، ایستی ییبکی قول عابدوللانی - باشین بدنیندن آیرسین. گول گز کی، بئله گورور. آیاق قاباغا قویوب عابباسا دئییر: "بیز یئنگی دیریلیک باشلاماق ایستیوروق. آدام اولدور مه کین شوکونی یوخدور". عابباس دئییر: "سن بونا مردی تانیمیرسان. قوی اولدوروم هر نه اولاجاق قوی اولسون." گول گز دئییر:

باشینا دؤندوگوم، قوربان اولدوغوم \* عابباسیم اولدورمه سن عابدوللانی  
اولدورسن گولگز گئدر الوندن \* عابباسیم اولدورمه سن عابدوللانی  
عابباس دئییر:

بو دوشماندی دوشمانلیغین بیلدیریب

آغلادوبن گوزوم یاشین سیلدیریب

شیکارگاهدا بگ آتامی اولدوروب

اونون چون اولدورم من عابدوللانی

گول گز مصلحت گورمور عابباسین الی قانا باتسین. عابباس قول عابدوللانی اوتورور. قول عابدوللا عابباسین الیندن قورتولان کن، آتین مینیباوز اصفاهانا چووروب آسته قاچان نامرددی. اوزون شاه عابباسا یئتیریب و دئییر: "قبله عالم، من عابباسی توفارقاندا گوردوم. ابراهیم پاشانین قیزی گول گز خانیمی دا اوزیله اورایه گتیریب. شاه ساغ اولسون قیز نه قیز، دونیانی دولانارسان اونون تایین توشون تاپا بیلمه سن". شاه عباسین کؤنلوندن گئچیبکی شاه قیزین حرمسراسینا گتیرسین. آغزی نه دی عابباس توفارقانلی شاهزاده خانیم. صاحب چیخا". اونا گوره ساری خوجا و گوزه ل بانونی بییر قوشون آدامیله توفارقانا طرف یولا سالیر تا گول گز خانیمی اصفاهانا گتیرسینلر. قول عابدوللا دئییر: "قوربان بولار توفارقان تانیمیرلار. گئدیبالی بوش قاییدارلارمن اوزو قارا اوللام". شاه

عابباس دئدی : " یا خشی دئدون . سن قوشون سرکرده سی اول ویسق ونسق  
ایله گول گزین دالینجا گئت . آمما الی بوش قاییتما " .

عابباس گول گزی توفارقانا گتیرندن صونرا ، اونی ننه سی نیسن  
یانیندا قویوب صابیل امیرمجیدینه تربیز شهرینده گئدیپ ، آخی عابباس  
نذر ائله میشدی کی ، گول گزی توفارقانا یئتیرسه ، قیرخ گون صابیله میر  
مجیدینده عبادت ائله سین و فقیر - فقرايه شام - ناهار وئرسین .

بو یاندان قول عایدوللا قوشونیه توفارقانا یئتیشیر . شهرده سس  
له نیر کی ، شاه آداملاری گول گزی آپارماغا گلیبلر ، عابباسین قنبر  
آدلی بیر غلامی وارایدی . غلام بو خبری ائشیدن کن ائوزون تربیه  
یئتیریر ، عابباسی تاپیبو بقله دئییر :

نجه دئییم - سنه دیلیم لال اولسون

آغام آپاردیلار یارووی ســــــــــــونون

بو ساغلیقدان اولوم منه یئر (یئی) اولسون

آغام آپاردیلار یارووی ســــــــــــونون

○○○○○○○

من گلنده کجاوه لر یونولــــــــــــدی

آغ اللره تر حنالر قویولــــــــــــدی

گول گز خانیم کجاوه یه قویولــــــــــــدی

آغام آپاردیلار یارووی ســــــــــــونون

○○○○○○○

من گلنده توفارقان اولدی قالان

چوؤدو آغلایان یوؤدو گولــــــــــــن

ساری خوجا قول عابدولسلایدی گلن

آغام آپاردیلار یارووی ســــــــــــونون

عابباس بو سؤزلری ائشیدیبو بقله جواب وئریب :

تربیزده وئیردیم خیرات - و - سنت

دیلیمده جاری دور آل - محمد

اولدوروردوم گول گز ائیلــــــــــــدی منت

نه دئدی آپاردی یاریمی منیم

○○○○○○○

من عابباسام هئچ وقت سؤیلمه یالان

اقلیمه - اولکمه سالدیــــــــــــلار تالان

خوجا دەلى بجان، اللہ وئردى خان \* نہا وچون آپاردى پاريمى منيم  
 قول عابدوللا گۈزەل بانونى گولگز يانينا گۈندە ريب تا ايشين نہ  
 اولاجاقين گولگزه دئسين و گولگز اۋزىن بير گۈزەل سفرە حاضيرلاسين  
 گۈزەل بانونين ايشى بويودو. ايللر بويى بوايشدە زحمت چکيب سوموک  
 سيندیرميشدى. دوروب اياغا نۆکر نئيب ايلن گولگز يانينا گئدير و  
 نہ اولاجاغى اونا دئيبير. گولگز دولى اورە کدن آه چکيب بئله دئيبير:  
 من دئيبيرم ياشيل اولسون، گۈى اولسون

چک الون موشا ط بزه مه منى  
 بو ساغليقدان اؤلوم منه يئى اولسون

چک الون موشا ط بزه مه منى

oooooooooooo

گۈزەل بانو بوسۆزلرى سۆيلە مه \* خنچل آليب با غريم باشين پئيله مه  
 من گۈزەلم گۈزەل بزهک ائيله مه \* چک الون موشا ط بزه مه منى  
 گولگز بانو دئيبير: " من شاه طرفيندن گل ميشم، ائلچييه زاوال  
 يوخدور. من نئيلي يه بيللم اگر بو ايشى گۈرمه سم شاه منى اؤلدور.  
 تدورر." گولگز باشين آشاغى ساليب هنج زاد دا دئمه ييب. گۈزەل بانو  
 گولگزی بزييب، خبر وئريب، قوشون قا پودا دايانيب، کجا وه لر قورو.  
 لوب، گول گزی کجا وه يه ميندیريب، قوشون اؤز قويوب يولا واصفهان  
 ديوبن يوللانيبلار.

بوياندا ن ائشيدک عابباس توفارقانلودان، عابباس شعرين قورتا.  
 راندا ن صوراقنبره دئيبير: " منيم بيرگون نذير نيازيمدان قالير.  
 سن منيم يئریمه اوتور بو نذير نيازى وئر من هابئله توفارقان  
 دئيوين گئتديم "

عابباسام نئيله رم مالى آغ اۋزونده قوشا خالى  
 آغام شاه مردان على ديلده دئيبير يولا دوشدوم  
 ديلده اۋره کده بوشعري دئيه. دئيه اۋزون توفارقانا يئتيريب.  
 گۈرور لله وار يوردو يوخ. گول گز گئديب، قوشالدين چيخيب. دئيبير:  
 شاه حکميله خان اوستونه خان گئتدى \* آغلا گۈزوم ياش يئرینه قان گئتدى  
 قول بوشالدى ديل دولاشدى جان گئتدى \* آخیر آپارديلار دارا گلمه دى.

oooooooooooo

عابباس ديبير بو آديا مان آد اولدى \* جسميم آتش قوينوم دولى اۋدا ۋلدى

من دوست دئدیم دوستلار من یاد اولدی \* ایندی اوزاق دوشدی آرا گلمه دی  
صونرا حسرتیله آیری بیر شعر اوخویور :

کؤنول قوشی گؤیده قاناد بیلادی \* قیردی شیکار بندین آجدی دا گقتدی  
طرلان دوشدی من نادانین الینه \* اوولایا بیلمه دیم اؤجدی دا گقتدی  
عابباس بو سؤزلری اوخویاندان صونرا ننه سیله خدا حافظ لیک  
ائله ییب قوشون داليجا ق یولا دوشوب ، دوست آشنا ، قوهوم ، قارداش ،  
هابئله یادلاردا عابباسی نصیحت ائله ییب لر کی ، بو ایشدن قان ایپی  
کلیر . گول گزدن ال گؤتور . دونیا کی آخیره یئتیشمه ییب قیزدان چوخ قیز  
آما عابباسین بو سؤزلر ائله غیرتینه دگیب کی شاه قوشونونندان  
قورخما ییب ، گول گز داليجا ق یولا باشلا ییب . عابباس گئجه نی گونوزه  
یئتیریب ، گونوزی آخشا ما چا تدیریب سعید آوا چمنینده اوزون قوشونا  
یئتیریب . گوزه ل بانونی گورور . دردی دئشیلیر . اوره گی درده گلیرودئیر  
بیزیم یئرده بیر جوت صونا سئیرا ثلر \* باشی یا شیل ایاقلاری قیرمیزی  
بیزیم گؤلدن اوچوب قونوب یاد گوله \* آما کیمی یا ناقلاری قیرمیزی

\*\*\*\*\*

بوگور وکن سا والاندی اوجاندی \* مالیم یوخدور یارا قوربان بوجاندی  
یا قوت دگیل ، یمن دگیل مرجاندی \* یار قولوندا قولبا غلاری قیرمیزی

\*\*\*\*\*

سعید آوانین ملک مالین ساتاردیم \* مالی مالا ، جانی جانا قاتاردیم  
قسمت اولاقول بوینونا چاتاردیم \* یانار یارین یا ناقلاری قیرمیزی  
گولگز عابباسین سسین کجا وه دن آلیب . باش قا وزییوب عابباسا  
ساری دئییب : " عابباس سؤزون یئره سالما . بونلار قانماز آداملاردیلار  
یاخین گلمه باشون باده گئده ر . بیزیم آردیمیز جان گل . اصفهاندا شاه  
عرضه وئر . شاه گورسه بیز ار - آروادوق بیزدن ال چکر "

عابباس دئدی : " من سنی نامحرملر ایچینده گوره بیلمه رم " بوسؤزی  
دئییب اوزولور قول عابدوللایا ساری . آما قوشون عابباسی محاصره  
ائله ییب ، صونرا قوشون ایچیندن چیخاردیب داشا باسیب یولا دوشوللر  
عابباس دئدی :

یئنه آتدی من فقیرین المسی \* چرخ فلک ترسه چکدی قلمسی  
گوز یاشینا غرق ائیلهرم عالمسی \* قطره سولار عمان اولموش آی اولموش .

\*\*\*\*\*

مجلسیمه صراحی لر دۆزولسـدو \* گۆزوم باشی قابدان قابا سۆزولسـدو  
آغلا عابباس الون یاردان اۆزولدو \* یوگون آخیر زامان اولموش آی اولمو

○○○○○○

گۆرور بیرکس اؤزونه آلیب سۆزونه باخمیر، دردلی اۆره گینن اوجا  
سیلن اوخویوب :

نه آغلارسان ، نه سیزلارسان \* بیر دردلی بئش اولان کۆنلوم  
آخیردا زوننار باغلارسان \* غمه یولداش اولان کۆنلوم

○○○○○○○

بیر یاد گلیر اوباسـیندان \* آلیم درد و بلاسـیندا ن  
چرخ فلک باداسـیندان \* ایچیپ سرخوش اولان کۆنلوم

○○○○○○○

عابباس آغلار عارسیز عارسیز \* دونیا اولوب اعتبارسـیز  
دئییردیم دۆزهرم یارسـیز \* دۆز، باغری داش اولان کۆنلوم

قوشون گئندن صونرا بیرچوبان عابباسی داشلارین آلتیندان چیخار۔  
دیب .عابباس ال اوزونه چکمه میش اصفهان طرف یولا دوشوب .عاشیق علی  
دئییر: "بیر شام (شمع) کی حاقدان یانار هئچ کسین الیله سؤنه بیلمز"  
عابباس بیراوزون زامان گئندن صونرا ،می یانا محالیندا باغ۔  
شاها یئتیشیر .عابباس اوزون اورایه یئتیریب ،باغا سالیر .آمما  
قاپوچی عابباسین قاباغین توتور .عابباس دئییر: "آی بالام من شاه  
آدامی یام .قوشون اهلی یم .ایندی دالی قال میشام " قاپوچی اینانیر ،  
قاپونی آچیر .عابباس ایچهری گئدیر .گولگری ناهار باشیندا گۆرورکی  
اوتوروبال دسترخانا اوزاتمیر .کنیزلر یالوار۔ یاخار ائیلییرلر .  
آمما گولگر هئچ زاد یئمیر .کنیزلر چوخ سن الله من الله ائیله یندن  
صونرا ،گولگر الی گله۔ گلمز بیر تیکه گۆتورور آغزینا قویاندا گۆزی  
عابباسا ساتاشیر .تیکه الیندن یئره دوشور .اۆرهک تیتیره بیر کی ایند  
عابباسی توتوب اؤلدورلر .ایسته بیر آجیخ سۆزیله و سۆزسوز  
باخیشیله عابباسی اوزوندن اینجیتسین تا عابباس اورادان ساغ سلامت  
قایتسین .اونا گۆره عابباسا چیمخیریر: "نه وئرمیسن آلا بیلمیرسن .  
قوی گئت ،گۆروم باشیما نه گله جک " عابباس اۆره کدن اینجی بییر .  
اورادان قاییدیر .

گولگر ناھاردان صونرا .کنیزلریله باغدا سیرو سیاحتہ مشغول

اولور. عابباسین اوزاقدان گۆزی گولگزه ساتاشیر و دئییر:  
آیری دوشدوم وطنیمدن ائلیمدن \* بولبولومدن گلشنیمدن گولومدن  
من نه دئدیم سن اینجی دون دلیمد \* حسرت قالدیم من دئمه دیم گولوم یار

○○○○○○○○

عابباس دئییر ترک ائیلهرم ائلیمی \* بیردرمه دیم آغ سینهدن گولومی  
آرادا وارچرخ - فلک ائولومی \* قوی جا مالون گوروم اوندان ائولوم یار

گولگز ایستی یور عابباسین کونلون آلسین. عابباس دردلی اورهک  
دن آه چکیب دئییر:

اریسین داغلارین قساری \* تئوکولسون چایلارا ساری  
قوی گئتسین بی وفا یاری \* شاهینان بازار ائیله سین

گولگز دئییر: "آدامهرنه قدر بئویوک ده اولسا هر دن ده بیر آرواد  
سؤزونه باخار. سنه دئدیم قافلنن دالیجا گل، سؤزه قولاق آسمادین  
و بو ایشیله جانوی موفته اودوزارسان" عابباس دئییر:

سنه دئییم گولگز خانیم \* سنه قوربان شیرین جانیم  
نه قوی من سنه یالواریم \* نه دوست بیلسین عار ائیله سین

○○○○○○○○

حاشا سئودیجیگیم حاشا \* یازیلانلار گلدی باشا  
بیریاندان اوزون باس داشا \* بیریانندان ائل جار ائیله سین  
عاشیق علی بوراکی یئتیشدی. عابباسین یاردان اینجی مگیندن  
اورهگی درده گلدی، دیل جوشدی گۆز داشدی، سازین قوجاغینا باسدی،  
دگرلی سیسلن اوخودی:

من عابباسام یارا قوربان یارا وچون \* دوغرا باغیریم کس اورهگیم یارا یچین  
یار اودوکی بودنیادا یار اوچون \* یاخاییرتا، زولف داغیدا، یارا اؤز  
صونرا سازین باشین گۆیه قوزادی و ناله سی او جالدی و بوشعرلری  
(کی آدی پاشا کوشدی ساییلار) اوخودی:

شیرین شیرین دانیشانداندا \* دیلینه قوربان اولاییم  
دسته - دسته آغ اوزوننده \* تغلینه قوربان اولاییم

○○○○○○○○

اگینینه گئیبدیر آغسی \* لاله تکین گول یاناغسی  
قوینون ایچی جنت باغسی \* گولونه قوربان اولاییم

○○○○○○○○

عاشیق اولدوم یاناق اوسسته \* جان قوربان وفالی دوستنا  
 گلنده سن آستا - آستا \* یولووا قوربان اولاییمیم  
 عابباس گولگری کنیزلریله قویوب باغ - شاهدان چیخیب ، می یانایا  
 گلیب . اوز قویوب اما مزاده . اسماعیلا گئدیپ . اما مزادایا ایاق قویوب  
 ایکی رکعت حاجت نامازی قیلیب . سجده دوشوب ، دُولُو اوره کدن آغلاییب  
 او حالدا عابباسی یوخو آپاریب . یُوخُو - آییقلیق آراسیندا بیر نفر  
 عابباسا طرف گلیب و دئییر : "عابباس نه دن قورخورسان ، اودا عابباس  
 سن ده عابباس شاهدان قورخان چوره ک تاپماز ، گولگز سنوندور . دالیجاخ  
 گئت " و صورنا او آدام گوزدن ایتیر . عابباس یوخودان دوروب تله سیک  
 قافله دالیجا یولا دوشوب و گئدیپ . عابباس قافلانتی اتگینده قوشونا  
 یغتی شیر . گورورکی اورادا قوشون آداملاری هره بیر طرفده . ات قوور ،  
 اوخ آتیر و هنه هیرنا ائیلییرلر . داغ اتگینده کنیزلر کئجا وه ده و گول  
 گز ده اولارین آراسیندا بیردسته گول کیمین ، دایا نیلار . گول گزیمن  
 کئجا وه سی بیر اوجا بوی ده وه اوستونده و ده وه نین اؤوساری بییر  
 سروان الینده دیر . عابباس اؤزون یاخینا یغتی ریب و دئییر :

کئجا وه ده وه سی گورنه یغتی ندر \* یارین دردی اوره گیمده دریندیر  
 من بیلیمیرم هانسی ائلین بگین دیر \* ائندیر کئجا وه نی من گوروم یاری  
 گولگز عابباسین سسین آلیب ، باشین کئجا وه دن چیخا ردیپ . عاشیق  
 علی نین سؤزونه گوره قارا تئلر شولوخ حق حساب کیمی بیر - بیرینه  
 قاریشیب و آغ بوخاق آلتیندان آشاغی ساللانیب . قارا گوزلر عابباس  
 آختار ا - آختار ا گون اوزدن آشاغا تیکیلیب . عابباس دیل آچیب  
 بولبول کیمی سؤیله ییب :

•  
 ○○○○○○

بیر آچایدیم کؤینه گیمین یاخاسین \* گورسه دئییدیم اوره گیمین یاراسین  
 جانیم سروان سن بیلیرسن چاراسین \* ائندیر کئجا وه نی من گوروم یاری  
 سروان عابباسین سؤزونه قولاق آسمیر . عابباس سؤزونون دالیسین  
 توتور :

من عابباسام یوللار اوسته دورارام \* گاه گئده رم گاه بوینومی بورارام  
 کوله سروان سنه بیر اوخ وورارام \* ساخلا کئجا وه نی من گوروم یاری



صونرا عابباس قاباغا يثرييب سروانين يا خاسيندان يا پيشيب ،  
 آتيب كنارا . گولگزين ده وه سين خيخلايب ، گولگزين اليندن توتوب گلين  
 لر ساياغي كئجا وه دن ائنديريب . ال ال اوسته قويوب . صونرا گول گز  
 دئير : " عابباس جانوون فكرينده اول . قافله دن آران ان مؤزووي كنار  
 چك " عابباس گولگزدن ال چكيب . كئجا وه دن اوزا قلاشيب ، صونرا شمشيرين  
 چكيب قيز كؤرپوسونون اوستون قوروق ائيله ييب ، قوشون شيكاردان  
 قاييدان كن عابباس اونلارين قاباغين توتوب . نئچه سي ال شمشيره آيا -  
 ريب ، قاباغا يثرييب آما عابباسين شمشيرى اونلارى كله معلق قيزيل  
 اوزهن سويونا ساليب ، بئله كي گؤروب لر قول عابدوللا وسارى خوجا  
 مشورت ائله يير لر . قول عابدوللا دئدى : " خوجا من عابباسا چوخ يالان  
 دئميشم . ايندى هر نه دئسم سؤزومه اينانماز سن اياق قاباغا قوي ، گؤر  
 نه ائيله يه بيلرسن " سارى خوجا بير قيرمىزى كرپيچ دسمال آراسينا  
 قويوب عابباسا طرف گئديب ، آخى او زمان مغلوب اولانلار قرآن اله  
 آليب يالوارماق ساياقيله دوشمنه طرف گئديب و آمان ايسته ردى لر .  
 عاشيق صاف و ساده اولور . بئله بيليب سارى خوجا قرآن قاباغا چيخار -  
 ديب ، بو ايشه اينانيب و دئيب : " ها ايندى كي ، بئله اولدى ، قالانلار  
 بئش - بئش ، اون - اون گلون كؤرپو اوستدن گئچون . فقط گول گز  
 قالسون اوتاييدا منيم سؤزوم يوخ " سارى خوجا قبول ائده ركن ، قوشون  
 اوسا قيله كؤرپو اوستوندى يول باشلايب . قول عابدوللانين اشاره -  
 سینه گؤره ، نئچه نفر داليدان هجوم گتيريب عابباسي ايته ليه - ايته  
 ليه كؤرپو اوستدن چاي آشاغي بورا خيلار . صونرا قافله يوك ياپ ،  
 باغلايب يولا دوشوب و اوز اصفهان قويوب .

عابباس قيزيل اوزهن چايندا موجلار آراسيندا ، ال - اياق چالاچالا  
 اوز تبريزه طرف گئدير . آما گولگز عشقى هر لحظه اونى شعر اوخوماغا  
 وادار ائله ييب و او گيروداردا دئير :  
 اوجا داغلار باشي گؤرنه توتون دور  
 يارين دردى اوره گيمده دؤيون دير  
 بوندان بئله شئيتلى دور سورون دور  
 داشيب چؤلدىن چؤله مستانه گئدر .

آردى وار

oooooooooooo

## رياضى گۆزويىلە



دەيىرىم ايندى كى ، بۇتون دۇنيادا -  
رياضى علملر حاكىمدىر بىزە ،  
كلىن : جىرە قارشى ،

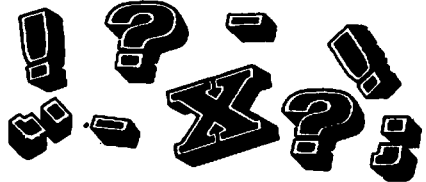
ك.م «سۆنمىز»

جىرىن گۆجويىلە -  
كشجەدن بىر قاپى آچاق كۆندوزە !

$$* \times \dots = * * *$$

ايىلەيك ، گۆل كىمى ، هر بىر رقمى ،  
سئناياق اۇنلارین اۆز جۇوهرىنى .  
گۆرسك بىر رقمین بۇخ دادى - دوزو ،  
اۇنا چاشنى ووراق سۆز جۇوهرىنى .

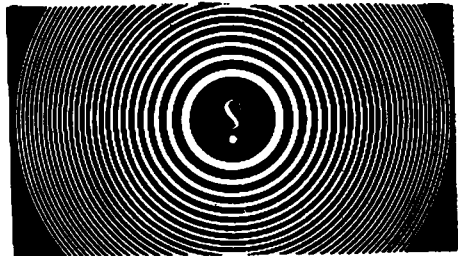
هر رقم اۇلورسا سئوينجە دۇلو ،  
ووراق اۇ رقمى گۆزل لىكلرە .  
سېلىنسىن اۆرکلر كىن - كدورتدن ،  
آرزولار ، گۆنش تك ، بۇيانسىن زره .



$$\bullet \bullet \div \dots = \circ \circ \circ$$

ياخشىلىق هر نه وار ، تۇپلاياق تمام ،  
بېسىلگە راست گلسك ، چىخاق اۇنلارى .  
دردلرى بۇلوشك اۆز آرامىزدا ،  
بلكە سئويندىرك باغرى قانلارى .

نفرتى رادىكال آلتىنا چكك ،  
قۇهيه يىتتىرك عشقى ، الهامى .  
حياتا بىر تزه باهار گتتىرك ،  
ان گۆزل آنلارى ياشاسىن هامى .



" دۇردلوک لىر- بايا تىلار " دىفترىندىن (۶)



بو داغلار، ارن داغلار  
اوزاغى گۇرن داغلار  
"خوى" دا بىر ايگىت اولسه  
ياسىندا "مىرنىد" آغلار.

بو يۇلدا، يارى باغلار  
يار گلر، يارى باغلار  
حكيم چاره ائدركن -  
قلىمى يارىب، آغلار.

من عاشىق، گۇزوم آغلار  
دىلىمدە سۇزوم آغلار  
درده ائله دۇزهرم  
الىمدن دۇزوم آغلار.

بو داغلار، صىرا داغلار  
سىزى كىم صۇرا، داغلار؟  
اؤمىد نيه باغلايمى  
من سىزدن صۇرا، داغلار؟

بو داغلار، قالا داغلار  
تۇرپاغى آلا داغلار  
اؤ تايداكى يارىمىن -  
سۇراغىن آل، آ داغلار!

بو داغدا، بلد آغلار  
بلد، نابلد آغلار  
دئىين نهدن سوسموسوز  
بىر گلين ديله، داغلار!

ازل گۇندن سنى دويدوم اۇزومده،  
اۇره گىمده، ديله گىمده، سۇزومده،  
منده، ائله بوتاق آتدين، بوى آتدين،  
نهایتده، سن اولدوم من اۇزوم ده.

بىزىم باغىن غنچه گۇلو، شن گۇلو،  
معصوم گۇلو، آزاد گۇلو، شن گۇلو،  
سىزى تانرى! ائله يۇلوشدورمايىن  
واهيمه سىز، آزاد گۇلوشن گولو!

الىم بۇشدور، مندن قورو آه ايسته،  
گىجه - گۇندوز، من آه چكىم آه اوسته.  
من بىلمه دن، منى گۇيه گۇتوردون،  
بىره چالسان، قوربانىنام، آهسته!

باغا گىردىن، دوستوم! اۇزوم در، اينجه  
بىرسالخىم دا، در، منه گۇندر، اينجه،  
قوراخلىقدان، قانام ياندى، كۆل اولدو  
من ترپه نىب، بىر زىنگيله درىنجه.

نازنده قىز! سن ائدنده ناز، اينجه  
طاقتىم يۇخ، نازىن ائيله آز اينجه!  
بىلىرسن كى، سن هر نه ناز ائيله سن،  
نيازىم وار سنىن صۇنسوز نازىنجه.

گۇلوستاندا، گۇر نه گۇلور، گۇل، اينجه  
سن ده، بىر گل او گۇل كىمى گۇل اينجه!  
دئىير: دۇنيا بىش گۇنلوک دور، يالاندىر،  
بىر سئير ائله اويدورمايا، گۇلونجه!



✽ شاشدان گورونور ✽

يۆز بۇداق غملىرىمىن بىر قولۇ باشدان گورونور  
 گل آچاق كىم بو نه قولدور، نه قماشدان گورونور  
 اول عزيز ايله ياواش باشلادىق اورطاق ياشايلاق<sup>(۱)</sup>  
 بلله نىر كىت - كىتده غملىر، اولياواشدان گورونور  
 بىز اورى كىدن سئويشىب، باغرى باداشكن ياشادىق<sup>(۲)</sup>  
 ايندى بو غمده همان باغرى باداشدان گورونور  
 نه غومور سورمه، شىرىن بال كىمى، حاللى دىرى باش  
 بو گونون غملىرى گىچمىش دىرى باشدان گورونور  
 دىلە يىردىك بىلله كاش بىزده بىر آرتاق، توره يىك  
 بو گونون دردى دىلكدن، و اول كاشدان گورونور  
 كىشىده عقل اولاقويماز اولاق حىددن چوخ اولاق  
 چون چوخالدىقجا اولاق، اپهكى داشدان گورونور  
 بىلمك اىسترسه بىرى اورى گلەجك طالعىنى  
 نىچە باش عائله دىر، باخسا ماشدان گورونور  
 مايا باش شعرىمىزه طنزى جالاق اىتدىك بىز<sup>(۳)</sup>  
 هىچ زاد اولمازسا، قازانچىم مايا باشدان گورونور  
 دىرلىك شاختاسى، لوت معنوياتى قورودار  
 مادى يوللارداكى، هيز، دعوا دالاشدان گورونور  
 كىتدى طوى توتسا يىغىر باشىنا اىل طايفاسىنى  
 نه محبت اولاق اولاق طويدا شاشدان گورونور

\* اورطاق = شريك . باغرى باداش = ان صىمى ، ان ياخيت ، ان  
 اىستكىلى . اپهك = چورهك . جالاق = بىوند

✽ امپریالیسم زنجیرلریں گمیرهک ✽

آغنا ییبیدیر دومان اوردوسو آلیب داغ دره نی  
اسمه سه یئل بو دومان کورلایا جاق منظره نی  
گونشین گۆزلرینه قاره بولود پرده چکیب  
بورویوب بیشر گویی ظلمت توزو اؤرت پنجره نی  
آت چاپیر دونیادا ظولمون قوشونو الده اوراق  
بیچیری هر نه کی وار سچمیری آغدان قره نی  
صانکی بیر قورخولو سئلدیرسا واشیر داغ داشیلان  
قالدیریر داغدا یاتان سیلدیریم ایلن سره نی  
هاردا نامرد گؤرور باش اگیری ذلت ایلن  
آما داره چکیری هاردا تاپیر بیر اره نی  
هاردا لایق کیشی وار همدم ائدیب زنجیر ایلن  
اٹلره حاکم ائدیبدیر بیر اوووج هیوره نی  
یولدولار گوللری بولبوللره باغ اولدو قفس  
گؤره سن باغوان الی اؤلده ره جک گول دره نی  
اره سی پاسلی دیر آما کسیری قول - بوداغی  
هانی اٹلرده او همت کی آلا بو اره نی  
گل وئره کال - اله زنجیرلری شیر تک گمیرهک  
صون چکک زنجیره ملتله ره زنجیر وئره نی  
گل دؤیوشمک توخومون ظالم ایلن بیرده اکک  
دؤنده رک گولشنه بو دونیادا داغی - دره نی  
ای بشر عاشیقی گل (حامد) ایلن ال اله وئر  
محو ائدهک ظلمت ائوین صونرا آچاق پنجره نی

## "دیوان ترکی فضولی" کتابی حقیقیندا

بو یاخینلاردا جنوب آذربایجان ادبیاتی نین سما سیندا بیئر اولدوز پارلادی. بیویوک شاعریمیز "محمد فضولی" نین دیوانی چوخ نفیس شکیلده و گۆزهل بیر گۆرکمده چاپدان چیخدی. بوخیر ایشین بانسیسی حقوق کورسو بیتیرمیش میر صالح حسینی جنابلاری و ایشین داوامیندا بیویوک رولو اولان، کتابی نشر ائدن محمد فتحی حضرتلری دیر. حادثیه نین هر آذربایجان ادبیات سئوه رین اوره ک آرزوسو اولدوغونو دئمک یئرسیز دیر. فضولی نین ایندییه کیمی الیمیزده اولان دیوانی آزا قالا یوز ایل بوندان قاباق چیخمیش دیوانین اوستیندن باشقا دگیل ایدی، بو اؤز یئرینده چوخ قیمتلی بیر آدیم ایدی آنجا ق بوگونکو آذربا - یجانلی تاسفله اوره ک آغریله بو دیوانی و اراقلا ییردی اوخویوردو... اونودا اوخویا بیلسه ایدی... آرتیق فضولی نین شائینه اولان حرمت سیز لیگه صون وئریلدی. عالم شاعریمیزه یاراشان بیر دیوان چاپ اوزوگور - دو. اؤزوده کاغادین و چاپین و کتابین بوگونکو گونونده!...

کتاب ۳۲۷ غزل، بیر مطلع، بیر تک بیت، ۵۰ قطعه، بیر یغددی بیت لیک مثنوی، ۵ مربع، ۴ مخمس، بیر تخمیس (حبیبی نین غزلینه تضمین)، بیر مسدس، ۴ ترجیع بند، بیر ترکیب بند و ۸۱ رباعی - شامل دیر. حرمتلی ترتیباً تچی نین وئردیگی وعده سینیه گۆره شاعرین قصیده و مثنوی لری، باشقا جلدده ترتیباً ائدیله جک دیر. میر صالح حسینی جنابلاری نین بئله نظم ایله ایشله مه سی نه قده ر ده یرلی و چتی - اولدوغو عیان دیر.

ایندیسه کتابی بیر آزا دقتله و اراقلا یاق :

ایلک نوبه ده کتابین الفبائی مسئله یارادیر، عرب و فارس کلمه لرین نجه یازیلما سینا داپر کتاب ثابت بیر قانون ایره لی سورموش دور: کلمه لر فارس و عرب تلفوظو اساسیندا یازیلمیش دیر. آنجا ق تورک کلمه لره صائترین نه ائیله گۆسته ریلمه سینه گلدیکده وضعیت بیر آزا قارشیر. E - اکثر حاللاردا اورتادا ک یازیلما دا اولده اک یاز - یلمیش دیر (۳۲ - نجی غزل) یازیلمیش دیر (۳۹ - نجی غزل) = b1

۱- ئ يا زيلميشدير ( ۴۱- نجى غزل ) ، ي يا زيلميشدير ( ۲۰۲ - نجى غزل )  
 وائله بو ي ايله  $u = i$  ده گۆسته ريلميشدير ( ۲۶۴ - نجى غزل ) .  
 $J = \gamma$  ده گۆسته ريلميشدير ( ۱۴ - نجى غزل ) و...

منجه كتاب " وارليق " ژورنالى نين ترتيب ائتديكى الفبائى ايشلستىدى ايكي بؤيوك خدمت ائتميش اولاردى : هم كتاب نظمه مالک بير الفبا ايله يازيلاردى. هم ده تكليف اولونان الفبا آرتيق رسميت تا پاردى وادبىيا تيميزى بو آجينا قلى وضعیتدن بير قده رده اولسا چيخا رداردى .

مضاف - مضاف اليه و صفت - موصوف مسئله سينه ده توخونماق يئر سيز دگيل . فضولى شعرينده ايسته ديگيميز قده ر بو تركيبلردن وار :  
 اهل حقيقت ، مبتلاي خط و خال ، عالم صورت ، عرض عارض ، زهر غم و باده ناب و سايره . كتاب بونلارين چوخونويو خا ريدا . يا زيلان كيمسى كتير ميشدير . بعضيسيني ده كسره علامتى ايله گۆسته رميشدير .

البته غيرملفوظه ايله بيتن مضاف اليه و موصوفلارا كسره ايش لتمك بدعت قويماق كيمي بير شئي دير ، چون نه فارس ونه ده تورك متنلرينده بئله بير قرار يوخذور . يا خشمي بودوركي بئله حاللاردا . فارس يازيلاريندا اولدوغو كيمي همزه دن مدد آلميسين . مثلا : باده ناب ، سرگشته جام . باشقا يئرلرده كسره بو چتينلگين آچاري اولاييلر .

اسكى يازيلارين ، او جمله دن قديم ديوانلارين اوخونوب باشا دو - شولمه سينه مانع گورونون عامللردن بيرى بو مكتوب اثرلرين يازى علامتلىرىندن فايدالانماسى دير . عموميتله قديم عرب ، فارس و تورك متنلرينده نقطه ، ويرقول ، ايكي نقطه و... بوكيمي يازى علامتلىرىندن استفاده اولونماييب و بو علامتلىر يالنيز آروپا ادبياتى واسطه سيله بوخلقلىرين يازىلى ادبياتينا يول تايا بيلميشدير . كتابين ترتيب ائده ني دوزگون اولاراق بو علامتلىرين يئرلى - يئرینده ايشله نيلمه - سينه فيكير وئرميشدير . بيرچوخ يئرلرده اولان كيمي نمونه اولاراق

۲۶۴ - نجى غزلده :

آيليب طرف بنا گوشينه درد دلیمی بیا او "طاق" بین ذئیه یا طره طرارسنه  
 بو علامتلىرايله چوخ گۆزه ل ايضاح اولونموشدور . آنجا ق ندنسه بيرپارا  
 قصورلارادا راست گلمک اولور . بونلارين بعضى چاپچيلارين سهوى و باشقا  
 لارى بيريتين ، بير مصرعين دوزگون باشا دوشولمه مه سيندن ايره لى  
 كلميشدير . ۲۵۰ - نجى غزلده بئله بير بيت وار :

نه توتون دورکی چیخا چرخه دل زاره مگر ؟

هجرداغینی اورار لاله عذاریم بو گنجسه ؟

ایشله دیلن ویرقول و سورغو علامتترین واسطه سیله اوخونان بیت معنا

سیز بیروضعیت تاپیر حال بوکی بیت بئله یازیلمالی ایدی :

نه توتون دور کی چیخا چرخه ؟ دل زاره مگر۔

هجرداغینی اورا زلاله عذاریم بو گنجسه ؟

یا خود بو بیت :

بونه سردیر ، سر عشقین دئمه دن بیر کیمسه یه ،

شهره دوشموش "من سنی سئودیم ، دین آواز لر؟

۶۵ - نجی غزل . کی بئله یازیلمالی ایدی :

بونه سیردیر؟ سر عشقین دئمه دن بیر کیمسه یه ،

شهره دوشموش "من سنی سئودیم" دئییه ن آواز لر!

۲۶۳ - نجی غزلین مطلعی بئله یازیلیمیشدیر :

غمزه سین سئودین کؤنول ، جانین گره کمز می سنه ،

تیغه اوردون جسم عریا نین گره کمز می سنه

علامت قویما قایدالاری دوزگون ایشله دیلسه بئله یازیلار :

غمزه سین سئودین کؤنول ، جانین گره کمز می سنا ؟

تیغه اوردون ، جسم عریا نین گره کمز می سنا ؟

...و

حرمتلی میر صالح حسنی نین گؤزه ل بیر ایشلریندن دیواندا اولان

قدیم تورک ، یا خود عراق تورکلری شیوه سینده اولان کلمه لرین معنا -

سینی آیدینلادیب هر صحیفه نین اتکینده یازما قدیر . مثلا : شیمدی ، اورار

چیزگین ، واره - واره ، ... کیمی کلمه لر دوزگون اولاراق غزلین اصلی

متنینده ائله بو حالتده یازیلیب و سونرا غزلین آلتیندا معنا لاری

وئریمیشدیر . آما بعضا غزلترین متنینده ال آ پاریلیب ، پیسده آ پا -

ریلیب ! نمونه اوچون ۱۹۸ - ۱۲۸ - ۵۳ - ۳۸ - نجی غزل لر آن قافیه

سیله ( روی حرفی ن و روی دان قاباق صاعث آ ) یازیلیمیش غزل لر دیر .

آنجا ق " کاتب بد تحریر " اوزاق اشاره ضمیری ، او معناسی داشیبیان و

فضولی ایشله دن آن کلمه سی یئرینه او یازمیشدیر . نتیجه ده غزلده

قافیه بابتیندن نقصان عمله گلیمیشدیر . مثلا :

بودور فرقی کؤنول ، محشرگونونون روز هجران دان ،



کیم اول جان دؤنده رز جسمه ، بوجسمی آبیپرار -  
توتوب راه عدم ، بولموش دها نیندن کونول کامین .  
جاندان  
منه هم جزم دیر اول عزم ، من هم قالمازام اونندان

اوندان ، آندان یازیلمالی ایدی .

۷۲ - نجی غزلده بئله بیر سهو گؤزه چارپیر :

صبریم آلیب فلک منه یوز مین جفا وئرهر .

آزا ولسا هرمتاع ، اونا ائل چوخ بها وئرهر

دوشدوم بلای عشقه خردمند عصر ایکــــن

ائل شیمدی مندن آلدیغی پندی منه وئرهر

آرتیق ایضا حا احتیاج دویولمور . منه ، بنا ( بکا ) یازیلمالی ایدی

قدیم دیوانلاردا بئله یازیلیمیشدیر ، قافیله زده بونودئیر : جفا ، بها ،

بنا ... تاسفله بئله نمونه لز چوخدور .

یوخاریدا قید اولونان مسئله لر یئر- یئر اکثر غزللرده اؤز عکسی

نی تاپمیشدیر . ایندیسه هر غزله خاص اولان چاتیشما زلیقلارا ذابیر نظر

سالا ق . مصرعین یا خود بیتین ایلکینده یازیلان عدد غزلین نمره سی دیر .

یوخاریدا دیرناق ایچینده یازیلیمیش حالت کتا بین متنی دیر . آشاغیدا

گلبن نمونه مقاله مؤلفین نظری دیر :

۲۰ - ( شعله ، آهیم لایاندردیم دل سرگشته نی )

شعله ، آهیمه یاندردیم دل سرگشته نی

۳۲ - ( گرچه شمشادده چوخ لاف لطافت واردیر ،

حدی یوخ دورکی اورا سرو خرامان ایله بحث

گرچه شمشادده چوخ لاف لطافت واردیر ،

حقی یوخ دورکی اورا سرو خرامان ایله بحث

۳۴ - ( ای فضولی من ملامت ملکونون سلطانی یم ،

برق آهیم تاج زر ، سیم سرشکیم تخت عاج )

ای فضولی من ملامت مولکونون سلطانی یم

برق آهیم تاج زر ، سیل سرشکیم تخت عاج

ایضاح : برق آه یوخاریدا دیر و فضولی اونو تاجا بنزه دیب ، سیل سرشک

آشاغیدا . آخیر شاعیری آلیب آیاریر ، اونودا تخت عاجا بنزه دیب .

۴۶ - ( مست ذوق شوقونم ، بیردیر یانیمدا وار و یوخ )

مست ذوق شوقونم ، بیردیر یانیمدا وار - یوخ .

ایضاح : قافیه ده روی حرفی ر و اوندان قاباق صاقت آ دیر. "وارویوخ قافیه ترتیبینی پوزور .

۵۵ - ( گوز خطین دن مردمن محو ائتمه دن بولماز مراد ،

ضایع ایلرحسنونو خطین سواد اوزره سواد )

ایضاح : بورادا . فضولی چوخ اینجه لیک ایشلتمیشدیر . دوزگون علامست قویولما ماق نتیجه سینده . یا نلیش معنا حاصل اولای بیلر .

گوز ، خطیندن مردمن محو ائتمه دن ، بولماز مراد .

ضایع ایلر حوسنونو ، خطین سواد اوزره ، سواد

یعنی : منیم گوزوم ، اوز گیله سین سنین خطین ( اوزده یعنیجه گؤیرش

توک ) وسیله سیله محواتمک ایسته ییر ، چونکی سنین خطین قاراسی اوسته

منیم گیله مین فاراسی تۆکولسه ( باخماق عملی اراده . اولونوب ) سنین

حسنون ضایع اولار ، ( چون خط اوسته - یازی اوسته - قارا تۆکولسه

یازی محو اولار ) .

۵۶ - ( لب شیرین لرین شوقی له ، فرهادی منم عصرین ، )

لبی شیرین لرین شوقیله ، فرهادی منم عصرین .

۶۱ - ( فقیه مدرسه معذور توت اونون لا عشق ائتسه ،

یوخ توزگه علمینه انکا ریمیز ، بو علمه جاهل دیر

فقیه مدرسه معذور توت انکا رعشق ائتسه ،

یوخ اوزگه علمینه انکا ریمیز ، بو علمه جاهل دیر

۶۷ - ( نه کمان دارسن ای مه کی آتیب غمزه اوخون ،

بیخدیغین صیده ، نه زخم ، نه پیکان گورونور ؟ )

نه کمان دارسن ای مه کی آتیب غمزه اوخون ،

بیخدیغین صیده . نه زخم ، نه پیکان گورونور !

۱۲۳ - ( بیر پری سلسله سی عشقینه دوشدوم تاگه ، )

بیر پری سلسله سی عشقینه دوشدوم تاگه ،

۱۳۴ - ( بوگون تیغین چکیب چیخمیشدی اول سرو روان سرخوش )

بوگون تیغین چکیب چیخمیشدی اول سرو روان سرخوش

۱۳۴ - ( پیایی سونما جامی قیلما اول سروی روان سرخوش ) .

پیایی سونما جامی قیلما اول سروی امان سرخوش

۱۴۵ - ( غنچه لر آچیلدی سیر باغ ائدین ای اهل دل ،

کیم گوروب گل لر ، گونول لر آچیلان چاقدیر بوچاغ )

ایضاح : صحیفه نین اتگینده چاغ ، چاق معنی اولونوب !  
آیدین دیر فضولی نین منظوری چاغ کلمه سی، زمان و وقت معنا سینه  
ایمیش . بیزبو چاغلارین بیر " چاغ " و بیر " چاق " اولدوغونو  
باشا دوشمه دیک !

بو غزل بئله قورتایر :

( محرم اولماز رندلر بزمین ده مئی نوش ائتمه یین ،  
ای فضولی چک ایاق اول بزمین یا چک ایاغ )  
ایکینجی " ایاغ " ین جام معنا سینه اولدوغو ایضا لازم دیر .  
۱۴۵ - ( فضولی سانما کیم بنزهر سنه عالم ده بیر عاشق )  
فضولی سانما کیم بنزهر سنه عالمده هر عاشق

ایضاح : قافیوده زوی ر و صاغت — دیر . پس بیریوخ هر یا زیلما لیدیر  
۱۴۷ - ( گلیر اولسان قیلارام فرش رهین پرده چشم  
دخی غم وار عزیزیم ، گوزه قارشو سنه لایق ؟ )

گلیر اولسان قیلارام فرش رهین پرده چشمیم  
دخی غم وار عزیزیم گوزه قارشو سنه لایق ؟

۱۶۲ - ( تیغ مویین داغیدیب ائتدی یئری عنبر فام )  
تیغ ، مویین داغیدیب ، ائتدی یئری عنبر فام .  
۱۸۰ - ( ای خوش اول شام کی بیخود گئده ییم کویینا صبح ،  
نیله رم اوندا دیو غیردن آلام خبرییم . )

ای خوش اول شام کی بیخود گئده ییم کویینا صبح ،  
نیله دیم اوندا — دیو ، غیردن آلام خبرییم .  
یعنی : کویوندا ائله بیخود اولوم کی نه ائتدیگی می صونرالار غیردن  
خبر آلیم .

۱۸۷ - ( غنچه و لاله دئمه ، داغ قاراسین قویاریب ،  
آل والایه ساریب ، سبزه ده پنهان ائتدیم )  
غنچه و لاله دئمه ! داغ قاراسین قویاریب —

آل و آلیه ساریب ، سبزه ده پنهان ائتدیم .  
ایضاح : سن غنچه و لاله نئی گوردویون کیمی بیلیم ، من داغیمین قاراسین  
قویاریب آل و آلیا بوکوب سبزه ایچینده گیزلتمیشم . ( غنچه و لاله  
منیم گیزلتمیشیم داغلار دیر ) .

۱۹۳ - ( وئرمه گل زاهد منه قورخو جنهمدن ساغین ،

- جنتیم دیر عارضی، زولفی دورور دامیم منیم)  
 وئرمه گل زاهد منه قورخو، جهنمدن ساغین!،  
 جنتیم دیر عارضی، زولفی دورور دامیم منیم!  
 ایضاح: دامی، یاخود دامو جهنم معنا سیندا ایشلنمیشدیر. بونون  
 ایضاحی لازم دیر.  
 ۱۹۵ - قافیهلر باده ییم، آزاده ییم، ساده ییم و... یا زیلمالی دیر.  
 ۲۲۲ - ( بیلهمز اولدو منی طعنه ائدهن اهل ریا،  
 شکر کیم حالیمی ای عشق دگرگون ائتدین)  
 بولاماز اولدو منی طعنه ائدهن اهل ریا،  
 شکر کیم حالیمی ای عشق دگرگون ائتدین.  
 یعنی: یاخشی کی ای عشق منی او قدهر اینجالتدین، گؤزلردن ائتمیشم  
 منی طعنه ائدن اهل ریا منی تا پایلمیر.  
 ۲۲۵ - ( دود هجران ناتوان ائتمیش فضولی خسته یی  
 یوخ می دیر یارب دوا ی دردهجران ایله یین؟)  
 درد هجران ناتوان ائتمیش فضولی خسته یی،  
 یوخ می دیر یارب دوا ی درد هجران ایله یین؟  
 ۲۹۱ - ( محشری اشکیم وئره ر سیلابه گر روز جزا،  
 اولما سا مقبول درگاهین سرشکم جوهری.  
 گوهری دیر عشق بحری نین فضولی آب چشم  
 لیک بیرگوهر کی لطف حق اونا دیر مشتری )  
 محشری اشکیم وئره ر سیلابه گر روز جزا،  
 اولما سا مقبول درگاهین، سرشکم گوهری  
 گوهری دیر عشق بحری نین فضولی آب چشم  
 لیک بیرگوهر کی لطف حق اونا دیر مشتری.  
 ۲۹۲ - ( دود آهیم دن قارالمیش، زارو سرگردان تنیم،  
 آتشین رخسا راوزه مشکین هلالین صدقه سی )  
 دود آهیم دن قارالمیش زارو سرگردان تنیم،  
 آتشین رخسا راوز، مشکین هلالین صدقه سی.  
 ۳۰۶ - ( هر زمان بیر آتشین رخسار سودا سین چکر،  
 ای فضولی گوربولورلاره اورولموش کؤنلومو)  
 هر زمان بیر آتشین رخسار سودا سین چکر،

ای فضولی، گؤر بواودلاره اورولموش کؤنلومو!  
۲۴۶ - ( غم اوغورلار عشق بازارینده نقد عمرمی،

قیلماق اولماز سود سوداده یامان اورتاغ ایلن  
غم اوغورلار عشق بازارینده نقد غومرومو،

قیلماق اولماز سود سوداده، یامان اورتاغ ایلن  
یعنی : من وغم شریک اولوب نقد غومرو گؤتوروب عشق بازارینه گیر -  
میشیک، آنجاق منیم یامان اورتاغیم یعنی غم نقد غومرومو اوغورلار  
و بو سوداده منه سود یوخدور.

ایکینجی مخصسه :

( کؤکسون آب روشن اول آب اوزره تۆکمک دیر حباب )

کؤکسون آب روشن، اول آب اوزره دؤیمدن دیر حباب

(دل چکیب زرین اوتاغین وئردی لعلیندن سراغ )

دیل چکیب زرین اوتاغین وئردی لعلیندن سراغ

( غمزه و قاشی کی میل ایلر فضولی بیدرنگ )

غمزه و قاشینا میل ائیلر فضولی بیدرنگ

اوچونجو ترجیع بند :

( زمانه صورت احوالین ائتدی دیگر گون ،

وفا خطینه قلم چکدی چرخ بوقلمون )

زمانه صورت احوالین ائتدی دیگر گون

قلم وفا خطینه چکدی چرخ بوقلمون

\*\*\*\*\*

جلال محمدی ( گلچین )

قان اولوبدور گؤزومدن روانه

آغلارام هرگئجه عاشقانه

عشق اولوبدور الینده بهانه

بو دنیزده گؤرونمور کرانه

الحذر، الحذر! دام ودانه

ای زمانه، زمانه، زمانه

اولموشام تیر عشقه نشانه

لاله نین حسرتینده الاهی

تا بیزه یاره وورسون اولدیر

ای دل، ای دل وداع ائیله جاندا

ای دل، او خط وخاله وورولما

آیری سالدین منی سئوگیلیمدن

عزیز و دگرلی دوستوم سؤنمزه اتحاف

\* قره باغ شکسته سی \*

اوگونلر تهراندا، لاله زار خیابانی دهقان تئاتروسونون قاباغسی شولوق اولوردو. هرگون بیر بیغین انسان اوردا ازدحام توره دیردی . خیاباندا گل - گئت چتین اولموشدو .

بوازدهام آذربایجان هنرمندلری نین اوردا وئردیکلری کونسئرت خاطرینه دوزه لیردی... کونسئرتین بیلیطی الدن اله گزیب نئجه برابر اوز قیمتیندن باها ساتیلیردی، من ده مین لر انسان کیمی هرگون کاسا قاباغینا مراجعه ائدیردیم. لکن بیلیط تا پماییب الی بوش ائوه قاییدیر دیم. آخیردا کونسئرت عضولری نین بیری نین کؤمگیله بیلیط آلمایا موفق اولدوم .

سالوندا ایگنه سالماغا یئر یوخ ایدی، چتینلیکله صندلیمی تاپیب اوتوردوم، کونسئرت گئجه ساعات سککیزده باشلانماقادی، خلق تئز - تئز ساعات باغیب کونسئرتین باشلانما سینی گؤزله ییردیلر... ساعات سککیز اولار - اولماز جماعتال چالدیلار، اونونلا خلقین انتظارچکدیکلرینی بیلدیردیلر. پرده نین دالیندا تاراق - توروق سی گلیردی، معلوم اولوردو اوردا صندلی لری یئر به یئر ائله ییرلر .

ساعات سککیزدن ایکی - اوچ دقیقه کئچمیش پرده آچیلدی، کونسئرت - تین مدیری صحنه قاباغینا گلدی... گینه جماعت شدتله ال چالدیلار... مدیر تشکر ائدیب شؤزونو بئله باشلادی :

عزیز تاماشاچیلار! سیز اوچون ترتیب وئردیکیمیز کونسئرت - سه باشلاییریق اومیدیم وار بوگئجه کی کونسئرتیمیزدن ده راضی گئده سیز، ایلک نوبه ده با جاریقلی هنرمندیمیز... اوخویور (یارالی دورنا) .

موزیک چالماغا باشلادی، مدیر صحنه دن چیخیب آرتیست صحنه یه گلدی، باشا گدی، تاماشاچیلار طرفیندن آلقیشلانندی... گؤزه ل سی ایله اوخو - ماغا باشلادی : " سن هارالیسان هارالی دورنا... اوچی الینسین یارالی دورنا... " بو سؤزلری ائله لحن ایله ادا ائدیردی کی دئیسه سن دورنادان قصدی بیر خلق و بیر ملت ایدی ...

ماهنی لاردا متین سۆزلر و هنرمندلرده بیرنوع چکینمه و پرهیه —  
احساس اولوردو. هله رقص لر نه قدر وقارلی، اوزون پالتارلار، اؤرتوک  
قوللار و سینهلر... بیر پارا یئرلرده اولان کیمی چیپلاقلیقدان و ایگر  
ندیریحی حرکتلردن هئج بیر خبر یوخ ایدی ...

هر بیر هنرمندگلیب اوخویوب و نقشینن ایفا ائندن صونرا سورکلی  
آلقیشلار و آردی کیلمز تحسین لرله قارشیلانیردی. تکرار — تکرارسی  
سالونو بورویوردو. آرتیست لرین هر بیررسی ایکی — اوچ کره صحنه یه  
قاییدیب آیری بیر ماهنی یا آیری بیر نقش ایفا ائدیردی...

تاماشاچیلار راضیلاشما ییب گینه ده توکنمز چپیک لرله آرتیستلرین  
قاییتما سین ایسته ییردی لر. صحنه نین مدیری پرده قاباغینا چیخیب تشکر  
اؤندن صونرا تاماشاچیلارا خطابا دئدی : عزیز تاماشاچیلار بی —  
اورکئسر هیفتی اؤزوموزو بو قدر لطف و محبته لایق بیلیمیریک بو محبت  
لره یارار بیر سۆز تا پمیرام کی اونونلا سیزدن تشکر ائدیم، نئیله مک  
سیزین ایستکلریزی یئرینه یئتیرمک بیزیم آرزیمیزدیر. آنجا ق بو حالدا  
کونسئرتیمیز صحنه قدر قورتارما یا جاقدیر، پروگرامیمیزین صون نمره —  
لریندن کسمگه ده حثیفیمیز گلیر چونکی هنرمندلریمیزین هر بیررسی  
اؤز یئرینده سئچکین بیر هنرمنددیر، نئجه سیز عزیزلری اونلارین هنر —  
ینی گؤرمکدن محروم ائتمک اولار...؟ اجازه وئره سیز محبت لری سزدن  
تشکرله پروگرامیمیزا ادامه وئره ک تا نظره آلینان قسمت لرین هامی  
سیندان استفاده ائده سیز....

بونلاری دئییب دایاندی، سکوت سالونا حاکم اولدو... مدیر گولو —  
مسه یه رک دئدی :

دئییرلر سکوت راضیلیق علامتی دیر، پس برنامهمیزه ادامه وئیریریک  
نوبتی پروگرامیمیزدا اوخویاجاق... (قره باغ شکسته سی)، شدتلی —  
آلقیشلار سالونو تیترتدی، موزیک دیلیندی، آرتیست صحنه یه گلیب باشا گدی  
اوخوماغا باشلادی... سالونو سکوت بورودو، نفس لر سینده گیزله نیب  
صحنه هامی نین حواسینی اؤزونه جلب ائتمیشدی .

من صدلی نین دسته سینه سؤیکه نیب موزیک و ترانه نی دینله ییردیم  
ندنسه دؤنوب صول طرفیمده اوتوران تاماشاچی با خدیم، گؤزونون یاشی  
یاناقلارینا اله نیردی... تعجب له صوروشدوم : سیز آغلا ییرسیز!؟ او حالدا  
الینی اوخویان آرتیسته دوغرو توتوب دئدی : " این چه میگه ؟" گوردوم

قونشوم تورکجه ده بیلیمیر، من فارسجا دئدیم: سیزکی تورکجه بیلیمیرسیز نه اوچون آغلاییرسیز؟ دئدی: منی آغلادان بو موسیقی دیر، موسیقی بین الخلق بیردیلدیر، موسیقینی هامی ائشیدیب حظ آلا بیلر .

(قره باغ شکسته سی) بیتیمیشدی، باشقا برنامهلر اجرا اولوردو. من برنامهلره باخدیقدا. قونشومون صحبتینه ده قولاق آسیردیم، اونون صحبتی منیم اوچون جالب اولموشدو. قونشوم صوروشدو: بو آدام سؤزلر- بینه نه دئییردی؟ دئدیم: سؤزلری کلمه- کلمه یادیمدا قالما ییب، بو قدر دئییه بیللمکی، بو هنرمند قره باغلی لارین سینیق اورهک و اینجیک روحلاری نین نغمه سینی اجرا ائدیردی، آنجاق بونون آدی قره باغ شکسته سی اولدوغو حالدا بوتون آذربایجانلی لارین قلب و روحوندا ن قالخان سیزیلتی لاری اوندا ترنم اولور. صحبتیم دئدی: تک آذربایجانلیلارین بوخ بوتون احساس صاحبی اولان بشریتین سیزیلتی سی بو موسیقی ده دو یولوردو... قونشوم منه جالب بیر انسان اولموشدو. صوروشدوم سیزکیم سیز، نئجه اولوبکی دیلینی بیلمه دیگیز بیر کونسئرته گلیب سیز؟

دئدی: من خلبانام و موسیقی یه عشق بسله ییرم. من بیلدیگیم یابانچی دیل یالنیز انگلیسجه دیر، آنجاق پاریس ده، رومدا، برلین ده، مادریده و باشقا دیللرینی بیلمه دیگیم یئرلرده کونسئرته گئتمیشم و اونلارین موسیقی سیندن حظ آلمیشام، اودورکی منیم بوردا تورکجه کونسئرته گلمه گیم غیرعادی بیر ایش دگیلدیر. من تانیدیغیما گوره تاماشاچیلارین ایچینه فارس، ارمنی و باشقا تورکجه بیلمه یین آداملار چوخدور. من ده سیزین موسیقی دن چوخ لذت آتیار دیم و بو هنرمندیزده منی آغلادتی، آیری بیر موسیقی منده بئله بیر اثر بورا خما ییب دیر. دئدیم اصولا شرق موسیقی سی غملی دیر و انسانین روحوندا کدر یارادیر...

دئدی موسیقی غمدن دوغولوبدور، انسان اؤز حیات تاریخینه شنلیکدن قایاق غم احساس ائدیبدیر. او غم لر انسانی اینله دیب، سیزلادیب، بو سیزیلتی لار او حالیب موسیقی یه چئوریلدیر. سیزین قره باغ شکسته- سی اونون تکمیل اولموش و علمی لشمیش بو گونکی نمونه سی دیر. سؤزونه ادامه وئره رک صوروشدو بیلیرسیز موسیقی آلت لریندن ایلک دفعه بشر دوزه لدیب استفاده ائتدیگی هانسی دیر؟ گینه اؤزو حواب وئردی: نئی بشر ایلک دفعه قمیش لیکدن بیر قارغی قویا ردیب یونوب، اونویله ییب سیندن خوشو گلمبشدیر... بیر گنج چوبان سؤروسونو چؤلده بورا خوب،



بیر تپه اوستونده اگله شیب نغی چالماغین گورموسوز؟ اصیل موسیقی و  
 عشقن قوپان اینیلتی اودور، من یو صحنه لردن چوخ آختاریب تا پمیشام  
 وشیریم لاردا (نوارلاردا) ضبط ائتمیشم ...

یاغشی صحبتچی تا پمیشدیم، سؤزلری جانیم سینیردی، صحنه مدیرینین  
 بو سؤزو صحبتیمیزی کسدی : عزیز تا ماشاچیلار کونسرتیمیز بیئتدی،  
 گنجه نیز خئیره قالسین . ساعت اون ایدی هامی شدتلی آلقیشلاردان  
 صونرا آیاغا قالخیب سالوندان چیخماغا باشلادیلار، من ده هم صحبتیم له  
 وداع ائدیب سالونون قاپیسینا ساری یوللاندم، ائوز - ائوزومسه  
 فیکیرله شیردیم کی، اولابیلر فضولی ده ائوز غزلینده همین مطلبی  
 دئمک ایسته بیر :

نالهدن دیر نغی کیمی آوازه عشقیم بلنسد  
 ناله ترکین قیلمازام نغی تک کسيلم بندبند  
 ( صون )

### علی آذری

اٹلسیز، منیم نه گونوم  
 چیخماز سسیم، نه اونوم  
 آنا یوردونو سئوون -  
 اوغلون باشینا دئونوم.

قلیم سؤزله دؤلودو  
 یولوم حقین یؤلودو.  
 ائل آدینی اوْجالدان  
 تاریخ بو یو اولودو.

عزیزیم، اکین یئری  
 یاز گلیب، اکین یئری  
 قوی اورکده قالماسین  
 نه غضب، نه کین یئری

آتما دوستو، یولداشی  
 بو تورپاغین اول داشی  
 قایا اولسان غربتده،  
 اول یوردونون پول داشی!

عزیزیم، داشدان گنچر  
 سؤزلرین داشدان گنچر  
 مرد ایگیّت وطن اوچون  
 یئرینده باشدان گنچر

آچاق تپه داغ اولماز  
 هر کؤلوقدان باغ اولماز  
 وجدان اولمایان یئرده  
 نئیله سن اوز آغ اولماز

## آتالار سۆزو

- \* دهلی یه داش آتما ، باشووا . داش یاغدیرار .
- \* مصلحتله آتیلان داش اوزاق گفدهر .
- \* ارسیز آرواد ، جلووسیز - آت !
- \* ار - آروادین ساواشی ، یاز گونونون یاغیشی .
- \* آتا اولماق آساندیر ، آتالیق ائیله مک چتین !
- \* قیزی قیزیل آتما ، قیزی گوزدن سالما .
- \* قیزی اوطاق لی یه یوخ ، پایاق لی یه وئر !
- \* دوست دوستدان کنار اولماز ، آرالیقدا مردم آزار اولماسا .
- \* دشمن دشمنه غزل اوخوماز !
- \* قورخاق گونده یوز یول اولر ، ایکید عومورده بیر یول .
- \* یامان یئیه نین اولسون ، یامان دئییه نین اولماسین .
- \* یاغشی ایل باهاریندان بیلینهر ، یاغشی گول سحریندن .
- \* درد وار گلهر گئچر ، درد وار ده لر گئچر .
- \* دردینی گیزله دن - ذواسینی تاپماز .
- \* سینان قول ساغالار . سینان قلب ساغالماز .
- \* حکیم سیز ، حاکم سیز شهرده قالما .
- \* کور بولاقدان سو گلمز .
- \* کور ساتیجی نین کور آلیجی سی اولار !
- \* کئچل درمان بیلسه ، اوز باشینا یاخار .
- \* توی دا اولسا تویوغون وایی دیر . وای دا اولسا !
- \* گئچی نین اجلی گلنده ، بوینوزونو چوبانین چوماغینا سورت .
- \* اولمیش اصلانا دووشانلار دا هجوم ائیلهر .
- \* اولوسی اولان بیرگون آغلار ، دهلی سی اولان هرگون !
- \* دمیر نمدن ، انسان غمدن چورویر .
- \* قارا گونون آغ گونودا وار !
- \* زور ایله کوپک سورویه گئتمز .
- \* دایجا آت اولینجه ، بییه سی مات اولار .
- \* بیخیلان آغا جا بالتا ووران چوخ اولار .



گۆنش ایلی ( ۶۷/۱/۲۱ ) ، " پنجوین " - ده شهید اولان وطن عسگری  
" محسن سعیدی " - نین رثاسیندا :



✽ علی کمالی

بويا خيئنلاردا دين ووطن اوغروندا شهيدا اولان  
مرحوم " محسن سعیدی " مجله ميزيـــــــــــــــــــــــ  
هيئت تحريريه سيندن وقا يغي كشا مكداش-  
لارئيندا ن آقاي علي کمالی نين ياخيئن  
قوهومو ( دايي اوغلو ) اولوب ، اونون  
شهادتي مناسبتيله آشا غاداكي منظومه  
آقاي کمالی طرفيندن قوشولـــــــــــــــــــــــوب  
۶۷/۲/۱۵ - ده قورولموش ترحيم  
مجلسينده اوخوندوو مجلس ده حاضر  
اولانلارين هاميئيني آغلاتدی .



آی مسلمانلار، بوغمدن ،سینه چپ راست ، داغلايین  
آی گؤزل ائل - طایفالار، یاخشی عزا سین ساغلايین  
آی جوانلار، بوبیزیم ناکامه حبله چاغلايین  
آی خانئملار، بیربیراؤستدن ، قاره معجربا غلايین  
گؤزیاشی کافی دئیل ، ، "محسن " اوچون قان آغلايین

وقتیدیر، سؤیله " روبابه " ایندی وورسون چنگ اوزه  
چکمه بین سۆرمه ، تۆکون کۆل ، ایندی سیز "شہلا" گۆزه  
"زینب" غمخواره دئی ، باغریئن کباب ائیله کۆزه  
آی شهیدقارداشلاری ، غم خانه سین بایداقلايین ،  
گؤزیاشی کافی دئیل ، "محسن" اوچون قان آغلايین .

ھاردانەشىن ، تاباجىن اۆستۈندە ساچلارنىڭ ساچا  
اۋپمە گە گۆل ياره لردن ، قانلى دىمالىن آچا  
كلگىن ، مروت دىيىل اۇغلان آتاسىندان قاچا  
قۇيمايىن گىتسىن ، جماعت ! بوجوانى ساغلايىن<sup>۷</sup>  
گۇزىياشى كافي دىيىل ، "محسن" اۆچون قان اغلايىن

آي قۇھوم - قارداش تانىردىز محسنى ، معصومىدى ،  
ھم آتاسى ، ھم آناسى ، ھم اۆزۈم مظلومىدى  
باشرف آباسى تىك ، زحمتكش ومحرومىدى  
بونشان افتخارى دۇشلىرى سانجا قلايىن  
گۇزىياشى كافي دىيىل ، "محسن" اۆچون قان اغلايىن

"محسنىم" ! جانىن شىھادىتلى ، سىن احسان ائىلە دىن  
بىزلىرى سىن مفتخر ، عزىلى انسان ائىلە دىن  
محشرى ، يوم الحسابى ، سىھل وآسان ائىلە دىن  
دىن سۇھ نلىر ، سىزدە دۇنيا شانىنى آچا قلايىن  
گۇزىياشى كافي دىيىل ، "محسن" اۆچون قان اغلايىن

سىن بومستضعف اولان جمىئىتىن قۇربانى سىن  
دىن اۆچون دامجىلايان ، بىر قىطرە ، اۆمىت قانى سىن  
ياخشى قان ايلە سۇواردىن كىشور ايرانى سىن !  
آي اىگىدلىرى سىزدە بىل مېھن اۆچون قۇرشا قلايىن<sup>۸</sup>  
گۇزىياشى كافي دىيىل ، "محسن" اۆچون قان اغلايىن

قىرمىزى قانىن حرام اولسون ، سىن ، قان اىچەنە  
كاش اولادى مېن مۇنئىت ناكىشى ، قۇربان سىنە  
بىزىنى وئردىك تصدق دىنە ، قۇربان مېھنە  
يانما غا ياران بۇيولدا ، شىمىك جان ياغلايىن  
گۇزىياشى كافي دىيىل ، "محسن" اۆچون قان اغلايىن

آی گونش ، آی یئل ، سیز آلاله ، محسنی سیزنا زائیدین  
 آی ملک لر ، محسنین روحیله سیز پرواز ائدین  
 آی بهشتی حوری لر ، سیز محسنی پشواز ائدین  
 آی چۆلون آغ گۆل لری ، سیز بوشهیدی آغ لایله  
 گۆز یاشی کافی دئییل ، "محسن" اوچون قان آغ لایله

بو آغیر غم لر "کمالی" نی سرانجام اولدور  
 بللی دیر ، بوسملی یئل لر ، هر نه گۆل وار سولدور  
 محسنین مظلوم لوق اندوهی ، جهانی دولدور  
 آی بومظلومی سؤن لر ، دؤش وورون ، باش فاق لایله  
 گۆز یاشی کافی دئییل ، "محسن" اوچون قان آغ لایله

تهران - ۱۳۶۷/۲/۱۵

#### ایضا حلاله:

- ۱- چا غلاماق : خورلاماق ، درست ائتمک . ۲- ربابه : شهیدین
- آناسی آدی دیر . ۳ - شهلا : شهیدین با جیسی آدی دیر . ۴- زینب :
- شهیدین بیر آیری با جیسی آدی دیر . ۵- بوتاریخه قده رشهیدی
- جنازه سی پنجوین دن گلمه میشدیر . ۶ - ساچا : پریشان ائده .
- ۷ - آقای حاج سعیدی - محسن شهید اولاندان قابق ، اونوبیر گجه
- یوخودا گورور ، محسن گنده - گنده محو اولوروا و حالدا تاسیندان حلال-
- لیق ایستیر . ۸ - قورشا قلاماق : بئل با غلاماق . ۹ - آغلاماق :
- آغ سَرمک ، کفن ائتمک . ۱۰- فاق : شکاف .

## حاج محمد نخجوانی

نام حاج محمد نخجوانی برای کتابخوانان و فرهنگ دوستان ، نامی آشنا و قابل احترام است ، چرا که این مرد معارف پرور ، عمر پربرکتش را در راه جمع آوری کتب نا دروختی صرف کرد و حاصل آن همه تلاش و مجاهدت هم اکنون به صورت گنجینه‌ای شایگان در دل کتابخانه ملی تبریز جای گرفته که ما به آبروی شهر تبریز به شمار می رود .

این مرد نیکنام علاوه بر این که کتاب شناسی فاضل بود شاعری توانا نویسنده‌ای چیره دست ، محقق دانشمند و مترجمی با ذوق هم بود .

حاج محمد فرزند حاج علی عباس نخجوانی و خواهرزاده شاه‌عرب‌نادر آذربایجان میرزا علی لعلی در سال ۱۲۹۷ هجری قمری که خود آن مرحوم " تاریخ مولود " را برای تولد خود ماده تاریخ ساخته بود در شهر مردخی تبریز در بیک خانواده دانش دوست چشم به جهان گشود . پدرش حاج علی عباس با این که در ظاهر شغلش تجارت بود ولی از استادان عصر خود به شمار می رفت . چنان که مرحوم حاج اسماعیل امینخیزی در نشریه مخصوص کتابخانه ملی که به یادروا نشاند حاج محمد نخجوانی در سال ۱۳۴۱ شمسی منتشر شده می نویسد :

" نام پدر آن مرحوم حاج علی عباس مشهور به نخجوانی و شغلش تجارت بود و در علم قرائت ( تجوید ) استاد و یکی از شاگردان میرزا رضوان جایگاه شیخ عبدالحریم سلطان القراء به شمار می رفت . این مرد عالیقدر بدون آن که از طرف ریاست دبستان یا خود شاگردان اظهار بی‌شود خودشان به صرافت طبع حاضر شدند که روزی یک ساعت در دبستان حاضر شده

شاگردان را از معلومات خود مستفید فرمایند. تقریباً " چهار یا پنج ماه هر روز مرتباً "در سرزدن آفتاب در دبستان حاضر شده با فاضلات و افادات می-پرداخت .... و خود بنده که یکی از شاگردان بودم حق استادی ایشان را هیچ وقت فراموش نکرده و نخواهم کرد".

صاحب ترجمه تحصیلات خود را در سال ۱۳۰۶هـ، ق در مکتب خانه های آن روزی تبریز آغاز می کند و ابتدا در مکتب مرحوم سید حسین زینسوزی ملقب به امین الادبا و سپس در سال ۱۳۰۸هـ، ق به اتفاق مرحوم حاج محمد علی بادامچی و سید حسن تقی زاده در مدرسه طالبیه به کسب دانش ادامه می دهد؛ وی پیش پدرش مشغول تجارت می شود ولی چون از سنین جوانی عاشق کتاب بود و به مطالعه و تحقیق علاقه و اقری داشت لذا از همان هنگام ولعی برای جمع آوری کتب نفیس و خطی پیدا می کند که شگفتی همگان

را بر می انگیزد. مرحوم دکتر مهدی مجتهدی در این زمینه می نویسد:

" عشق او به جمع آوری نسخه های کمیاب تما شایی است. گاهی برای تهیه یک کتاب نفیس خطی از تبریز به اصفهان و شیراز مسافرت کرده با زحمات زیاد آن را بدست آورده است. حاج محمد آقا در فسن کتاب - شناسی تخصصی کامل دارد، به مجرد دیدن یک کتاب خطی، تاریخ تجریر و درجه اهمیت آن را می گویند".

آقای علی اصغر مدرس نیز که یکی دیگر از دولستان و مصاحبان آن مرحوم بود اظهار می دارد:

"مرحوم نخجوانی .... از لحاظ علاقه ای که به سیروساحت داشت به هندوستان و پاکستان و افغانستان و مصر و شامات و اغلب معالک اروپا مسافرت کرده و دیدن دانشمندان و خرید کتاب خصوصاً " کتاب های خطی در این مسافرت ها وجه همت وی بود و با لایحه از نسخ خطی منحصر به فردی که به عناوین مختلف از کشور ایران خارج و به دست بیگانگان افتاده بود می خرید و به کشور خود بازمی گردانید و بدین نحو این ذخایر معنوی گرانبها را تا حدود امکان از دستبرد حوادث و تصرف نااهلان و ایادی نامحرم مصون و محفوظ می داشت و خیانت ها و لاقلا اشتباهات دیگران را جبران می نمود

---

(۱) حاج اسماعیل امیرخیزی - نشریه مخصوص کتابخانه ملی به یاد مرحوم

حاج محمد نخجوانی - ۱۳۴۱ - ص ۱۱

(۲) دکتر مهدی مجتهدی - رجال آذربایجان در عصر مشروطیت - ص ۲۰۴.

و از این راه خدمت گرانبھائی به ناموس این آب و خاک انجام می‌داد .  
حاج محمد ۲۷ ساله بود که نهضت مشروطیت آغاز می شود و چون مرد  
آزاده و روشنفکر و اهل کتاب و مطالعه بود و در نتیجه پیشرفت علم و جا معه را  
درگرواستقرار آزادی و حاکمیت قانون می دانسته لذا از مشروطیت بیست  
جانبداری می کند چنان که امیرخیزی می نویسد :

"سال ها پشت سر یکدیگر می گذشت تا آن که هیاهوی مشروطیت بلند  
شده بنده از دور و نزدیک شنیده بودم که مشارالیه از طرفداران مشروطیت  
است و غالباً " با آقای میرزا جعفر خا منه ای که الحق شخص بزرگواری است  
معاشرت دارم " .

این مرد خیرد رتاء سبب کتابخانه های تربیت و ملی تبریز نقوش  
مهمی داشته از جمله دربنای ساختمان کتابخانه تربیت که در سال ۱۳۰۰ -  
شمسی آغاز شد و جزو ۴ نفری بود که به هیئت مدیره آن انتخاب شد  
و در به ثمر رساندن آن کتابخانه معظم زحمات زیادی متحمل گردید .  
و علاوه بر اینکه در نحوه احداث ساختمان آن نظارت داشت مبلغ یکصد -  
هزار ریال هم کمک نقدی داد . او همواره به عضویت شورای این کتابخانه  
که مدت ها شورائی اداره می شد نیز انتخاب می گردید .

این مرد پیرتوان علاوه بر عضویت در شورای کتابخانه تربیت ،  
بنا به سوابق درخشانش در ترویج علم و ادب در سال ۱۳۱۲ شمسی به عضویت  
نخستین شورای فرهنگ آذربایجان نیز انتخاب گردیده و از این طریق  
نیز منشاء خدماتی می شود .

آن مرحوم فهرستی برای کتب خطی آن کتابخانه تالیف کرد که  
در سال ۱۳۲۹ شمسی در ۳۱۹ صفحه به چاپ رسیده و دارای فهرست اعلام نیز  
می باشد . این فهرست را می توان مجموعه ای از شرح حال رجال بزرگ

---

۱) ۲) نشریه مخصوص کتابخانه ملی - پیشین - ص ۱۱ و ۱۴ .

۳) محمد علی صفوت - داستان دوستان - ص ۱۲۱ .

۴) حسین امید - تاریخ فرهنگ آذربایجان ( ج ۲ ) ص ۶۴ و ۶۳ .

۵) حسین امید - پیشین ( ج ۲ ) ص ۲۱۷ .



علم و ادب و تاریخ نیز دانست که تالیفات آنان با نهایت دقت و موشکافی تحقیق و معرفی شده است که نمونه‌ای از آن نقل می‌شود.

### انوارالتنزیل عربی

تالیف ناصرالدين ابوسعید عبدالله بن عمر بن محمد بن علی - بیضاوی شیرازی مشهور به قاضی بیضاوی است که در سال ۶۸۵ هجری وفات یافته و در چرنداب تبریز مدفون است. مؤلف آن رابه انوارالتنزیل و اسرار - التاویل نامیده و مشهور به تفسیر بیضاوی است و از معارف علمی شایسته و قاضی بیضاوی بوده است و تالیفات دیگر مثل غایه القصری در فقه و شرح مطالع در منطق و شرح کافیه و غیره دارد و جمعی از علما انوارالتنزیل را ملخص و مختصر زعفری می‌دانند.

این کتاب جلد دوم و نصف اخیراً تفسیر است که از سوره کهف تا آخر قرآن می‌باشد و آیات با جوهر سرخ نوشته و پشت ورق اولی تذهیب خوبی دارد و باقی صفحات با جوهر قرمز جدول کشیده شده تاریخ کتابت ۹۷۹ و - نویسنده محمد بن محمد بن احمد بن اسماعیل الشهبزیه ابن داود مقدس می‌باشد و در حاشیه آخر کتاب ختم، مقابله و تصحیح آن رابه سال ۹۸۰ نوشته‌اند:

این مرد نیک‌نام در تاسیس و شکل‌گیری کتابخانه ملی تبریز نیز سهیم عمده‌ای داشت. در این زمینه دوست نزدیکش مرحوم آیت‌الله حاج میرزا - عبدالله مجتهدی می‌نویسد:

" دیگر از سجایای بسیار عالی آن مرحوم وطن پرستی و علاقه مندی بودن به مصالح و منافع وطن بود و مخصوصاً به شهری که در آن چشم بدنیا گشوده بود و بزرگ شده و تربیت یافته بود علاقه و محبت فراوانی داشت و از هر ترقی و افتخاری که نصیب وطن عزیز می‌شد شادمان و مفتخر می‌گردید و در کارهای خیر و عام المنفعه شهر تبریز بدون توقع مادی همکاری داشت ما ننهادار و نظارت به کارهای دارالترجمه و جمعیت حمایت از زندانیان و امثال آن و همین کتابخانه ملی تبریز که چند سال است تاسیس شده و پیشرفت سریعی کرده است تا اندازه مهمی مرهون زحمات و تشویق آن مرحوم بود. اول کسی که مبلغ معتنا بهی برای شروع ساختمان پرداخت کرد آن مرحوم بود و در اول افتتاح پانصد جلد از کتابهای شخصی خود را که شاید عزیزترین تمام اشیاء در نظرش بود به آن کتابخانه

جدیدالتاسیس تحویل داد . . . . . بسیاری از فضلا و دانشمندان و اهل تتبع و فضل از دور و نزدیک که در کار تالیف کتابی یا تحقیق مطلبی علمی و ادبی بودند به کتابخانه شخصی مرحوم نخجوانی رجوع می کردند و آن مرحوم با علو طبع و سعه صدر مخصوص خود کتاب های مورد نظر را در اختیارشان می گذاشت. غالباً " دیده می شد که یکا ستاد دانشگاه تهران و یا یک مستشرق - اروپایی در منزل مرحوم نخجوانی مشغول مطالعه کتاب و یا برداشتن یا دداشت از روی یک نسخه خطی است . مرحوم نخجوانی راضی نشد که بعد از مرگ خودش این رشته مساعدت و احسان در حق فضلا و ارباب فضل منقطع شود و وصیت کرد که تمام کتابخانه بدون استثناء به کتابخانه ملی تبریز منتقل بشود البته این ها نیز از پانصد جلد کتابی بود که در زمان حیات خود تحویل داده بود . حال آن که کتابها که بیش از سه هزار جلد است در محل مخصوص در کتابخانه ملی چیده شده است و در دسترس ارباب فضل و دانش قرار گرفته است "

جالب توجه است که آن مرحوم در سندی که در این رابطه تنظیم شده قید کرده است که کتاب های اهدائی به کتابخانه ملی فقط در تبریز - زدر کتابخانه یا د شده مورد استفا ده قرار خواهد گرفت .

در میان کتب اهدائی وی کتاب های گرانبها و منحصر به فردی موجود است از آن جمله : " یکی کتاب ریاض الجنه است در هشت روضه و بحر العلوم در دو جلد که هر دو تالیف میرزا حسن زنوزی متخلص به فانی است . ریاض الجنه در اواخر قرن ۱۲ هجری تالیف شده و بسیار بزرگ ، مفصل و قطور است . ابعاد آن طولاً "چهل و عرضاً " ۲۷ سانتیمتر است . دارای ۱۱۴۰ صفحه است . هر صفحه قریب ۳۵ سطر این کتاب هنوز چاپ نشده و اگر چاپ شود هر روضه آن در حدود ۵ جلد و زیری می شود که جملتان به چهل جلد بالغ میشود . کتاب بحر العلوم نیز در تواریخ و حکایات و اشعار و موضوعات متفرقه است به طرز کشکول نوشته شده که از هر موضوع در این کتاب مطلبی هست .

یکی دیگر از کتاب های نفیس و بسیار مهم این کتابخانه کلیات اشعار و تالیفات امیرعلیشیرنوائی است که ۱۸ کتاب است در یک مجلد جلد بسیار عالی دارد و با ۱۸ سر لوح زیبا مزین است . این کتاب ۱۴۹۸ صفحه

(۱) حاج میرزا عبدالله مجتهدی - نشریه مخصوص - پیشین - ص ۴۴ .

است هر صفحه ۲۹ سطر تا ما " به زبان ترکی جغتایی است . این کتاب از  
حیث خط و کاغذ و جلد و سرلوح در کمال زیبایی و نفاست ساخته شده علمی -  
الظاهر به خزانه الکتب یکی از سلاطین نوشته اند ."

نسخه های معتبر و نا در کتابخانه نجوانی چنان دارای اعتبار  
هستند که تا کنون با مستند قرار گرفتن آن ها بسیاری مشکلات تاریخی حل  
شده و مصححین و ناشرین با ما خذ قرار دادن آن ها برخی از نکات تاریک  
تاریخی را روشن کرده اند . از جمله : " تاثیری که نسخه معتبر و خطی آن  
مرحوم در تصحیح دیوان یگانه شاه غزل سرای ایران خواجه شمس الدین  
محمد حافظ شیرازی داشته است بس مهم و سودمند و شایان اهمیت فراوان -  
است زیرا به علت وجود این نسخه و نسخی نظیر آن بوده است که دیوانسی  
بسیار منقح و بی مثال که در طول تاریخ ادبی ایران سابقه نداشته است  
به اهتمام علامه تحریر محمد بن عبدالوهاب قزوینی و دکتر قاسم غنی  
به سال ۱۳۲۵ به زیور طبع آراسته گردید و در دسترس صاحبان و طالبان  
معرفت و عرفان قرار گرفت . سهم آن بزرگوار در انجام این خدمت به شرح زیر  
ادامی گردد :

مرحوم علامه قزوینی در صفحه "لح" مقدمه چنین نوشته است :  
پس از تفحص بسیار از زهرجا و هرکس با لآخره به توفیق خدایتعالی  
و مساعدت جمعی از دوستان و ارباب فضل خصوصا " آقای نجوانی و آقای  
دکتر قاسم غنی و آقای اقبال آشتیانی موفق شدم که به تفاریق هیجده -  
نسخه از دیوان خواجه که شرح خصوصیات هر یک از آن ها عنقریب مذکور  
خواهد شد فراهم آورم و نیز در صفحه "ل" می نویسد :

و همچنین نسخه " نخ " یعنی نسخه متعلق به دوست فاضل و دانشمند  
آقای حاج محمد آقا نجوانی مقیم تبریز که آن نیز یکی از نسخ اساس طبع  
ما و نسخه بسیار قدیمی ولی بی تاریخ است و قطعا " کتابت آن از حدود  
هشتصد هجری یا اندکی بعد از آن مؤخر نیست دارای ۴۹۳ غزل است و . . . .  
همچنین دیوان کمال خجندی عارف نامی قرن هشتم که چون کودکی  
یتیم و متروک از اوان ولادت در پرده خمول مانده و از آن جز اسامی و  
اشعاری نمونه در تذکره ها به میان نیامده بود برای اولین بار به سال

---

(۱) حاج حسین نجوانی - نشریه مخصوص - پیشین - ص ۴۷ .

۱۳۳۷ شمسی در تبریز به دست دوست فاضل و ارجمندم جناب آقای عزیز دولت آبادی حجاب از چهره این عروس فکرت برداشته شد و به آرایش هر چه زیبا تر کسوت طبع به خود پوشید و پس از شش قرن قرا موشی چشون ستاره‌ای تابان از پس ابرهای زمانه رخسار عیان کرد و در آسمان دیاپیران درخشیدن گرفت .

غرض این که در تصحیح این دیوان نفیس نیز با زبه گنجینه گرانبهای آن فقید بزرگوار نیازی بس مؤثر افتاده است .

از جمله کارهای با ارزش نخجوانی تصحیح و چاپ دیوان های برخی از شعرا از جمله دیوان قطران تبریزی است که از اقدامات پرارجی است که با دست این مرد نکته سنج انجام شده است . چنانچه خود در پاورقی مقدمه اش می نویسد :

" در سال ۱۳۱۵ دیوان کو چکی به نام رودگی در تهران به چاپ رسید که پاک از قطران است و تعجب د را اینجا است که ناشرآن در دیباچه چنین می نویسد که ( اشعار رودگی با اشعار حکیم قطران مخلوط است زیرا که ممدوح قطران ابونصر مملان و ممدوح رودگی ابونصر سامانی است لهذا بعض اشعار قطران را به وی نسبت می دهند و همچنین بر عکس رودگی ضد سال بر قطران مقدم است ) و عجب تر این که با از قصایدی که مخصوصا نام مملان در ضمن آن قصیده هست به نام رودگی آورده است " از این پاورقی ارزش خدمت و فایده زحمت آن مرحوم دانسته می شود چنانکه هر گاه دیوان قطران چاپ نشده بود بسیار اشعار شایسته بی تردید به نام دیگران در دیوان ها ثبت می گردید و ممکن بود که طرفداران قطران یکدفعه چشم با زکنند و ببینند که به جز چند بیت بی مزه و بی معنی در دیوان اشاعر نمانده است .

در باره مقالات و سبک نویسندگی حاج محمد نخجوانی ، علی اکبر صبا می نویسد :

"مرحوم نخجوانی در نوشتن مطالب سبک بخصوص ندارد بلکه تا به همان شیوه تکلم عمومی است ، منتها نوشته هایش به قدری ساده و روانست که برای خواننده هیچ مطلبی را پوشیده و مبهم نمی گذارد و اغلب تعبیرات

(۱) علی لک دیزجی - نشریه مخصوص - پیشین - ص ۳۴ .

(۲) علی اکبر صبا - نشریه مخصوص - پیشین - ص ۲۴ .

وجما لاتش از عیب‌هایی که محل فصاحت و بلاغت است عاری و خالی است و اگر گاهی یکی دو جمله سست و نارسا در نوشته‌هایش دیده شد چندان قابل انتقاد و ایراد نیست. زیرا نویسندگان بزرگ نیز گاهی از این نوع سهواً اشتباه خالی نمانده‌اند.

گرچه مرحوم مغفور هرگز ادعای نویسندگی نکرده و داعیه‌این راهم نداشته است که می‌تواند نامه یا مقاله‌ای بنویسد که به کلی از غلط‌های دستوری پاک و سالم مانند انسجام و روانی و یکنواخت بودن جمله‌ها نیز در آن‌ها حفظ شود. با این همه این مقصود طبیعتاً "از روی ذوق فطری و قریحه خدا دادی حاصل شده است و اغلب نوشته‌های او، بی‌غلت از اندیشه و فکر درآمده است ...

مقاله دیگر آن مرحوم درباره "مزار ابوعلی سینا" است که ما آنرا از مجله یغما تیرماه ۱۳۳۵ شماره چهارم نقل می‌کنیم. آقای صدر-هاشمی نوشته بودند که قبر ابوعلی در اصفهان است و مرحوم نخجوانی با دلایل قوی و مجاب‌کننده ثابت کرده اند که مزار ابوعلی در همدان است نه در اصفهان. سند آقای صدر در نوشته خود، تاریخ ابن اثیر و تذکره دولت‌شاه است و مرحوم نخجوانی پس از رد هر دو سند چنین می‌نویسد: بنده به تاریخ‌هایی که در دسترس داشتم رجوع می‌کردم که غیر از ابن اثیر سایر مورخین هم احتمال داده اند که قرابن سینا غیر از همدان در جای دیگر بوده باشد یا نه و لسی در هیچ یک در آن جا ندیدم و همگی صریحاً "می‌نویسند که در همدان وفات کرده و در همدان مدفون است. چون ذکر عین عبارت تمام آن‌ها اسباب زحمت مجله و مطالعه کنندگان است فقط بع محل آن‌ها در اینجا اشاره مینمایم که طالبان اگر خواستند خود مراجعه فرمایند.

و نیات الاعیان ابن خلکان جلد ۱ صفحه ۱۶۹.

نامه دانشوران جلد ۱ صفحه ۷۷

دستورالوزراء در تذکره وزیرای دیالمه.

ترجمه عربی دایره المعارف اسلامی صفحه ۲۰۶-۲۰۵.

لغت نامه دهخدا صفحه ۶۵۲.

مجموعه فصیحی خطی در وقایع سال ۴۱۷

حبیب السیر جزء چهارم از جلد دوم ۱۶۲.

اکتفاء الفنون صفحه ۱۸۷.

البدایه والنهایه ابن کثیر جلد ۱۲ صفحه ۴۳ .  
مجالس المومنین شوشتری در مجلس هفتم .  
قاموس الاعلام جلد ۱ صفحه ۶۳۷  
مجله آینده سال اول صفحه ۲۷۶

آن مرحوم تنها به دلایل فوق قناعت نکرده بلکه دلیل قاطع دیگری  
از رساله حکیم ابو عبید جوزجانی که شاگرد و مرید و ملازم دائمی ابوعلی سینا  
بود می آورد<sup>۱</sup>

درباره تحقیق و ترجمه های وی علی لک دیزجی چنین اظهار نظر  
کرده است :

" به ضرس قاطع توان گفت دانشمندی که یک چنین خزانه سرشار علمی و  
دلی شوریده برای تحقیق و تتبع و تدوین آثار گذشتگان داشته باشد  
در دوره حیات خویش قرار و آرام نمی گیرد و مدام در گلزار ادب و معرفت  
به سیروسیاحت می پردازد و از هر بوته ای گلی و از هر خرمنی خوشه و سنبلی  
می چیند تا آنگاه که خاطر مرا جفت به سرمنزل ابدیت بر برای نخستین در

بوستان حیات موقت غالب آید دسته گلی از خود بگذارد هدیه صاحب را .  
از این رومی توان حدس بلکه یقین قطع حاصل نمود که مرحوم مبرور را رای-  
آثاری است که هنوز در رثه عذرت باقی مانده و رخساره به کس ننموده -  
است . من باب نمونه می توان استناد کرد به پا ورقی صفحه " ی مقدمه  
جلد اول روضه الصفا تصنیف میر محمد بن سید برهان الدین خداوند شاه -  
الشهبیره میرخواند چاپ ۱۳۳۸ تهران .

آقای نصرالله صبوحی ناشر فاضل و محترم درباره خمسه المتحدین  
از تالیفات امیرعلیشیرنوائی شرحی به قرار زیر نوشته :

"خمسه المتحدین شامل پنج قسمت یعنی یک مقدمه و سه فصل و یک  
خاتمه در مدح و ثنا و شرح احوال مولانا عبدالرحمن جامی به زبان ترکی  
است" و سپس در پا ورقی اضافه می نماید: " این رساله را دانشمند محترم  
آقای حاج محمد آقا نخبجوانی از زبان ترکی به فارسی ترجمه کرده اند ."  
همچنین در ذیل صفحه ۵۶۵ کتاب " از سعدی تا جامی تالیف پروفسور ادوارد -  
براون و ترجمه علی اصغر حکمت در مورد شرحی راجع به عزای جامی

---

(۱) علی اکبر صبا - پیشین .

مترجم محترم اضافه میکنند :

" این رساله مفید را آقای حاج محمد آقا نخجوانی از ترکی هفتا سی به فارسی ترجمه کرده و نزد اینجانب نسخه آن موجود است "

روانشاد حاج محمد نخجوانی در طول زندگی پربارش عادت داشت که اغلب رویدادهای مهم را مثل یک مورخ روشن بین یادداشت کند. جمله مرحوم عبدالعلی کارنگ از یادداشت های وی استفاده کرده و در کتاب آثار باستانی آذربایجان درجایی که از آتش سوزی شمس العماره تبریز بحث میکند در پارچه ورقی همان صفحه رخداد دیگری را که در آن مکان اتفاق افتاده از قول آن مرحوم چنین نقل می کند :

" مرحوم حاج محمد آقا نخجوانی ، دانشمند و کتاب شناس و صاحب کتابخانه نفیس معروف که اغلب حوادث ایام زندگی خود را ثبت نموده بود در این باره می گفت : در یکی از روزهای بلند تاستانی سال ۱۳۱۶ هـ ، ق در بین مردم شایع شد که دو مرد فرنگی ، امروز ازبالی شمس العماره به آسمان خواهند رفت . باز اریسته شد . همه پشت بام منازل خود رفتند . چشم به کلاه فرنگی و تنه شمس العماره دوختند . مدت ها انتظار کشیدند ، تا از وسط درختان بلند عالی قاپو بالی پنهان هوا برخاست . پوشش خارجی راه راه و سفید و سیاه داشت . از پائین آن اطلاقی آویزان بود ، کم کم بالا رفت . ناگهان دودی دوروبر آن را گرفت . اندکی بعد نا پدید شد ، عده ای گفتند فرود آمده وعده ای گفتند سقوط کرده است . فردای آن روز تصنیفی بر سر زبان ها افتاد که برگردان آن چنین بود :

کوینگی رک به رک دی

گویه گفدن فرک دی

بوسنده نسا ورک دی

بلکه گشتدین گلمدین

یعنی به آسمان رونده فرنگ است ، پیراهنش رنگ به رنگ است ، بلکه رفتی نیامدی ، این در توجه دل و جرئت است "

قابل دقت است که صاحب ترجمه هنگامی این حادثه را یادداشت کرده که ۱۹ سال بیشتر نداشته است .

همچنین حاج محمد نخجوانی مشوق نویسندگان و مولفان بوده و آنان را

(۱) علی لک دیزجی - نشریه مخصوص - ص ۳۸ .

(۲) عبدالعلی کارنگ - آثار باستانی آذربایجان ( ج ۱ ) - ص ۱۷۱

ترغیب به نوشتن و چاپ آثارشان می کرد چنان که حاج اسماعیل امیرخیزی را وی تشویق کرده بود که کتاب نفیس "قیام آذربایجان و ستارخان" را که سالها قبل از آن به پایان رسانده بود به طبع رساند به طوری که عبدالعلی کارنگ دو شرح حال مؤلف کتاب یاد شده نوشته است که: "حاج اسماعیل امیرخیزی در سفر تا بستان ۱۳۳۷ شمسی بنا به خواهش مرحوم حاج محمد آقا نخجوانی نسخه خطی کتاب بنام آذربایجان و ستارخان را به تبریز آورد" که سپس به چاپ رسید.

شاید اگر همت و توصیه صاحب ترجمه نبود کتاب یاد شده که جلد دوم - تالیف امیرخیزی بود هما نند جلد اول آن هرگز به زیور چاپ آراسته نمیشد، چرا که جلد اول این اثر که مجموعه مفیدی بوده و مطالب آن: "فرمانروایی قاجاریه و مسافرت های ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه و مشروطه شدن دولت ایران و سلطنت محمدعلی شاه و دایر شدن مجلس شورای ملی و مخالفت شاه با مجلس شورا و نیرنگ وی" را شامل می شد در صورت انتشار می نمود استفاده علاقه مندان و دانش پژوهان قرار می گرفت. این مجموعه چاپ نشده پس از درگذشت مرحوم حاج اسماعیل امیرخیزی در اختیار فرزندانش وی بود که اخیراً نویسنده این سطور به دختر آن مرحوم که ساکن تهران هستند مراجعه کرد تا ایشان را به انتشار آن کتاب تاریخی تشویق نماید ولی با نهایت تأسف ملاحظه کرد در نتیجه سهل نگاری وراثت امیرخیزی آن اثر گرانها از بین رفته است.

مرحوم نخجوانی در اغلب کارهای عام المنفعه از جمله در احداث برخی از مدارس تبریز مثل دبستان همای و دبستان نویری شرکت فعال داشت. این را در مورد نیکنام در طول عمر پربارش آنی از کمک به فرهنگ و مساعدت به تعلیم و تربیت غافل نبود بلکه همیشه به طرق مختلف در این راه خدمت می کرد. مرحوم محمدعلی صفوت می نویسد موقعی که در سال ۱۳۱۷ شمسی رئیس فرهنگ اردبیل بوده و در آن سال ها ادارات فرهنگ یا بودجه کافیه نداشتند و یا دیر به دستشان میرسید و در نتیجه آموزش و پرورش شهرستانها دچار تنگناهای فراوانی میشد زنده یاد حاج محمد نخجوانی به طرف

---

۱۱۰) حاج اسماعیل امیرخیزی - قیام آذربایجان و ستارخان - ص ۱۱۰



معامله خود در ار دبیل، اسما عیل نقی زاده نوشته بود که آقای صفوت در صورت نیاز وجهی هر چند در باشد فوری پرداخت کرده و به حساب تجارخانه منظور کند.

مرحوم صفوت اضافه می‌کند روز اول که آقای نقی زاده به منزل آمد و نوشته نجوانی را ارائه داد، یک کیسه پول نقره همراه آورده بود به اصرار زیاد آنجا گذاشت و رفت.

آن روانشاد دارای ذوق ادبی و در واقع شاعر توانایی بود که در ساختن ماده تاریخ ید طولایی داشت. چنانچه ذکر شد تاریخ تولد خود را به صورت ماده تاریخ در آورده بود و در باره تاریخ فوت دائیش میرزا علی لعلی، درگذشت حاج میرزا جواد مجتهد، شهادت ثقه الاسلام، بنسبای نظامیه تبریز، لغو امتیاز داری، فوت عمادالذاکرین، درگذشت میرزا محمود غنی زاده سلماسی و... ماده تاریخ ساخته بود که نمونه های آن ها در اینجا نقل می شود:

میرزا علی لعلی که در سال ۱۳۲۵ هجری قمری در شهر تفلیس درگذشت پسرخواهرش این بیت را ماده تاریخ ساخته است:

چو پرستد از سال تاریخ فوتش "به سوی چنان کوروان گشت لعلی"<sup>۲</sup>  
در این زمینه برادر دانشمندش مرحوم حاج حسین نجوانی می نویسد:  
"آن مرحوم شعر خوب را دوست می داشت، منتخباتی از اشعار صائب حفظ کرده بود و اغلب آن ها را می خواند از جمله<sup>۴</sup> این شعر صائب را مکرر می خواند:

نمی خواهم که با شدنا خن من بنده جایی

مگر جایی که خاری را در آرم از کف پائی

آن مرحوم در ماده تاریخ سازی نیز استاد بوده من می گفت و تشویق می کرد که ماده تاریخ ها را جمع کن و کتابی در این خصوص تالیف کن تا یادگاری از تو در صفحه روزگار بماند از جمله ماده تاریخ هایی که گفته یکی تاریخ وفات مرحوم حاج میرزا جواد مجتهد است که دو تاریخ می شود:

(۱) محمد علی صفوت - تاریخ فرهنگ آذربایجان - ص ۱۷۲

(۲) رضا امین سبحانی - تاریخچه و وجه تسمیه مدارس تبریز - ص ۲۰۱

جواد زمانه که هرگز نبودی به علم و فضیلت نظیر و مثالش  
 به سوی جنان رفت از این دارفانی خردگفت با من به روز وصالش  
 بدو شکل اگر سال تاریخ خواهی (دوتا سیزده گورقم زن به سالش<sup>۱</sup>)  
 این مرد پرتلاش که در طول عمر ۱۵ ساله اش دمی بدون کتاب نزیست و  
 در راه پیشبرد علم و دانش لحظه‌ای درنگ نکرد و قلبش همواره به برای  
 اعتلای میهنش به ویژه زادگاهش تبریز می‌طپید با لایحه در ۱۴ مرداد ماه  
 سال ۱۳۴۱ شمسی از طپیدن با زایستاد و در قبرستان طوبائی تبریز  
 در نقاب خاک کشید.

به مناسبت درگذشت وی آقای حمید حقیقی نخجوانی این قطعه  
 را سروده و بر روی سنگ مزارش نقش گردیده است :

این چنین است چرخ را بنیاد	که ستاننده قهر آنچه که داد
هرگلی را که پرورد به بهار	به خزانش همی دهد بر باد
نخجوانی به بوستان ادب	سرفرازی چو سرو بود آ زاد
رفت از این بوستان و رفتن او	بردل ما چو لاله داغ نه باد
رفت از دست مردم تبریز	را دمردی شریف و پاک نژاد
مردما حیدلی که ما ننشدش	ما در روزگار کمت روزاد
شاد با روان پاکش زانک	دل غمدیدگان نمودی شاد
کردیک عمر خدمت فرهنگ	که سنینش گذشت از هشتاد
او به وقف کتابخانه خویش	گنج برگوهری ز خود به نهاد
رفت گر پیکرش چو گنج به خاک	نام نیکش نمی رود از نهاد
سال فوتش حقیقی از دل و جان	گفت : ( رحمت به نخجوانی باد )
آن مرحوم دارای سه پسر به نام‌های علی ، دکترباس ( استیاد	
دانشکده پزشکی تبریز ) و رضا نخجوانی بود که هر سه در گذشته اند .	
مرحوم حاج رضا نخجوانی اخیراً "در تیرماه ۱۳۶۶ فوت کرد .	

(۱) حاج حسین نخجوانی - پیشین - ص ۵۳

## (آنالار سۆزۆ، عقلمن گۆزۆ)

\*\*\*\*\*

آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی چاھدان چیخدی. بو کتاب دو قتور جواد هیئت طرفیندن تالیف ایدیلیب: وارلیغین ضمیمه سی اولارات چاپ کاویان طرفیندن طهراندا چاپ و نشر ائدیلمیشدیر.

طوایف ترکمن در دشت گرگان و خراسان تالیف آقای سیدعلی میرنیا از چاپ خارج شد. این کتاب دره شهد از طرف انتشارات اطلس منتشر شده است.

سیری در تاریخ سیاسی - اجتماعی ترکمن‌ها: تالیف آقای امین‌الذکی توسط چاپخانه سعادت و نشر علم در تهران منتشر شد.

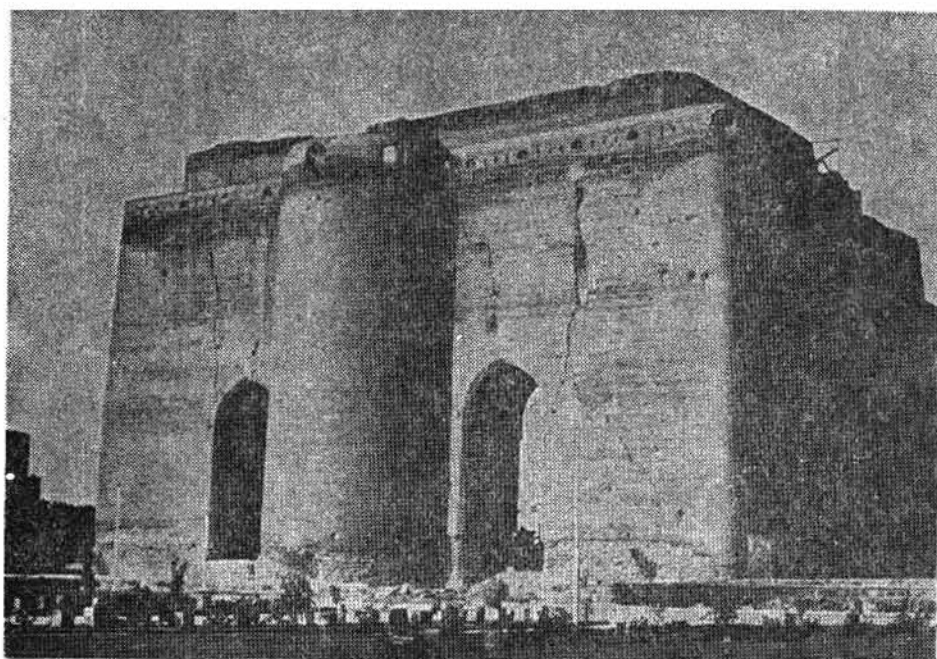
### مهم خبر

مکه ده ایرانی حاجیلارین وحشی جه اولدورولمه سی نین بیرینجی ایل دؤنومو مناسبتیه ارشاد اسلامی وزارتتی طرفیندن تیر آیی نین ۲۵-۲۹ گونلرینده تالار وحدت ده توتولان آنما و مشر کلردن برائت مراسیمینه ایرانین ۱۲ بولگه سیندن هنرمندلر کلمیش و ۳۰ نفر آذربایجانی هنرمندعلی سلیمی رهبر لیگینده اشتراک ائتمیشلر بو آنما مراسیمینده استاد سلیمی بیرینجی آهنگساز (بسته کار)، آقای نژاد عالی بیرینجی اوخوجو (خواننده) و اوشاق یاشدا اولان موسی بهار بیرینجی نار سولیستی سئچیله ره ک قیزیل مدال آلمیشلار.

### اطلاعیه

از مشترکین محترم مجله که حق آبونمان سال (۱۳۶۷) را نپرداخته اند خواهشمند است مبلغ (۲۰۰۰) ریال حق آبونمان مجله را به آدرس بانک ملی ایران شعبه داریوش خیابان بهار حساب شماره (۲۱۶۳) دکتر جواد هیئت واریز و فتوکپی قبض آنرا به آدرس مجله ارسال نمایند تا در ارسال مجله وقفه ای حاصل نشود.

وارلیق



تک آلاها اگیل ، ارکیم ، آی ارکیم  
قارشیندا گور اگیلر کیم ، آی ارکیم

مغرور دایان ، آلمین آچیق ، اوزون آغ  
اونسدان باشقما ، سن بیرکسه اگیلمه

# VARLIQ

PERSIAN AND TURKISH  
JOURNAL

10<sup>th</sup> Year No. 68-2

1988 Jun, July

Add.: Vahi-Asr. Ave. Bidi Str.

No. 17 Tehran-Iran

# وارلیق

مجله فرهنگی ، ادبی هنری

به زبانهای فارسی و ترکی

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز: دکتر جواد هیئت

تهران: خیابان ولیعصر کوچه بیدی پلاک ۱۷

تلفن عصرهای زوج: ۶۴۰۵۱۱۷

لیتوگرافی: امیر

چاپخانه کاویان - میدان بهارستان